

Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România

**Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice
a Evreilor din România**

Tehnoredactare computerizată: MARIUS GELLER
Culegere computerizată: CRISTINA BONTAȘ
SANDA WOLF

Buletinul

Centrului, Muzeului

și arhivei istorice

a evreilor din România

Coordonatori:
Dumitru HÎNCU
Hary KULLER

BUCUREȘTI, 2002

SUMMARY

- What was not allowed to be written *During the Goga-Cuza Government?* / 7
by Dumitru Hîncu
- The Jews in Romania of the 1944-1949 years / 22
by Hary Kuller
- The Image of the Jew in the Antonescu's Political Discourse / 36
by Lya Benjamin
- Images of the Jewish Life in the years of 1921-1923 / 46
by Dumitru Hîncu
- International Integration and Political Instrumentalization: the year of 1967
in the History of the Jewish Population in Romania / 56
by Evantia Bozgan and Ovidiu Bozgan
- Memories about Caragiale / 75
by B. Brănișteanu
- Non-homologated Heroic Facts / 87
by Ioan Vaida
- Jewish Neighborhoods in Bucharest in the 1866-1914 periods / 96
by Anca Ciuciu
- Fifty years of the Romanian History of Judaism reflected in the Filderman
Archive / 109
by Hary Kuller
- The Life of the Books*
- A German Woman Researcher about the Jews in Romania / 148
by Dumitru Hîncu
- A New comer in the Academic Family / 152
by Mircea Moldovan

SUMAR

- Ce nu era voie să se scrie *Pe vremea guvernului Goga-Cuza* / 7
de Dumitru Hîncu
- Evreii în România anilor '44-'49 / 22
de Hary Kuller
- Imaginea evreului în discursul politic antonescian / 36
de Lya Benjamin
- Imagini ale vieții evreiești în anii 1921-1923 / 46
de Dumitru Hîncu
- Integrare internațională și instrumentalizare politică: 1967 în istoria
populației evreiești din România / 56
de Evantia Bozgan și Ovidiu Bozgan
- Amintiri despre Caragiale / 75
de B. Brănișteanu
- Fapte eroice neomologate / 87
de Ioan Vaida
- Cartierele evreiești din București în perioada 1866-1914 / 96
de Anca Ciuciu
- 50 de ani de istorie a iudaismului român oglindiți în Arhiva Filderman / 109
de Hary Kuller
- Viața cărților*
O cercetătoare germană despre evreii din România / 148
de Dumitru Hîncu
- Un nou venit în familia academică / 152
de Mircea Moldovan

Ce nu era voie să se scrie

Dumitru HÎNCU

La fel cum isteria are o față văzută și alta nevăzută, și materialele ce pot sluji celor ce se doresc a fi analiștii ei pot avea o viață publică și alta destinată dintru început a fi ferită de priviri indiscrete.

Această remarcă mi-a fost stăruitor sugerată în timp ce răsfoiam – în secția de manuscrise ale Academiei Române – niște registre ale Cenzurii din anii premergători intrării României în cel de-al doilea război mondial, registre ce proiectează o lumină insolită, poate, pentru unii asupra evenimentelor epocii.

Ele au intrat în patrimoniul B.Ă.R. în anul 1947, donate de un fost funcționar al respectivei instituții cu o condiție expresă formulată în acești termeni imperativi:

București, 1 iunie 1947

Domnule Conservator,

Am onoarea de a vă ruga să binevoiți a primi spre păstrare trei registre, cu însemnări asupra presei din intervalul 10 august 1937 – 10 iulie 1940.

Aceste registre rămân proprietatea mea și nu vor putea fi folosite de nimeni altul, decât de mine, până la 1 ianuarie 1957.

*Cu deosebit respect,
Aurel Brăescu*

Cenzura presei era exercitată de Armată, la București de Corpul 2 Armată, întrucât Bucureștiul – și alte câteva orașe – trăia din 1933 sub regimul stării de asediu, ceea ce explică și tonul de comandă uzitat de șeful instituției față de subordonații săi, ce nu erau, totuși, militari, ci ziariști și scriitorii angajați în această îndeletnicire care, în treacăt fie spus, nu era spre cinstea lor.

Să vedem, dar, cum funcționa Cenzura, lucru de care ne putem ușor încredința citind dispozițiile ce-i reglementau activitatea, formulate de șeful

ei din anul 1939. Citez, păstrând neștirbite stilul și dezacordurile gramaticale ale autorului:

28 aprilie 1939
Ordin la raport Nr. 1

În vederea unei cât mai bune funcționări a Serviciului Cenzurei, rog întregul personal să respecte și să execute în totul următoarele dispozițiuni:

1) Prezența și exactitatea la serviciu este o datorie pentru fiecare din noi, fără excepțiune și pretind a fi respectată conform programului stabilit.

Lipsa de la serviciu nejustificată față de Șeful Serv. Cenzurei nu poate fi tolerată sub nici un motiv.

Învoirile sau schimbările eventuale va fi aprobată numai de Șeful Serviciului Cenzurei.

Orice încălcare a acestor dispozițiuni va necesita luarea de măsuri riguroase pentru acei care vor contraveni.

2) Tot ce se scrie în această condică are caracterul de Strict secret.

Dealtfel, socotesc că în serviciul pe care îl îndeplinim, prin încrederea guvernului ce conduce această țară, cea dintâi și cea mai importantă îndatorire a tuturor este aceea de a fi de o discrețiune desăvârșită și deci de a nu divulga, chiar în familie, absolut nimic cu privire la ceea ce se cenzurează, și mai ales asupra ordinilor și dispozițiunilor primite de la superiorii noștri.

Să nu se uite că Cenzura este un serviciu care impune o disciplină și un devotament absolut.

În consecință, voi cere aprobarea șefilor mei pentru a sancționa, fără milă, orice abatere de la această îndatorire, care dealtfel este prevăzută a fi sancționată și de texte speciale ale Codului Penal „Carol al II-lea”.

Insist cu toată tăria asupra acestui punct, deoarece socotesc că în misiunea delicată și de mare încredere pe care o îndeplinim, lipsa de discrețiune constituie cea mai gravă abatere pe care o putem săvârși în serviciul nostru.

3) Atenție în lucrări, citirea cu atențiune a pasagiilor verificate, cunoașterea directivelor date, atât în chestiunile de politică internă, cât și de politică externă este o datorie imperioasă pentru fiecare dintre noi.

Când se ivesc chestiuni noi sau asupra cărora există vreo nedumerire sau îndoială, rog a fi întrebat, la orice oră din zi și din noapte, eu fiind tot

timpul la dispoziția d-voastră spre a decide sau a lua, eventual, avizul șefilor mei.

Doresc a se aprecia cu toată seriozitatea fiecare articol citit și a nu se cenzura decât numai ceea ce este absolut necesar.

Deci, aprecierea asupra aportului adus și a personalității fiecărui domn cenzor se va face mai ales după modul în care își va exercita misiunea cenzurării publicațiilor respective.

4) Doresc să existe armonie și înțelegere în serviciu. Este pentru mine imposibil de admis ca să ne criticăm unul pe altul, fie între noi, fie mai ales față de lumea străină, este un fapt necavaleresc și înjositor.

Fără respectul reciproc și desăvârșită loialitate nu se poate face serviciu.

Așadar, dorința și rugămintea mea este de a domni cea mai complectă armonie în personalul cenzurii și orice neînțelegere să fie tranșată cinstit, pe față și în mod cavaleresc. Fără respectul reciproc și desăvârșită loialitate nu se poate face serviciu.

5) Rog de asemenea ca persoanele străine de serviciu să nu fie primite, sub nici un motiv, prin birouri. Nimeni, fie rude, fie prieteni, nu trebuie să vadă sau să audă ce și cum se lucrează la cenzură.

Orice persoană străină care are vreun interes sau vreo cerere de făcut, va fi primită numai de mine sau în lipsa mea de șeful serviciului.

6) Se va interveni pe lângă domnul președinte al Consiliului de Miniștri și pe lângă Domnul Subsecretar de Stat al Propagandei pentru a îmbunătăți starea deplorabilă a condițiilor în care lucrăm, din punct de vedere personal, ca și al mobilierului, pentru ca serviciul să se facă în condițiuni civilizate de igienă și comoditate.

7) De asemenea, rog pe șeful Serviciului presei care în actualele împrejurări internaționale are o misiune de importanță capitală, să depună toată atențiunea și să verifice traducerea diferitelor articole din presa străină pentru ca guvernul să nu fie indus în eroare.

Aștept propuneri concrete de reorganizare a acestui serviciu, după care vom solicita a se completa nevoile găsite necesare.

8) În conferințele săptămânale ce se vor ține regulat, doresc să mi se supună și să se discute orice propunere ce ar avea de scop o cât mai perfectă organizare de funcționare a Serviciului Cenzurii, de asemenea să se arate toate greutățile și lipsurile pe care domnii cenzori le vor constata pentru a se lua urgente măsuri de îndreptare

9) Domnul sub-șef al Serviciului Cenzurii va îngriji a se întocmi un registru special în care să fie trecute toate ordinele și directivele importante

cu caracter general date de actualul guvern și cele ce se vor da în viitor pentru a fi în orice moment la dispoziția domnilor cenzori.

10) Personalul cenzurei va lua cunoștință de toate ordinele și dispozițiunile ce se dau în aceeași condică semnând de vedere pentru a nu se invoca niciodată și de nimeni motivul că nu le-a cunoscut.

*Șeful Serviciului Cenzurei,
Lt. col. Magistrat Dan Pascu*

Pe verso – 17 semnături.

Și cum într-un număr trecut al *Buletinului* nostru am evocat circumstanțele în care a fost adus la putere, de către Carol al II-lea¹, guvernul Goga-Cuza, precum și o sumă de aspecte ale violentei campanii antisemite dezlănțuite de acesta prin presa aservită, răsfoind – cum am spus – amintitele registre, îmi spun că poate n-ar fi lipsit de interes ca aceia care o doresc să poată lua cunoștință și de ceea ce nu trebuia, cu nici un chip, să ajungă sub ochii cititorilor de ziare din vremea amintită.

La 28 decembrie 1937, ora 10³⁰ seara, locot. col. Hotineanu, șeful Serviciului Cenzurii, își avertiza subordonații :

Noul guvern de sub preșidenția (sic) d-lui Octavian Goga a depus jurământul în astă-seară la ora 21.

O atenție deosebită de a nu se face nici o aluzie răutăcioasă la adresa noului guvern, la adresa membrilor ei (sic).

Nici un atac la adresa hotărârei luată de M. Sa cu aducerea actualului guvern.

Și tot atunci:

Din declarațiunile d-lui Maniu rămâne numai : Partidul Național-Tărănesc va avea o atitudine categoric opoziționistă față de acest guvern. Resiul se cenzurează.

Iar puțin mai jos:

Nici un atac contra acestui guvern sub nici o formă ; nici o critică de ce a fost chemat la putere dl. Octavian Goga, căci atunci este un atac la adresa M. S Regelui.

De asemenea nici o aluziune răutăcioasă la adresa membrilor guvernului sau a acelora cari au părăsit pe dl. Iuliu Maniu².

Și pe aceeași notă și în toate zilele care au urmat, până când Carol al II-lea a socotit că guvernul Goga-Cuza era suficient de compromis în ochii opiniei publice interne și internaționale spre a se erija el însuși în salvator al națiunii, instituind propriul regim autoritar.

Așadar:

Ora 9,15, miercuri 29 decembrie 1937

D. Istrate Micescu a făcut declarațiuni:

Rog a se corecta următorul pasaj:

D. Micescu a spus:

Lumina n-are nevoie de zgomot și s-a redat din greșeală „Lumina n-are nevoie să strălucească”. D-nii cenzeni vor corecta în ziar comunicând să fie scris n-are nevoie de zgomot.

Dictonul d-lui Istrate Micescu va fi scris în franțuzește și cel bun este „La lumière pour éclairer n'a pas besoin de bruit”, nu „briller”.

31 XII, ora 11³⁰

Se interzice cu desăvârșire a se mai scrie în ziare „gogo-cușiți”. Este o obrăznicie. Se va cenzena și obliga ziarul să înlocuiască cu numele Partidului Național-Creștin.

Azi a avut loc la M. de Interne o altercațiune contra d-lui P. Pandrea. Nu va apare în nici un ziar acest lucru sub nici un cuvânt.

O atenție deosebită.

La Craiova a fost un incident fără nici o importanță; că un domn avocat în fruntea unor lăncieri au spart câteva geamuri.

Interzic cu desăvârșire publicarea acestei știri, sub orice formă ar fi ea.

După 1 ianuarie vor apare o serie de decrete privitoare la importante reforme interne

Guvernul a pregătit o serie de decrete privitoare la importante reforme interne ce le intenționează.

Zilele acestea va fi de asemenea cunoscută măsura guvernului prin care străinii cu pașaport vor părăsi țara.

Guvernul va face revizuirea încetățenirilor din ultimii zece ani.

Se vor retrage brevetele de băuturi spirtoase tuturor evreilor, interzicându-le să țină debite.

[Nota cenzurii:] *Acest lucru a apărut în ziarul „Capitala”. Trebuia cenzurat așa cum arăt eu, căci nu poate exista această măsură „că străinii cu pașaport vor părăsi țara”. S-a gândit d-l. cenzor ce înseamnă „străinii cu pașaport”? Cred atunci când a lăsat d-l. cenzor s-a gândit că prin străini se înțelege jidani. – Rog ca asemenea știri alarmante când vin, să fiu imediat întrebat, ca să nu se mai strecoare asemenea informațiuni, care cu certitudine sunt lăsate tendențios.*

D-l. ministru Hodoș mi-a făcut observațiunile de rigoare.

3 ian. 1938

Se va cenzura Alarma de la Bursă sau că se scot depunerile de la bănci pentru a se schimba în valută forte.

Domnul prim-ministru Octavian Goga a dat telegrame șefilor de stat cu ocaziunea formării guvernului.

Răspunsul statelor la aceste telegrame se interzice cu desăvârșire, deci o atenție deosebită la acest ordin dat de dl. ministru Hodoș.

Am cenzurat din „Tempo” informațiunea că d. Armand Călinescu urmărește refacerea Partidului Național-Țărănesc sub președinția d-lui Vaida Voevod, pentru că este o intrigă la adresa d-lui Armand Călinescu, care actualmente este membru în guvernul Național-Creștin și urmărește deci o altă politică.

4 ian. 1938

Nu se va lăsa să se scrie intențiunile actualului guvern în ce privește evreii sau românii. Se lasă numai declarațiunile autorizate ale d-lor miniștri sau înfăptuirile.

Se interzice cu desăvârșire atacul Fundațiilor Regale pe orice chestiune sau chiar pe chestiunea evreiască.

De asemenea, Opera Română, Radiodifuziunea pe chestiunea evreiască.

Audiența delegației evreiești formată din Th. Fischer și dr. S. Singer la primul-ministru se cenzurează deocamdată. Va veni sigur în ziarul „Renașterea” și poate în alte ziare.

O atenție deosebită.

Poliția ministerelor e făcută de lăncieri în cămăși albastre. În fața cabinetelor miniștrilor stau de straje câte doi lăncieri³.

D. Nichifor Robu, conducătorul lăncierilor, a luat măsuri ca poliția ministerelor să fie făcută de membrii acestei organizații.

De două zile și-au făcut apariția în ministere gărzi de lăncieri în uniforme albastre și cu svastica pe mâneca dreaptă.

Intrările miniștrilor sunt străjuite de doi lăncieri cari stau nemșcați în stânga și în dreapta ușii de intrare.

Măsura controlului prin lăncieri va fi extinsă în toate instituțiile publice.

[Nota cenzurii:] *În această condică de nenumărate ori am dat ordin ca să nu se exagereze, să nu se alarmeze și să nu se scrie nimic contra principiilor constituționale.*

De asemenea, am dispus să se cenzureze orice amestec al gărzilor țărănești sau naționale în diferite instituțiuni, după cum n-am lăsat ca în alegeri să se arate că poliția alegerilor se va face de cutare sau cutare.

De ce s-a lăsat acest lucru? Eu l-am cenzurat imediat ce mi s-a adus la cunoștință. – De ce nu mi s-a spus acest lucru ?

Eu nu pot prevedea toate ineptiile ziarelor ca să dau ordine dinainte.

Audiențele de lucru a d-lor miniștri se lasă. Cine nu se pricepe să întrebe. – Nu se poate cenzura fără să fiu întrebat.

**Jidovii Șaraga și Schwartz
patronii asasini de la Galeriile Lafayette au
concediat tot personalul românesc în toiul iernii.**

La redacția ziarului nostru am avut tristul prilej să primim aseară o delegație a lucrătorilor și personalului de serviciu de la Galeriile Lafayette, plângându-ni-se că în ajunul Anului Nou patronii jidovi Șaraga și Schwartz au concediat tot personalul românesc din întreprinderile lor, aruncând pe drumuri în toiul iernii și a năprasnicului vifor familii întregi cari și așa, sub crunta oblăduire a acestor asasini, au îndurat toate umilințele, josniciile și lipsurile.

Cum? Acești jidovi paraziți n-au avut în creerul lor imaginea sumbră a convoiului de copii flămânzi și goi, a mamelor îndurerate și a bietului român ajuns mai rău decât vita de la jug sub năprasnicul bici a lui israel ?

Însă ceia ce întrece orice obrăznicie și premeditare criminală a acestor jidovi este că bieților surghiuniți li s-a oprit garanția ce o aveau la administrația întreprinderii, iar salariul li s-a avansat anticipat numai pentru două săptămâni, sfidând toate legiurile drepturilor de muncă.

Credem că nu se va întârzia cu sancționarea acestor trântori, jidovii Șaraga și Shwartz, patronii Galeriilor Lafayette

G. Vasiliu

Această informațiune i-am dat drumul eu. Nu trebuia lăsată. Așa este ordinul d-lui ministrului Hodoș Al. – deci în cadrul acesta informațiuni alarmante nu se vor lăsa.

5 ianuarie 1938

În ziarul „Capitala”, dl. cenzor Radu Ionescu a lăsat informațiunea că o delegație formată din Th. Fischer și dr. S. Singer a fost primită de dl prim-ministru Octavian Goga (De asemenea și în „Timpul”). Am fost aspru observat de dl. ministru Hodoș, căci acest ordin emanase de la d-sa. Deși n-am avut nici o vină am trebuit să iau asupra mea ca să scap pe dl. cenzor. Dl. Hodoș a înțeles acest lucru.

Cu rugămintea de a publica următorul

COMUNICAT

Consiliul de Miniștri s-a întrunit astă-seară, miercuri 6 ianuarie, ora 18, sub președinția d-lui Octavian Goga, președintele Consiliului.

S-au luat în cercetare primele măsuri necesare pentru punerea în executare a programului guvernului.

Pentru a aduce la îndeplinire punctul din program cu privire la îndepărtarea cârciumarilor evrei, socotiți drept otrăvitori ai sănătății populației de la sate, s-a alcătuit o comisiune specială din care fac parte Miniștrii de Finanțe, Interne, Sănătate Publică, care să statornicească în cadrul legilor existente, și cu deosebire în temeiul legii sanitare și a legii băuturilor spirtoase, dispozițiunile convenite pentru a se ajunge la rezultatul dorit.

S-a luat apoi în discuțiune chestiunea revizuirii cetățeniilor dobândite în mod fraudulos de străinii cari s-au așezat fără nici o autorizație pe teritoriul țării în timpul războiului și după război și care nu au nici un temei legal de a rămâne în România. O comisiune din care fac parte miniștrii de Justiție și Interne va cerceta în timpul cel mai scurt această problemă, urmând să dea soluții practice în cadrul legiuirilor existente.

S-a hotărât înființarea unor comisari ai Guvernului pe lângă întreprinderile cu capital intern, străine ca origine etnică, pentru a supraveghea stricta și neîntârziata aplicare a legii pentru protecția muncii naționale. Cu îndeplinirea acestei opere de deparazitare au fost însărcinați miniștrii de Interne, Justiție și Muncă⁴.

S-a luat apoi în cercetare problema eftinirei articolelor de primă necesitate trebuincioase păturii țărănești. S-a hotărât luarea de măsuri pentru scăderea prețurilor la cele dintâi trei articole indispensabile gospodăriilor de la țară: bumbacul, petrolul și sarea. Pentru executarea acestei hotărâri s-a atribuit o comisie din miniștrii de Finanțe, Comunicație, Industrie și Cooperație.

S-a luat act de expunerea d-lui ministru al Educației Naționale, care a arătat că prima măsură luată o dată cu venirea domniei sale în fruntea acestui Departament, pentru opera de naționalizare a învățământului, a fost ca limba română și istoria națională să nu se mai predea nici în școalele Statului și nici în școalele minoritare decât cu profesori români de sânge.

Sedința Consiliului de Miniștri a luat sfârșit la orele 21.

Interviewul d-lui prim ministru Octavian Goga a apărut azi în ziarul „Daily Herald” ce a venit în România. Reamintesc ordinul: „Nu se va lăsa în ziarele românești”, dacă va fi reprodus se va cenzura-. O atenție deosebită. Ordinul este dat de dl. ministru Alex. Hodoș.

11 ianuarie 1938

Din ziarul „Capitala” s-a cenzurat titlul „D. Octavian Goga anunță expulzarea a 500.000 evrei care nu sunt în mod legal cetățeni români”. Ziarul a pus acest titlu fără a trece prin cenzură.

Am dat un sever avertisment ziarului. D. Cenzor va avea și D^{sa} grijă să trimită pagina refăcută.

Se spune că la instalarea d-lui (neclar) George Moruz, lăncierii au bătut pe niște gazetari evrei care în realitate erau români.

Se interzice publicarea acestei chestiuni. O atenție deosebită.

14 ian. 1938

Decizia cu servitorii⁵ deși a apărut în Monitorul Oficial se cenzurează. De asemenea orice comentarii sau discuțiuni.

15 ianuarie

Atrag atențiunea asupra unei telegrame – ar putea fi și Rador⁶ – care vorbește de intervențiunea Comitetului Mondial al Evreilor la Liga Națiunilor asupra situațiunii din România, cerând urgență, sprijinit pe date românești. Se cere urgența. Dl. ministru Istrate Micescu de la Geneva a cerut telefonic să nu apară în presă.

Ordon o atenție deosebită. Se va cenzura, de asemenea, orice articol pe această chestiune și orice telegramă care ar fi în sensul celor de mai sus.

16 ianuarie

Dl. prim-ministru Oct. Goga a avut o convorbire telefonică la Geneva cu dl. Istrate Micescu relativ la intervențiunea Comitetului Mondial al Evreilor și demersul d-lui Istrate Micescu în această chestiune. – Se lasă dacă este în mod vag intervențiunea evreilor.

18 ianuarie

Știre de ziar cu titlul: **Nu se mai acordă devize evreilor.**

Această informațiune ce s-a lăsat în ziarul „Credința” trebuia cenzurat, după cum arăt eu, titlul și finalul.

20 ian 1938

Ziarul „Credința” a fost suspendat 8 – opt – zile, pentru alarmism. Știrea poate să apară în toate ziarele.

D-nii cenzori vor refuza să citească ziarul. D. comisar Stănescu va lua măsuri de executare.

Lt. col. Hotineanu

Revenirea asupra deciziunii cu servitorii la evrei a fost cenzurată în toate ziarele, mai puțin „Timpul” și „Universul”; reclamațiuni de la celelalte ziare.

25 I '938, ora 11⁵⁰

Din ordinul d-nului ministru Hodoș.

În legătură cu comunicatul dat de Președinția Consiliului de Miniștri de azi se va cenzura orice comentariu cu privire la „cămășile albastre” sau „lăncieri” considerate ca organizații paramilitare.

Din ordinul d-lui colonel Hotineanu, șeful Cenzurii, să nu se publice nimic de petițiunile evreilor adresate Societății Națiunilor și nici că au cerut „procedura de urgență”, decât numai ce transmite „Rador”.

25 ianuarie 1938 – ora 23³⁰

D. prim-ministru O. Goga a ordonat cercetarea celor vinovați de pälmuirea președintelui Uniunii Naționale a Studenților din România

În cursul nopții, d. Octavian Goga, președintele Consiliului de Miniștri, a fost informat că ieri seară doctorul Șerban Milcoveanu, președintele Uniunii Naționale a Studenților din România, sub motivul de a fi dus ca martor, într-un proces ce se desbete la Brașov, a fost arestat, dus la circumscripție și pälmuț de un agent de poliție.

Întrucât acest fapt ar putea avea grave repercusiuni în rândul studenților români și creștini din întreaga țară, d. Octavian Goga a cerut imediat informațiuni de la Ministerul de Interne.

În cursul dimineții de azi, d. prim-ministru a avut o întrevedere cu d. Alexandru Hodoș, subsecretar de stat la președinția Consiliului de Miniștri, discutând asupra faptului care constituie obiectul telegramei ce a primit-o astă-noapte d. O. Goga din partea d-lui Corneliu Z. Codreanu precum și asupra protestului înaintat de Uniunea Națională a Studenților.

D. subsecretar de stat a avut apoi o convorbire cu d. Armand Călinescu și cu d. Gabriel Marinescu, prefectul poliției Capitalei.

D. O. Goga, președintele Consiliului de Miniștri a ordonat cercetarea celor vinovați de pälmuirea doctorului Șerban Milcoveanu, președintele Uniunii Naționale a Studenților din România.

[Nota cenzurii:] Sub această formă chestiunea Șerban Milcoveanu, președintele Uniunii Studenților din România, și agentul de poliție care – se spune – l-a insultat și pälmuț.

Nu se va lăsa că se tinde la o presă generală a studenților, că de altfel nici nu este exact.

Greva generală a studenților se cenzurează în orice gazetă. În toată țara d-l ministru Hodoș a dat următoarea telegramă :

„Luați măsuri să nu se scrie în ziare articole sau informațiuni alarmante relativ la situațiunea financiară a țării.

De asemenea, în legătură cu întocmirea bugetului nici o relațiune de cifre. Nu se va lăsa nici o știre cu privire la plățile de datorie publice în străinătate și la tratativele în vederea conversiunii împrumuturilor externe.

Ministerul de Finanțe va da la timp toate relațiunile necesare prin comunicate oficiale și informațiuni transmise de către organele competente ale M. de Finanțe.

Deci la noi cu deosebită grijă.

Lt. col. Hotineanu”

Mai jos, două precizări din „Țara Noastră”. Se lasă în toate ziarele chiar dacă se reproduc numai anumite pasagii, cu alte titluri, dar să fie aceeași idee.

Două precizări

În unele cercuri ziaristice franceze, care par a căuta cu orice preț răstălmăciri menite să creeze aspecte false ale raporturilor dintre Franța și România, s-a comentat o aluzie a d-lui profesor A.C. Cuza asupra posibilităților de așezare a evreilor în Madagascar. Suntem în drept să ne exprimăm în mod sincer mirarea noastră că s-a putut vorbi pe această temă de o atingere a suveranității Franței în coloniile sale, când toată lumea știe că este vorba de un vechi adagiu în materie de colonizare evreiască, pus în discuție în repetate rânduri în toate părțile lumii, de toți publiciștii care s-au ocupat de problema lui Israel, fără să producă protestări și o deosebită emoție pe malurile Senei.

Prin urmare, de ce această specială sensibilitate tocmai acum și cu ce scop?

*

A doua precizare: România va căuta să lărgescă în jurul său cercul simpatizilor din afară, fără să știrbească întru nimic prietenii și alianțele actuale⁷.

- *Cu începere de azi cenzura se va face cu cea mai mare severitate, (de parcă până atunci s-ar fi făcut altminteri – n.n. D.H.), rațională și nu se va mai lăsa nici o știre alărmantă. Articolele se vor cenzura în întregime, nu se vor scoate numai pasagii atunci când nu pot fi paralizate scoaterea unor rânduri.*

Devastări după întrunire la Moinești

1 februarie

Duminică, 30 ianuarie, s-a ținut în comuna Comănești o întrunire guvernamentală la care au luat parte și d-nii Prelipceanu, subsecretar de stat, și Gh. Urziceanu, secretar general la Ministerul de Interne.

După terminarea întrunirii asistența s-a împrăștiat.

Locuitorii din comunele Lucăcești, Poduri, Măgirești, Ardeoani și Salonț, care la înapoiere au trecut prin Moinești, au spart geamurile la mai toți comercianții și locatarii din strada mare Regele Ferdinand, fără să mai țină seama că sunt creștini sau evrei; au fost sparte și geamurile de la clubul liberal.

Cum numărul sătenilor era mare, s-a produs o panică de nedescris, care a ținut până noaptea târziu.

Aceiași soartă a avut-o și satul Gârlele care aparține com. Lucăcești și este locuit în majoritate de evrei.

Din ziarul „Universul” de azi, 3 februarie 1938, trebuia cenzurat.

Ce spune ordinul meu de la raportul zilei de 2 februarie :

„La Adjud se spune că azi au avut loc niște manifestațiuni mai violente. Se vor (sic) cenzura”.

De ce deci nu s-a cenzurat? Pentru că se vorbește de Moinești ? Se poate acest lucru ? Când dau ordine precise, ele trebuie executate cu cea mai mare rigurozitate.

După cum se vede, nu numai presa trebuia cenzurată și, eventual sancționată, ci și cenzorii ei, atunci când nu-și îndeplineau îndatoririle, care erau de fapt însăși rațiunea lor de a fi.

¹ *Carol II. Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I (1904-1939). Ediție îngrijită de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion. Editura Silex, București, 1995, p. 234.

² Era vorba de Armand Călinescu, Virgil Potârcă, V. Rădulescu Mehedinți și Dinu Simian.

³ Formațiunea paramilitară a gogo-cuziștilor.

⁴ Pasaj încercuit și bifat cu creion roșu.

⁵ Referire la interdicția impusă evreilor de a angaja personal de serviciu român.

⁶ Agenția oficială de știri.

⁷ Gogorița cu Madagascarul în care să fie expediați evreii nu era, de altfel, nouă. Încă în ședința Camerei Deputaților din 12 decembrie 1935, A.C. Cuza ținușe un fulminant discurs antisemit în care, printre altele, spusese: „Prin urmare, iată soluția științifică. Nu este altă soluție a problemei jidănești decât restabilirea jidanilor în stăpânirea legii naționalității. Să aibă un pământ pe care să se așeze, să-l cultive și să fie un neam ca toate neamurile. Cum ar sta acolo, treaba lor, nu ne interesează. Dar în ceea ce ne privește pe noi, pe pământul nostru n-au ce căuta. Clar și categoric”. Și mai departe: „Dar eu am altă propunere: eu zic, mai degrabă, Madagascarul. De ce ? Pentru că Madagascarul este o insulă și eu am credința că dacă îi punem acolo și îi înconjurăm cu vase nu mai ies de acolo, rămân acolo, să stea cât vor, să-și facă cultura lor proprie, să cultive pământul...”

La 1 februarie 1938, „ideea” lui A.C. Cuza a fost reluată de omul de casă al lui Stelian Popescu, Romulus Seișanu, în „Universul” din 1 februarie 1938. Vizitând expoziția „Madagascar” deschisă atunci la Paris, Seișanu – cugetând adânc asupra celor văzute – ajunsese și el la concluzia lui Cuza: „Iată că Madagascarul întrunește condițiile ideale pentru o colonizare în masă a evreilor din Polonia și România, atât din punctul de vedere demografic, cât și din punct de vedere economic, dacă ei sunt dispuși să muncească spre a pune în valoare imensele bogății naturale”.

Evident, pentru asta era suficient să fie întrebați doar A.C. Cuza și Seișanu. Evreii, populația Madagascarului sau Franța, care stăpânea atunci insula, nu aveau dreptul să aibă nici un cuvânt.

Evreii în România anilor '44-'49¹

Hary KULLER

Se zice că evreii se simt ușor stingheriți să evoce relația lor cu comunismul.

Aici, la Tel Aviv, există distanța necesară – ca spațiu, timp, formă de zidire socială, tip de democrație ș.a. – pentru a scruta „fără complexe” experiență istorică evreo-comunistă din devenirea noastră românească, est-europeană.

Căci, fiecare mare bulversare istorică – din antichitate și până azi – și-a avut „coeficientul său de refractare” în și prin *evreime*. Astfel și în comunism.

Ne-am adunat aici pentru a dezbate nu doar o temă, ci un întreg capitol de istorie evreo-română, acoperind o întregă „eră” – comunistă și post comunistă. Și sper că vom vorbi nu doar despre negativitatea regimului, ci și despre viața și creativitatea evreo-română în societatea românească pe o întindere de aproape 45 de ani (1945-1990): despre oameni, locuri, înfăptuiri – cum și urmează a fi intitulat un nou volum din seria *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, în pregătire la București.

Eu mă voi referi doar la anii de emergență a comunismului în România, răstimp în care sovieticii și-au impus modelul lor social nu deodată, ca de pildă, în Basarabia – ocupată în 1940 sau apoi din 1944 – și nici în mod nemijlocit ci, prin interpuși – actanți, aparținând majorității române și, nu în mică măsură, minorităților.

La întrebarea dacă toți acești interpuși ar fi putut acționa și în alt sens, răspundem că dacă nu ei, atunci alții – respectiv cei din „partidele istorice”, burgheze au încercat un atare demers, dar care, cum se știe, nu a izbutit: unii cred că din pricina celorlalți actanți (peceriști etc.) cu care se confruntau și care-i înfruntau; alții, mai realiști, dau „factorului extern” cuvenita importanță, recunoscând că dacă sovieticii n-ar fi fost în țară, nici comunismul n-ar fi „prins” pe sol românesc.

¹ Comunicare prezentată la Tel Aviv University cu prilejul Conferinței internaționale pe tema „Evreii din România în era comunistă și post-comunistă” (16-19.XII.2001).

Dar să ne închipuim pentru moment, făcând un exercițiu de istorie contrafactuală (Djuvara), că stalinismul n-ar fi „prins” în România: oare, în acest caz, diacronia evreo-română ar fi fost cea care a fost? Evreii ar fi emigrat în masă, ori și-ar fi reluat îndeletnicirile din interbelic?; ar fi continuat o tradiție iudaică de galut, central și est-european, sau nu? În istorie nu se operează însă cu eventualitatea „dacă” și nici „poate”, ci doar cu faptele petrecute aieveja, „wie es eigentlich gewesen war” (Ranke).

Or, în fapt, în perioada la care mă refer, dat fiind că „modelul sovietic” nu s-a aplicat *tale quale* în primii patru-cinci ani de tranziție – când nu puțini lideri evrei, chiar și dintre cei mai puțini naivi, mai credeau că „vin americanii” (și, ca atare, erau dispuși să se cuprindă într-un experiment contrafactual de „democrație română interbelică”) – au fost reiterate aproape toate soluțiile „libere” la năbădăioasa problemă evreiască: integraționism și asimilism; sionism și emigraționism; autonomism comunitar și diferențiere organizațională, zonală, locală ș.a.m.d. Desigur că toate aceste încercări nu erau „freischwebend” (liber plutitoare), ci adânc condiționate *de stihia social-economică* și de starea materială a diverselor categorii de evrei din România acelor ani. Oferta comunitar organizațională și civico-politică era, însă, de o asemenea diversitate, încât mulți evrei încercau un real sentiment de „liberă alegere”. Plaja acestei oferte cuprindea, chiar imediat după 23 august: de la partidele „istorice” până la cele tradiționale ale evreimii (U.E.R., P.N.E.), de la organisme noi ca C.G.E. și O.D.E. până la partidele de stânga ale țării (P.C.R., P.S.D. ș.a.). Ca să nu le mai amintesc pe cele sioniste și comunitare, extrem de numeroase: Organizația Sionistă în toată încrengătura sa – Mizrahi, Centristă, Renașterea, P.S. Ichud, O.S. Haoved, Statul Iudeu, Mișmar, Dor Hadas, Hanoar Haționi, Gordonia, Hașomer Hațair, B'nei Akiva. Thora V'Avodah, Dror Habonim, B'nei Avodah, Betar, tot grupul cu centrala Hehaluț etc., etc.

Nu le-am înșirat pe toate, ca de pildă anumite reprezentanțe: C.M.E. – Secția România, Agenția Evreiască, Agenția de Emigrare Hicem, Comitetul de asistență Joint – Secția România. Sau: Macabi și alte organizații sportive; instituții culturale, de asistență, femei etc. Și, firește, înainte de toate, organizațiile cultuale în toată diversificarea lor zonală; de la biroul ortodox din Transilvania la comunitățile ritului sefard și *last but not least*, toate formațiunile comunitare pendinte de U.C.E. și F.U.C.E., apoi din 1948 de F.C.E.R.

Din iunie 1945 tinde să copleșească viața evreiască organizația C.D.E., cu secțiuni pentru femei și tineret.

Distribuirea populației evreiești în toate aceste direcții ar prilejui o interesantă analiză a conștiinței și participării politico-civice, religioase, cultural-culturale a etniei. Pentru acei ani nu trebuie uitat, însă, nici *absenteismul* de la orice fel de viață colectivă de acest fel, respectiv apatia unei bune părți din populație. Din păcate, lacunele documentării, în materie, nu ne îngăduie decât să facem aprecieri statistice incomplete și considerații calitative, amendabile, în toate aceste chestiuni.

Militanți în partidele istorice ale țării în 1945 erau câteva sute de evrei, aparținând marii burghezii; în partidele de stânga (P.S.D. – peste douăzeci de mii: P.C.R. – la finele lui 1948 peste 10.000), în principal populație activă – meseriași, intelectuali etc. În organizațiile sioniste se grupau circa 50.000, în principal tineri, iar activul număra în jur de 1.000 de persoane. Cifra de 100.000 sau 200.000 avansate de unele foruri sioniste este exagerată.

Participanții la viața culturală erau încă, în 1949 – data unui recensământ ad-hoc organizat de F.C.E.R. – într-un număr copleșitor: la o populație de 350.000 de evrei, funcționau 1.034 instituții de cult cu 1.774 deservenți și peste 200.000 enoriași. Dăm aceste cifre nu pentru semnificația lor „politică”, ci doar etnică. Nu putem detalia aici cifrele de mai sus, pe provincii și localități, deși aveam convingerea că ele conturează imaginea statistică și indică starea confesională a evreimii la începuturile instalării dictaturii proletariatului în R.P.R.

Dar intenția acestei comunicări, cu un titlu atât de nețărnut – *Evreii, în România anilor 1944 (23 august) – 1949* – nu a fost însă descrierea cu precădere a „palierului” politic-organizațional și cultural-cultural, ci analiza „palierului” social-economic, respectiv a stării materiale și sociale a populației evreiești în toți acești ani, demers pe care-l consider absolut necesar pentru a înțelege și a explica mai bine *cine, când, cum* și de ce au optat în acei ani pentru o soluție de viață și conștiință ori pentru alta, adică, pentru „trend”-uri ca: integraționism ori emigraționism, pentru sionism sau/și comunism.

Mai pe larg spus, aceste „trenduri” pot fi sintetizate astfel:

- integraționism, versus escapism și imobilism (de tranziție sau/și expectație);

- emigraționism (cu sau fără sionism) versus comunism – ultimul fiind proces desfășurat pe palier social și nu doar politic, în măsura în care adeziunile indivizilor comportau o anume profesionalizare ca activist retribuit.

Trendul integraționist includea grupurile active din sectoarele private și de stat sau/și din economia subterană producătoare;

Trendul speculaționist-escapist includea grupurile de *Luftmenschen* (intermitent active) din sectoarele neproductive și de speculă, deci trăind din expediente;

Trendul imobilist, cuprindea inactivi fără inițiative, fie în așteptarea unor restituiri din ce au avut înainte, fie considerând că se vor deschide curând posibilități de emigrare. Multă vreme această categorie de evrei trăia din ajutoarele comunităților, Jointului, OSE-ului etc. Atunci când ultimele două au fost desființate iar sursa ajutoarelor a secat, această masă a luat decizia emigrării ca unică soluție de salvare. Pentru că aceste mase nu erau propriu-zis proletare, ci doar sărăcite.

Trendul emigraționist includea grupuri foarte diferite care, chiar dacă în anii 1945-1947 nu se gândeau să emigreze, au ajuns la această soluție fie datorită perspectivei sumbre a naționalizării, fie îngustării posibilităților de acțiune în economia subterană producătoare sau/și în zonele speculative. Refuzul restratificării pe potriva noului proces de producție presupus de economia țării, mai ales în ramurile industriei grele, mineritul ș.a.m.d. – căci evreii din categoria amintită respingeau asemenea oferte de... recalificare – nu mai lăsa altă cale de alegere. Astfel că dacă masa burgheziei evreiești și categoriile satelite ei – în măsura în care au putut emigra legal nu s-au orientat în primul rând spre Israel –, masei proletaroide cu o situație materială deosebit de grea nu-i rămânea altă cale decât Israelul.

Contenciosul evreilor cu statul român

În prim planul vieții evreiești de după 23 august 1944 a stat problema refacerii unei existențe social materiale și juridico-morale cât mai apropiate de normalitate. Or, prin normalitate se înțelegea *status quo*-ul dinaintea prigoanei care marginalizase întreaga populație evreiască și nimicise o bună parte a ei. Contenciosul distrugerii evreimii române era mult prea încărcat pentru ca preocuparea grosului populației evreiești rămase în viață să fie alta decât revenirea în locuințele din care au fost izgoniți, din slujbele din care au fost alungați, din satele, târgurile, orașelele și orașele pe care au trebuit să le părăsească datorită evacuărilor, ghețozărilor și deportărilor. Este rațiunea pentru care liderii evreimii și-au îndreptat gândul în primul rând spre refacerea unor organisme comunitare vechi, desființate și ele în anii prigoanei, sau spre edificarea altora, apte să susțină acest contencios în fața noilor guvernanți pentru care prioritățile nu vizau repararea acestor

nedreptăți făcute evreilor în timpul războiului. Căci, nici legea nr. 461 din 19 septembrie 1944, nici cea din 19 decembrie care promulgă abrogarea legislației rasiale, nici cea din 27 septembrie sau 29 septembrie (care reintegrează în învățământ personalul didactic de origine evreiască) și nici altele, ca cea din 20 ianuarie 1945 sau 6 februarie același an (Decret-lege privind statutul naționalităților) – toate importante pentru statuarea libertății civico-politice a evreimii – nu vizau și repunerea evreilor în starea de proprietate și muncă de dinainte. Or, doar libertatea politică și civică – pentru o populație sărăcită și dislocată din rosturile ei, doritoare să-și recapete bunurile materiale etc. – însemna mult și totuși puțin.

Situația nu s-a ameliorat nici după venirea guvernului Groza la cârma țării, deși F.N.D.-ul, care se afla în spatele acestuia, făcuse numeroase promisiuni în acest sens: mai ales în privința victimelor pogromului de la Iași (1941), a deportațiilor (1941-1944) ș.a. Fie și numai aceste câteva promisiuni – menite să momească populația evreiască – au fost onorate nu la 6 martie 1945, ci mult mai târziu. Deocamdată, nici guvernul dr. Groza, numit „de largă concentrare democratică”, nu se arăta dispus să se atingă de voluminosul contencios al evreilor cu statul român. Ba chiar, în anume articole din presa F.N.D.-istă și sub pana unor gazetari P.C.R.-iști, chiar și evrei, se insinua opinia că, pentru toate relele provocate evreilor în timpul războiului, răspunderea nu o poartă actualul stat popular democrat, ci vechiul regim care, fiind abolit, ar trebui trecute la pasiv și toate cele pendinte de el.

După război nu s-a operat o *restitutio in integrum*. Ba, mai mult, au rămas încă în vigoare până în 1948 o seamă de regulamente vechi de aplicare a noilor legi, care-i defavorizau pe evrei. Apoi, chiar legi noi care declarau nule și neavenite legi și ordonanțe administrative anterioare, îndreptate împotriva evreilor, precum și sentințe judecătorești ce se bazau pe ele, nu puteau fi aplicate, datorită lipsei unui ajutor concret în executarea lor.

Oricâte circumstanțe să fi pledat în sensul neputinței statului român de a restitui populației evreiești valorile, sumele sau bunurile însușite de regimul antonescian, nu este lesne de înțeles sustragerea guvernelor de după 23 august de la răspunderea lor, pentru ca și evreii care au supraviețuit fizic – dar se zbăteau în mari greutăți materiale – să fie ajutați cât de cât. Or, guvernele Sănătescu, Rădescu, cât și cel venit la 6 martie 1945 s-au sustras de la un ajutor substanțial în materie.

Uriășele sarcini ale ajutorării materiale și morale ale evreilor care au supraviețuit și care ar fi trebuit să fie despăgubiți pentru deportare, pentru

averile expropriate sau pierdute, pentru prejudicii și pierderi de drepturi și nu în ultimul rând pentru pierderea membrilor de familie etc., în loc să fi fost asumate de statul român, s-au rezolvat în principal prin solidaritate comunitară internațională (Joint etc.) și, întrucâtva, internă (comunități, societăți filantropice etc.). Mai mult de jumătate din evreimea primilor ani postbelici (circa 160.000 de oameni) erau afectați în nevoile lor elementare – hrană, îmbrăcăminte, locuințe ș.a.; 45.000 reînțorși din taberele de muncă forțată; 40.000 de foști evacuați și deplasați; 70.000 reînțorși din Transnistria – plus cei reveniți în Ardealul de Nord din Guvernământul general. În acei ani se mai aflau în trecere prin România câteva zeci de mii de evrei refugiați din Polonia, Ungaria, Slovacia ș.a. cu o situație materială deosebit de precară. La sfârșitul lui '47, peste o treime din evreii din România – mai ales cei din Moldova, Ardeal și București – erau în situația de a primi ajutoare de la Joint. Deși aceste ajutoare nu acopereau decât o parte din necesarul de trai, ele au totalizat, între '45-'48, zeci de milioane de dolari în care intrau și ajutoare pentru unele categorii de români. Tot din aceste fonduri erau subvenționate și unele instituții evreiești (școli, spitale, comunități) pentru care contribuția statului nu era suficientă. Cum infim s-a dovedit, de pildă, și ajutorul financiar al statului, în valoare de 300 milioane doar, acordat în toamna lui '45 pentru refugiații evrei reînțorși în Ardealul de Nord, și 80 milioane pentru primirea repatriaților din U.R.S.S. Ajutorul Joint pentru fiecare lună depășea această cifră. Întrucât Jointul trimitea în principal acest ajutor în valută – iar convertirea se făcea în lei prin Banca Națională – comisionul și diferența de curs rezultate pentru stat au întrecut ajutorul dat de stat evreilor.

Cu toate acestea, la 18 februarie 1949, Secretariatul C.C. al P.C.R. a hotărât dizolvarea tuturor structurilor Joint din România, pentru ca în aprilie să preia toate bunurile și valorile acesteia, ele trecând mai întâi la comunități, apoi au fost naționalizate. Încetarea ajutorului Joint a fost hotărâtoare pentru decizia multor categorii de evrei săraci să depună actele și ulterior să facă Alia. Dar pentru unii, să se și integreze temporar sau pentru o durată mai mare în unele ramuri economice, mizând pe o mobilitate ascendentă.

Structura social-economică a populației evreo-române

În preajma lui 23 august 1944, în Vechiul Regat și în sudul Transilvaniei, la o populație de circa 275.000 persoane, doar 60.000 erau active, iar 215.000 pasive, din care: profesioniști fără ocupație (48.000);

întreținuți neprofesioniști (167.000). Distribuți pe categorii de profesioniști: meseriași și muncitori 25.000 care aveau ocupații, iar 15.000 nu; funcționari (de birou, comercial): 14.000 aveau, 17.000 nu; patroni comerciali și industriași: 10.000 aveau și 11.000 nu; liber-profesioniști titrați: 3.500 aveau, 2.000 nu; corp didactic și cler: 2.800 aveau și 600 nu; ocupații independente, diverse: 7.400 aveau, 3.000 nu.

Având în vedere că la numărul de joburi pierdute prin restricțiile prevăzute de legile antievreiești din anii războiului se mai adăugau și cele cauzate de involuția economică și sărăcia de după eliberare, problema ocupației se punea cu stringență, în 1945, pentru mai mult de 60.000 de profesioniști care nu-și găseau de lucru, ca și pentru câteva zeci de mii de tineri care abia urmau să intre în muncă, ca și pentru tot atâția repatriați (20-30.000) din est, nord și vest. Căutarea unui loc de muncă devenise stringentă și pentru o treime din fosta populație inactivă, mai ales femei necalificate care, din pricina sărăciei, urmau să aducă și ele un oarecare venit în casă.

După o scurtă perioadă cu oarecare posibilități de muncă oferite de economia paralelă, de activitățile la negru ș.a. în care se exersau și câteva mii de evrei, limitarea activităților „pe picior”, după 1946, a îngroșat și mai mult rândul celor neocupați. Astfel că la începutul lui 1947 (situație rezultată și din eșantionul de formulare C.M.E. – România, cercetat de noi pentru comparație*), doar o treime din totalul populației în stare de a munci era pe parcursul anilor 1946-1947 activă, din care: 35% meșteșugari; 20% bugetari; 25% în comerț și industrie; 8% liber-profesioniști; 12% alte categorii – *luftmenschen*.

De unde și disperarea cu care liderii comunitari evrei promovau *restratificarea* ca soluție majoră. Menționez două inedite documente, esențiale în acest sens: unul datorat lui F. Șaraga², secretar F.C.E.R., și altul avocatului Schwefelberg. Spicuiesc din cel secund intitulat *Memoriu asupra situației sociale și economice a evreilor din România*. Pe fundalul evocării unor aspecte ale „crizei politice și sociale, a tendințelor revoluționare, a programelor de naționalizare (Banca de emisiune, iar în perspectivă marile întreprinderi), împărțirea pământurilor etc., etc.” se apreciază că dintre evreii existenți în România anulului 1945 și concentrați aproape exclusiv în zone urbane se stratificau defectuos: la un pol, o populație inactivă de 78%, „la altul o populație activă de 22%, inclusiv profesioniștii șomeri”. Deci un

* În Arhiva CSIER se află peste 10.000 asemenea formulare de stare social-materială.

² Lascăr Șaraga, *Proiect de program pentru reorganizarea internă a vieții obștești, evreiești din România*.

evreu avea în sarcina sa alte patru persoane, unul din cinci evrei mai putea câștiga câte ceva. „Repartiția pe profesii a celor virtual activi era de: 36,50% meseriași și lucrători; 29,10% funcționari comerciali și industriași; 19,40% patroni de comerț și industrie; 5% liber-profesioniști; 3,20% corp didactic și cler mozaic; 6,8% diverse ocupații independente. Respectiva structură socio-economică evidențiază: mica proporție (14,5%) de meseriași și lucrători la o populație virtual activă de 39,5% (din care, însă, 17,5% sunt șomeri). Dintre toate calamitățile rezultate din legile rasiale și starea de război, șomajul se află pe primele locuri. Efectele românizării forței de muncă face aproape imposibilă reintrarea funcționarilor evrei în vechile lor posturi. Agricultură, în care se află cuprinsă 80% din populația românească a țării, nu reprezintă, din varii motive, un debușeu pentru munca evreiască”. În situația dată, perspectiva unei restructurări colectivist-centralizate a țării va găsi „de o parte, evrei burghezi exercitând profesii mai mult sau mai puțin inutile în noua organizare a economiei (de exemplu: comercianți, agenți, o seamă de liber-profesioniști), de altă parte, o proporție enormă de persoane care, fără a fi burgheze, nu ar găsi ocupații și, în sfârșit, o proporție uriașă de indivizi fără profesii, între care contingentele de tineri care încă din 1938 au fost împiedicate de a învăța meserii. Exproprierile sociale ce se urmăresc, vor majora încă numărul pauperilor și al celor fără profesii. Evacuații din târguri și sate, în capitalele de județ, nu mai au unde se întoarce. Iar la oraș, populația evreiască este rău stratificată: meseriași manuali de abia peste o treime; patroni, o cincime; funcționari comerciali și industriali, o treime. Deși s-ar părea că este vorba de o elită profesională, aici este, de fapt, cheia mizeriei unei piramide socio-ocupaționale răsturnate care, în vremuri de criză, nu duce decât la agravarea situației unei evreimi ruinate”.

În situația dată pentru evreimea astfel (de) structurată socio-economic autorul nu întrevide decât două soluții: „a. Emigrarea, mai ales dacă regimul Palestinei ar permite o emigrare masivă, în condiții acceptabile, și b. Restratificarea profesională și socială, valabilă atât pentru caz de emigrare tot așa de bine ca și pentru cel de adaptare pe loc la noile condiții de existență și de pregătire pentru o nouă ordine socială”.

Restratificarea va deveni astfel dezideratul principal, menționat în toate programele organizațiilor și partidelor evreiești, ale C.D.E., în primul rând.

Dezideratele C.D.E., în materie, sunt pregnante în acest sens. Citez: „În îndeplinirea tuturor celorlalte sarcini ale noastre trebuie să ținem seama de productivizarea și restratificarea maselor evreiești³. Și mai departe:

„Trebuie însă să ne punem ca sarcină importantă de a lămuri factorii hotărâtori ai țării că problema restratificării populației evreiești constituie o problemă ce depășește cadrul restrâns de problemă a evreilor, că este o problemă a democrației românești, o problemă de Stat, și de a cere sprijinul masiv, prețios și indispensabil al Statului pentru rezolvarea acestei probleme” (*Ibid.*)

În mod paradoxal, restratificarea – ca idee și practică – devine un punct de convergență pentru sioniști, JOINT și... comuniști (CDE-iști). Logica acestei „convergențe” a fost întrevăzută de liderul comunitar apolitic Arnold Schwefelberg, încă din 1945, când întreprindea într-un amplu studiu al său, intitulat *Restratificarea profesională a evreilor* (București, 1945) și din care vom reproduce argumentația sa pertinentă, pe care o vom regăsi apoi și la sioniști, și la CDE-iști și în noua politică de asistență (din 1948) a JOINT-ului.

Cităm: „...O consecință recentă a relei noastre stratificări este pauperizarea și șomajul, cauzate de anii de prigoană și care nu dispar nici după aproape un an de la eliberare, din contra, par că se accentuează. Dintre toate calamitățile care pentru evreii din România sunt consecința legilor de persecuții rasiale și a războiului, aceasta este cea mai gravă.

Evreii au fost excluși de la serviciul militar din anul 1940, fiind obligați a presta în schimb «munca obligatorie» (ca terasieri, săpători etc.). Au fost trimiși toți evreii – bărbații între 18-54 ani și în mică măsură chiar fete și femei tinere (fără a mai vorbi de munca copiilor) – a căror ocupație din punct de vedere economic nu era socotită ca interesantă. Or, în virtutea legii din 1940 „pentru românizarea personalului” au fost concediați zeci de mii de salariați. Dar au fost trimiși la muncă – fiindcă nu puteau plăti uriașele taxe pentru „carnete de scutire de muncă obligatorie” – chiar și mii și mii de meseriași și muncitori.

La întoarcerea lor de la munca *gratuită* ce o prestau, acești evrei, în zdrențe, flămânzi, bolnavi, declasați, nu au mai găsit vechile lor locuri de muncă, care între timp au fost ocupate de români, căci în aceasta consta „românizarea”. Legea pentru abrogarea măsurilor rasiale, venită abia la 19 decembrie 1944, a început a fi aplicată în februarie 1945, și procesele de

³ Vezi FUCE. Prima conferință de lucru pe țară a președinților și secretarilor comunităților evreiești, Buc., 17.18.02.1948.

reintegrare ale salariaților încă nu sunt toate tranșate. O parte din ei au fost reintegrați; ceilalți sunt încă și astăzi șomeri. Dar chiar meseriașii independenți nu și-au mai putut găsi locurile de muncă din care au fost dislocați. Meseriile lor legate exclusiv de viața de oraș cer ateliere și instrumente cât de modeste, și mai cer o anumite mișcare a pieței economice. În orașele în parte distruse și în stadiul actual al economiei, acești declasați nu reușesc să se reîncadreze. De aceea asistăm la o migrațiune internă, nu numai spre centrele mari, dar și din acestea către Ardeal sau alte părți.

Șomajul evreiesc postbelic se înfățișează tot atât de îngrijorător, ba însă și mai dureros, pentru refugiații din deportare. Nu mă voi extinde aici asupra gradului de mizerie și de promiscuitate în care aceste victime evreiești ale tuturor formelor de fascism se află; presa periodică a scris mult, dar tot nu destul despre aceasta. Și aici este vorba de zeci de mii de oameni.

În toamna anului 1944, instituțiile de asistență evaluau la 150.000 de persoane pe evreii avizați la ajutorare, din lipsa unei profesii sau a posibilității de a practica vreuna. [...]

Cifra de 150.000 din octombrie 1944 a scăzut desigur cu cei ce, în interval, au putut fi reintegrați în locurile lor de muncă, dar s-a complectat, poate chiar a sporit, cu cei care, din cauza imposibilității de activare în multe ramuri, stau inactivi, cum și cu repatriații.

Toți aceștia cer ajutoare de echipare și întreținere. Datorită generozității fraților din Apus și cu concursul tehnic binevoitor al Crucii Roșii Internaționale, s-au distribuit ajutoare de *miliarde*. Situația nu este însă ameliorată, ci mai curând dimpotrivă. Sărăcia se agravează cu durata șomajului. Problema nu este numai una evreiască, ci devine tot mai mult o problemă socială” [...]

Modalitățile restratificării. Schimbarea unei meserii nu este lucru ușor, mai ales pentru cei de o anumită vârstă și cu un anumit grad de cultură, dar șomerul poate fi obligat să învețe o meserie, dându-i-se și familiei sale un ajutor lunar, condiționat de obligația de a începe și urma cu regularitate și succes o școală practică de meserii. *Asistența temporară condiționată de restratificare obligatorie*, acesta este sigurul mijloc de a transforma zecile de mii de șomeri în meseriași și lucrători utili care ar putea fi angajați la lucrări publice, evitându-se astfel deznădejdea acestei mase de oameni înfomețați și revoltați, care uneori aproape că nu mai au puterea de a raționa, după suferințele lor de trei ani și jumătate la munca silnică gratuită și în deportare.

Am spus asistență temporară, adică numai pentru durata instruirii practice într-o meserie; căci asistența nu poate și nu trebuie să aibă o durată

lungă, așa cum convalescența nu trebuie să fie prelungită peste stricta necesitate. Altfel s-ar impune colectivității evreiești o sarcină insuportabilă, și inadmisibilă, deoarece un om neutilizat prea mult devine un om inutilizabil, degradat și decăzut moral și intelectual [...]

Este evident că dacă s-ar reclama pentru acești evrei, în loc de pozițiile lor economice anterioare, zise de „elită”, locuri modeste de lucru ca meseriași, lucrători și agricultori, este probabil că nu s-ar primi refuzuri, nici aici, nici în Palestina. Această restratificare ar fi de altfel singurul mijloc de a asana fizic, și chiar moral, populația din aglomerațiile evreiești”. (*op. cit.* p. 5-9).

În răspărul unei asemenea anticipări – cu privire la însănătoșirea piramidei socio-ocupaționale evreiești „clasice” și adaptarea ei la noile condiții economice ce se prefigurau în România acelor ani, realitatea a dovedit că evreii au optat în principal pentru soluția emigrării care a presupus, fatalmente, o restratificare. Cei rămași aici au recurs însă la o conversiune profesională *sui generis*.

B. Emigrarea

Etapă imediat postbelică, respectiv cea cuprinsă între anii 1945-1947, este marcată și de emigrările ilegale. Cauzalitatea lor a fost complexă: traumele produse evreilor de război și Holocaust; dificultățile reintegrării și ale refacerii status-urilor și rolurilor sociale din interbelic; neîncrederea evreilor în viitorul lor și al copiilor lor pe aceste meleaguri; idealul sionist – puternic revigorat prin acțiunea a zeci de partide, organizații de tineret ș.a., apărute sau reapărute în anii 1945-1948 și militând pentru emigrarea în Palestina. Drept consecință, valul emigrărilor din această etapă a cuprins deopotrivă tineret sionist – educat în spiritul idealului regenerării poporului evreu – cât și adulți, deciși să înceapă o viață nouă, oameni reîntorși din lagăre ș.a.m.d.

Începând din anii '48, situația din România – în care Partidul Muncitoresc (comunist), devine factorul politic dominant, iar Moscova se amestecă tot mai brutal în afacerile interne și externe ale țării – se schimbă radical: economic, politic ș.a.m.d. Dacă până atunci o parte a evreimii mai credea în reluarea firului social-economic, întrerupt în perioada antonesciană și reînnotat imediat după război, noile transformări curmau această speranță.

Transformările social-economice produse în România după 1948 – naționalizarea bastimentelor industriale mari și mici, a băncilor, comerțului cu ridicata și amănuntul, cooperativizarea silită a micilor meseriași, lichidarea sectorului privat în servicii (farmacii, cabinete medicale etc.),

exproprieri abuzive de imobile, deposedarea comunităților de unele bunuri mobile și imobile etc. – au lovit în interesele materiale ale unor largi categorii de evrei. Structura social-economică a evreimii române – câtă și cum s-a refăcut în primii ani postbelici – releva o populație activă alcătuită preponderent din comercianți, meseriași, industriași, liber profesioniști ș.a. Straturile strict „muncitorești”, eventual interesate în țelurile noului regim, erau destul de subțiri în cazul evreimii locale. Există, ce-i drept, o sărăcime, un lumpen-proletariat, dar într-un procent redus: până și aceștia – beneficiari ai unor ajutoare comunitare sau ale Joint-ului (suspendat în 1949) – au avut de suferit în urma reducerii sau interzicerii instituțiilor de asistență socială. Într-un atare „nou context”, motivația deciziei de a emigra – invocată de noi pentru a explica „valul 1944-1947” – este nu doar amplificată, ci radical reasezată, după 1948, pe interesul stringent de a căuta un nou loc de viață și muncă. Statul Israel, abia creat, polariza astfel țeluri spirituale sioniste, conjugate cu puternice interese de ordin material-economic. Perspectiva unei munci „colective” și comandate birocratic-centralizat nu se arăta a fi defel pe „gustul” unei populații ce-și exersase în timp spiritul întrepid, competitivitatea, simțul proprietății ș.a.m.d. Idealul reconstruirii unui stat propriu nu se afla nici el pe ultimul loc, deși glasul de sirenă al comunismului căuta, fără efect de masă, să convingă că doar într-o orânduire egalitară va fi pe deplin rezolvată și problema evreiască. Eșaloane crescânde ale evreimii române au răspuns la această propagandă printr-o voință neabătută de emigrare în masă, oricâte piedici să fi fost de învins în realizarea ei. Iar piedicile n-au lipsit, unele izvorâte chiar „din cele mai bune intenții”: se declanșează o campanie furibundă împotriva sionismului iar, în paralel, o așa-zisă acțiune de lămurire a evreilor să se integreze în noile realități socialiste ale României. În acest sens, se încurajează chiar dezvoltarea unor rudimente de cultură idiș „națională în formă, socialistă în conținut”.

O nouă Constituție comunistă (1948) suspendă orice discriminare etnică și conferă formal depline drepturi cetățenești tuturor... oamenilor muncii”. Un număr de câteva mii de evrei, unii foști comuniști din „ilegalitate”, devin chiar beneficiari ai noului regim în calitate de „cadre” cu status-uri și roluri importante în economie, cultură, ideologie, administrație și partid. O parte din acestea activează nemijlocit în cadrul organizației C.D.E., menită a opera atragerea masei evreiești în angrenajul noii orânduiri.

Pentru „valorile” din 1950-1952 și 1959-1961 toate cele amintite nu stăvillesc voința de emigrare. În 1952, la curmarea primei etape a emigrării

în masă, mai aveau depuse cereri de plecare peste 60.000 de familii. Întrerupându-se plecările, acești solicitanți s-au văzut puși de către oficialități într-o stare de marginalizare (scoatere din serviciu etc.) care agrava cu mult situația lor socială, în raport cu evreii care nu făcuseră asemenea cereri. Dar cei mai mulți nu au abdicat de la drumul ales. Astfel, în 1959, când se fac noi înregistrări de cereri de plecare (fără a se ține însă seama de cele anterioare), se înscriu 130.000 de evrei. O nouă sistare a plecărilor, intervenită la sfârșitul lui 1959, a dus în condiții critice circa 100.000 de solicitanți, care nici ei nu mai aveau vreo „cale de întoarcere”. Această masă de solicitanți, din care foarte puțini au renunțat la plecare, a constituit valurile de emigranți de până în 1975, când, după obținerea de către România a „Clauzei Națiunii celei mai favorizate”, restricțiile pașaportare se reduseseră considerabil.

În general, în valurile de după 1975 s-au cuprins evrei integrați economic, unii chiar și politic; populație școlară de toate gradele. Mai ales generațiile de absolvenți, în mare parte de învățământ superior, sau chiar specialiști cu mici stagii în munca activă, nesatisfăcuți de mobilitatea socială realizată, obstrucționată uneori de criteriile socio-etnice, s-au decis în deceniul 8 să emigreze. Pentru aceste categorii emigrarea fusese până atunci limitată.

Insatisfacția față de realitățile sociale, în general față de regimul comunist, și-o exprimă până și unele cadre, integrate în partid, dar mai ales generația de tineri cu asemenea ascendență comunistă în familie.

Câteva concluzii

Exceptând specificitatea opțiunii pentru Alya (dinainte, dar mai ales de după ivirea Statului Israel), toate celelalte trend-uri care au cuprins populația evreiască din România indică o integrare în care – așa cum rezultă și din comparația cu alte țări socialiste – orânduirea colectivist-etatistă n-a izbutit să facă din evrei o masă proletară, ci doar o mică burghezie de tip nou, cu altă înfățișare, adică: această consecință nu a rezultat din politica programatică a P.C.R. față de evrei – îndreptată cum se știe spre restratificarea acesteia – cât din eșecul unei atari abordări „programatice abstracte”. De unde poate și îngăduința, de atâtea ori întreruptă însă, față de hotărârea acestei mase de evrei de a emigra.

Ideologic, partidul nu s-a putut consola nicicând altfel decât văzând în opțiunea evreilor pentru emigrare o manifestare „a apartenenței lor la marea burghezie și la reacțiunea politică ce o susține”.

În 1953, Gheorghiu-Dej își răspundea la o întrebare pe care singur și-o punea, evident retoric: „Ce anume a determinat această goană spre Israel?”. La care răspundea: „faptul că lucrurile au început să se ascute pe măsura înaintării noastre spre preluarea puterii. Sigur că tot ce era cu mentalitatea și concepția capitalistă burgheză, nu atât din patriotism pentru Statul Israel, cât pentru a găsi un alt loc unde să poată să-și continue activitatea, era cuprins de această goană”⁴.

Desigur, nu-i putem cere lui Dej să fi văzut întreaga cauzalitate a respectivei „goane” și nici să recunoască eșecul tipului de integraționism evreo-român pentru care ostenise atât de mult P.C.R.-ul sau C.D.E.-ul – respectiv imposibilitatea unei restratificări care să-i aducă pe evrei în muncile penibile din industria grea, minieră ș.a.

Evreii, câți au optat pentru integraționism, l-au potrivit pe măsura vechii lor compoziții socio-ocupaționale aflând, spre funcțiile din birocrăția economică sau cele intelectuale și tehnico-intelectuale. Acest trend s-a dovedit stihinic – și mai presus de dorința politică expresă a P.C.R. sau a dictaturii proletarietului. Socotim că dacă ar fi existat, însă, voința politică totalitară și s-ar fi recurs la mijloacele dictaturii, această evoluție a lucrurilor ar fi putut fi stopată și atunci am fi fost confrunțați cu efectele unei lupte de clasă și ostracizări colorată antisemit. Apreciez, însă, că evreimea rămasă în țară – cu excepția unora dintre cei care între depunerea actelor și Alya trebuiau să aștepte mulți ani – nu a suportat o astfel de ostracizare. Iar lupta antisionistă și, oarecum, cea anti-emigraționistă, au fost duse mai curând din rațiuni politice decât social-etnice.

Iată de ce conclud că, în cazul evreilor, politica P.C.R. trebuie judecată nu numai după cele ce s-au plănuț în ședințele Biroului Politic în legătură cu ei, ci și după ceea ce s-a întâmplat aievea în procesul reșezării în comunism a grupărilor sociale, în acest caz a grupului etnic evreiesc luat ca un tot.

⁴ Vezi Arhivele Naționale, stenograma ședinței B.P. al C.C. al P.M.R. din 14.01.1953, dosar nr. 2/195, fond C.C. – Cancelarie.

Imaginea evreului în discursul politic antonescian

LYA BENJAMIN

Istoriografia postcomunistă ca și aceea din perioada comunistă nu au acordat atenție analizei de conținut a textelor politice antonesciene și nici concepțiilor lui Antonescu despre istoria României și edificarea societății românești așa cum ar fi dorit el să o înfăptuiască conform programului său naționalist-etnicist. Iar studierea antisemitismului profesat de Ion Antonescu și marcat de acest tip de naționalism nici pe atât nu a intrat și nu intră în orizontul de preocupări al istoriografiei actuale. Dacă se fac referiri la antisemitismul antonescian ele sunt, cu mici excepții, schematice și de serviciu.

În opinia noastră, tratarea formală a antisemitismului antonescian echivalează cu distorsionarea adevărului istoric despre însăși esența regimului. Căci mareșalul ca și ceilalți protagoniști ai regimului său, și-au făcut un titlu de onoare din recunoașterea faptului că sunt antisemiți. Antisemitismul era pentru ei expresia patriotismului, a iubirii de neam. Ion Antonescu a declarat nu o dată că ignorarea „problemei evreiești” (aici avem în vedere sensul antisemit al sintagmei), ar însemna o trădare a românismului însuși¹. O lectură atentă a textelor sale și ale celorlalți protagoniști ai regimului, ne permite să conchidem că abundă în declarații și teze antisemite, în invective și culpabilizări la adresa „jidanelor”, cum apar menționați evreii de multe ori în texte oficiale de Stat. Acestea se cer analizate în lumina politicii și a măsurilor practice antievreiești promovate de regimul aici avut în vedere.

În studiul de față ne propunem să zăbovim asupra analizei imaginii evreului în textele antonesciene, asupra modului în care aceste imagini au influențat politica de stat față de evrei. Căci chiar dacă clișeele antisemite pe care se bazează aceste imagini sunt arhetipale și se regăsesc într-un anume inconștient colectiv, ele poartă amprenta gândirii politice a lui Ion Antonescu, fiind structurate pe conceptele naționalismului integral și ale antisemitismului rasist. În lumina respectivelor concepte s-a creat imaginea evreului care personifică răul absolut, vinovat de toate neîmplinirile societății românești; cu o esență demonică, ereditară și imuabilă,

determinată de originea sa etnică și de apartenența sa la religia mozaică, în ultimă instanță de *sângele evreiesc*. Suntem în prezența unui complex de imagini pe care s-a construit o întreagă politică de demonizare și culpabilizare a etniei evreiești cu obiectivul clar de a o elimina din societatea românească. Dacă în secolele anterioare imaginile distorsionate despre etnia evreiască acționau la nivelul prejudecăților individuale sau colective, generând acte de violență spontană, în anii regimului antonescian, ca de fapt în întregul sistem de state aflate în sfera de influență nazistă, asistăm la fuziunea între stereotipurile instalate printr-o așa-zisă tradiție și obiectivele politicii de stat.

Iată câteva dintre complexele de imagini bazate pe culpabilizarea evreilor ca etnie, și încorporate în textele oficiale ale Conducătorului statului român, în general, ale demnitarilor politici ai timpului și transmise subalternilor prin ordine circulare, rezoluții, declarații oficiale, interviuri, intervenții în ședințele Consiliului de Miniștri ș.a.

Evreul invadator

Despre pericolul „invaziei” evreiești și a evreului „invadator” nu se vorbește pentru prima oară în textele antonesciene. Această himeră nu a fost o invenție a antisemitismului românesc, dar este prezentă și în literatura antisemită din România încă din secolul al XIX-lea. Expresia de „invaziune necontrolată a populației israelite” îi aparține lui B.P. Hasdeu². Eminescu vorbește despre „invazia evreiască [...] în Transilvania, căci și în această țară au început a se îmbulzi în orașe și sate cetele internaționale iudaice, poporul menit de Biblie de a domni pe pământul întreg”³. În ce-l privește pe Ion Antonescu, el tratează presupusa *invazie* de parcă ar fi fost o acțiune militară gândită strategic. Evreul este perceput în chip de invadator care a pornit cu premeditare la cucerirea teritoriilor românești. După propria-i mărturisire, Antonescu „a studiat această problemă a invaziei”, ajungând la concluzia că „la 1700, linia pe care avansaseră jidanii în Moldova era linia Iași. De la 1700-1850 au ajuns pe linia Focșani și de atunci au trecut Oltul”. În optica sa, „invazia aceasta nu este decât o cedare a rezistenței neamului românesc”⁴. Teza invaziei și chipul invadatorului evreu sunt readuse de Conducătorul statului în mai multe discuții în cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri. De fapt, necesitatea „românizării” a fost pusă în strânsă legătură cu consecințele grave provocate, chipurile, economiei românești de invadatorii evrei. Astfel, la o consfătuire organizată la Consiliul de Miniștri cu reprezentanții marilor industrii, conducătorul statului a reluat problema invaziei evreiești, demonstrând de data aceasta cum „de la anul 1800 [...]

plecând de la regiunea Bucovinei, valul ovreiesc s-a întins spre restul țării. Pe la 1800 linia pe care înaintaseră jidanii aceștia din Galiția era pe linia Iași; pe la 1850-1870 era pe la Focșani și după războiul mondial a ajuns în Oltenia”. Vedeți, conchidea mareșalul, cum valul acesta de invazie care cotropește neamul românesc cucerește teren și ne dislocă”⁵. Dar trebuie să recunoaștem că mareșalul și-a propus alungarea „cotropitorilor” nu prin asasinarea lor ci prin „întărirea capacității de rezistență a poporului român și organizarea pe baze solide a vieții economice românești”⁶.

Clișeu invaziei evreiești contrazice susținerile istoriografice cum că Antonescu ar fi culpabilizat doar evreimea din Basarabia și Bucovina, „veneticii de ultimă oră” sau evreii comuniști. Conform acestui clișeu, existența poporului român era amenințată de evrei începând din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, deci de așa-zisii evrei băștinași stabiliți în Vechiul Regat înainte de 1913. În consecință, nici această categorie evreiască nu a fost scutită de prigoană și persecuții.

Evreul parazit este un alt clișeu arhetipal. În textele antonesciene el personifică exploatatorul exclusiv al neamului românesc, care „a supt, a sărăcit, a speculat și a oprit dezvoltarea neamului câteva secole”⁷. În unele texte oficiale de stat evreul este asemuit plantelor răufăcătoare precum „neghina” sau „vâscul”⁸, fiind considerat o „plagă a românismului”⁹ de care „neamul trebuie scăpat neapărat”¹⁰. Ce-i drept, mareșalul a fost conștient că atunci când a „hotărât să deparaziteze viața neamului românesc *de toți evreii*” (deci nu numai de evreii comuniști cum susțin unii – n.n.) se va produce „o mare criză economică”. Dar concepând respectiva „deparazitare” „ca un război” [...] a luat în calcul și „pagubele pentru nație”. [...] „Trecem printr-o criză, pentru că scoatem pe evrei, conchidea el, dar neamul românesc trebuie să se pregătească să suporte această criză pentru ca să scape de *parazitul* acesta. Dacă scăpăm momentul acesta istoric de acum, l-am scăpat pentru totdeauna. Și dacă câștigă evreii războiul, noi nu mai existăm. Suntem complet condamnați pieirii. Am datoria ca să apăr această nație cu ultima energie”¹¹.

Ideea războiului cu evreii a fost formulată inițial de Hitler. El folosea frecvent procedeul retoric de antiteze perechi: sau victoria arienilor [și exterminarea evreilor] sau exterminarea arienilor și victoria evreilor”¹². Aceste „perechi de antiteze” pot fi întâlnite și în retorica conducătorului român. Era și el obsedat de ideea că dacă „nu termină el cu evreii, vor termina evreii cu el”. Deși Antonescu s-a delimitat de planul „soluției

finale” elaborat de hitleriști în „problema evreiască”, retorica sa a fost totuși marcată de conceptele rasiste vehiculate în textele dictatorului nazist.

Imaginea evreului „parazit” a fost evocată și de alți protagoniști ai regimului antonescian. Pentru Mihai Antonescu, de pildă, „acțiunea de a face totul pentru a scutura românii de toate urmele pătrunderii vâscului evreiesc”... a fost „expresia setei lui de curat”¹³. În cuvântarea oficială ținută cu ocazia aniversării a doi ani de guvernare a Mareșalului, Mihai Antonescu a subliniat, printre înfăptuirile importante, *scuturarea proprietății românești de „vâscul străin”*¹⁴.

Clișeul *evreului parazit* a intrat în limbajul politico-administrativ, fiind oficializat ca argument în acțiunea de jefuire a bunurilor evreiești, de înlăturare a evreilor din viața societății și de deportarea lor în Transnistria. Astfel, într-un material de sinteză despre cauzele unor deportări se pot citi următoarele precizări: „Această măsură ca și altele ordonate de domnul mareșal cu privire la trimiterea evreilor pe Bug – evreii comuniști, evreii trecuți la altă religie, evreii care se sustrag de la munca obligatorie – au avut ca scop combaterea nerespectării legilor și degajarea centrelor aglomerate de *elementele iudaice parazitare*, care trăiesc din înfrângerea legilor de economie și ordine internă”¹⁵.

Evreul dușman, trădător de neam și de țară

Dar clișeul care l-a obsedat cel mai mult pe Ion Antonescu în legătură cu evreii a fost cel al *evreului dușman*, care, în optica sa, în funcție de contextul politic dat personifica fie *iudeo-comunismul sau iudeo-bolșevismul*, fie *iudeocrația* aflată în slujba puterilor democratice, a lui Roosevelt și Churchill. Ca și în lumea mentală a lui Hitler și în gândirea politică antonesciană existau în esență două imagini total diferite și contradictorii despre evrei, opuse una alteia. Una era imaginea evreului „parazit” care, deși periculos, putea fi strivit cu ușurință. Cealaltă era „imaginea evreului superadversar omnipotent” împotriva căruia trebuia purtat un război de cea mai largă anvergură”¹⁶.

Complexul de imagini privind evreul dușman din textele antonesciene a căpătat implicații politice cu consecințe extrem de grave pentru destinul evreilor, o dată cu intrarea României în războiul antisovietic alături de Germania hitleristă. S-a șters demarcația dintre dușmanii interni și cei externi, dușmanul intern fiind evreul, asociat dușmanului extern, respectiv Uniunii Sovietice. În mod paradoxal, evreul este considerat chiar mai periculos decât dușmanul extern. Un document relevant în acest sens este o scrisoare a lui Ion Antonescu adresată de pe front lui Mihai Antonescu la 3

septembrie 1941: „Trebuie să se înțeleagă de toți, scria Mareșalul, că nu este luptă cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori înving ei și devenim sclavii lor [...] Deci menajarea lor în interior ar fi o slăbiciune, care ne va putea compromite victoria [...] Și războiul în general și luptele de la Odessa în special au făcut cu prisosință dovada că Satana este evreul. El și numai el duce pe slavi ca pe o turmă de boi și îi face să moară trăgând ultimul glonț”¹⁷.

Imaginea evreului satanizat datează din vechime. Conform unor surse ulterioare, ea a fost reiterată de biserica creștină în secolul al XI-lea, când evreii au fost acuzați de încercarea de a distruge biserica cu scopul restaurării regatului Satanei¹⁸. Imaginea evreului „Satana” mai amintește și de teoria lui Alfred Rosenberg despre *evreul vampir*¹⁹. Mareșalul a laicizat și a dat dimensiune politică acestui clișeu arhetipal folosindu-l cu scopul de a demonstra că evreul merită și trebuie să fie ostracizat și eliminat. El cere *ca toți evreii să fie aduși în lagăre*, „preferabil în cele din Basarabia, fiindcă de acolo îi voi împinge în Transnistria, imediat ce mă voi degaja de actualele griji”²⁰.

Unul dintre actele cele mai acuzatoare la adresa etniei evreiești, care reflectă imaginea devastatoare a lui Ion Antonescu asupra acestei etnii a fost scrisoarea lui către dr. W. Filderman din 19 octombrie 1941 și publicată în mai toate ziarele de mare tiraj la 26 octombrie 1941. Era un răspuns la câteva proteste consecutive ale dr. Filderman împotriva deportării evreilor din Basarabia și Bucovina în Transnistria. În răspunsul său, Ion Antonescu a discreditat, de această dată în public, etnia evreiască în totalitatea ei, i-a acuzat pe evreii din România că au aplaudat frenetic suferințele și loviturile primite de români din partea rușilor; pe evreii din Basarabia și Bucovina i-a acuzat de „ticăloșie” și de „ingraturitate de fiară sălbatică”. După ce a descris suferințele provocate chipurile de comisarii evrei din Armata Roșie prizonierilor români, Antonescu conchidea: „Ura lor este a tuturor, este ura Dvs.”²¹.

Publicarea scrisorii a fost un act politic. Scrisorile lui Filderman nu au fost publicate spre a nu diminua efectul celor scrise de Antonescu. Presa germană a acordat o atenție deosebită textului antonescian, considerându-l extrem de important în campania propagandistică antisemită. În jurnalul lui Goebbels nota că publicarea scrisorii către Filderman a prilejuit revigorarea campaniei antisemite și în Germania²². La antipod, J. Truelle, ministrul Franței în România, evidenția efectul nociv al scrisorii datorită conținutului ei de un antisemitism exacerbat²³. Nici oamenii politici români nu au aplaudat gestul Mareșalului. Iuliu Maniu de exemplu a fost de-a dreptul

alarmat de consecințele politice pe care le-ar putea avea respectiva scrisoare²⁴.

Evreul iudeo-comunist

În strânsă legătură cu învinuirea evreului român pentru faptele „fioroase” ale comisarilor sovietici care, în viziunea lui Antonescu, nu puteau fi decât de etnie evreiască, în retorică revine clișeu iudeo-comunistului sau iudeo-bolșevismului ca ipostaze definitorii și pentru evreul de pe meleagurile românești; clișeu esențial pentru a sintetiza în Imagine și Idee o viziune antibolșevică și antisemită asupra evreului. Legarea comunismului de iudaism și a iudaismului de comunism a fost o cale ușoară, pe de o parte, pentru demonizarea comunismului, iar pe de altă parte pentru perpetuarea demonizării iudaismului și așa discreditat de o veche tradiție creștină. Ce-i drept, identificarea evreului cu bolșevismul nu a fost o invenție a lui Antonescu. Ea a fost colportată în Germania de emigrația albă rusească și insuflată lui Hitler încă în anii '20 de Alfred Rosenberg. Iar Hitler, la rândul său, nu a văzut în bolșevismul rusesc decât o încercare a evreilor de a domina Rusia și poate chiar lumea întregă. Această viziune halucinantă și-a găsit un propovăduitor pe măsură și în România, este adevărat, nu în persoana lui Antonescu ci a lui Zelea Codreanu, pentru care comunismul era „*cea mai murdară tiranie, tirania talmudică jidănească*”²⁵.

Antonescu a generalizat imaginea evreului comunist, a oficializat-o, „fapt ce a condus la moartea multor oameni nevinovați”²⁶. Sub semnul acestor acuzații, s-a dezlănțuit o înfricoșătoare campanie antievreiască, care a culminat cu masacrul de la Iași, cu pogromurile din Basarabia și Bucovina și cu deportările în Transnistria.

Imaginea evreului vândut bolșevismului și aflat în slujba URSS a fost transpusă în epocă în nenumărate caricaturi dezgustătoare. Graficianul Anestin, de pildă, a reprezentat-o în chipul evreului îmbrăcat în caftan roșu, cu perciuni, tichie, barbă, într-o mână ținând secera și într-alta ciocanul, sub pulpana cu trei soldați sovietici. Titlul: „Cine sunt stăpânii bolșevismului”²⁷. Astfel de caricaturi au fost lipite pe zidurile Capitalei, chiar de sergenți de poliție, imediat după trecerea Prutului de către trupele române. Împotriva afișării unor caricaturi atât de instigatoare la adresa evreilor, conducerea Comunității evreiești a înaintat următorul memoriu: „Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că pe zidurile Capitalei s-au lipit afișe cu ilustrații și explicații care constituie o directă ațâțare la pogrom. Pe un afiș se arată un evreu, pe altele doi evrei, cu explicația că evreii ar fi susținătorii și chiar stăpânii bolșevismului. Nu numai că explicația este fundamental falsă, căci bolșevicii se recrutează din anumite clase ale tuturor popoarelor, dar

burghezia și clerul mozaic au avut tot atât de suferit în Rusia ca și burghezia și clerul tuturor celorlalte popoare care alcătuiesc URSS”²⁸.

Sub semnul fantasmei privind „pericolului iudeo-comunist” s-a declanșat în ziua de 29 iunie 1941 masacrul de la Iași.

La 30 iunie, un comunicat oficial al Consiliului de Miniștri înștiința opinia publică că la Iași au fost *executați 500 de iudeo-comuniști care trăseseră focuri de armă din case asupra soldaților germani și români*. În comunicat se vorbește chiar despre contactele stabilite de spioni și agenți sovietici cu „populația iudeo-comunistă, pentru a organiza împreună acte de agresiune”²⁹. Comunicatul a provocat nedumerire în cercurile diplomatice, spaimă și derută în cadrul populației evreiești și neevreiești. În țară s-a amplificat teroarea antievreiască. În mai toate localitățile, în special din Moldova, s-au operat sute de arestări fără nici o dovadă a vinovăției.

Conducerea Comunității nu a întârziat să dea în vileag natura abuzivă a acestor măsuri de teroare, adresând autorităților noi memorii de protest. „Este profund dureros, se arăta într-un astfel de memoriu, că de unde guvernul i-a considerat pe evrei iudeo-capitaliști, peste noapte ei să fie alungați de la extrema dreaptă la extrema stângă și calificați iudeo-comuniști”³⁰. În realitate nu a dispărut nici obsesia imaginii evreului-capitalist sau a evreului exponent al țărilor democratice. Democrația, în concepția lui Ion Antonescu, personifica iudeocrația³¹. În imaginația lui, evreii s-au aflat „în spatele tuturor conferințelor și congreselor de pace”³², în consecință erau o forță și un factor de decizie mondială. Probabil că din aceste considerente și-a schimbat el tactica în politica antievreiască. În momentul când nu mai era sigur de victoria Axei a stopat deportările în Transnistria și nu a dat curs insistențelor Germaniei de a-i deporta pe evreii români în lagărele naziste de exterminare.

Dar analiza documentelor demonstrează că schimbarea în orientarea politică față de populația evreiască nu a însemnat și o schimbare de mentalitate sau schimbarea imaginii despre etnia evreiască. Concludent în acest sens este interviul acordat de Antonescu scriitorului Brătescu-Voinești în martie 1943. Cu acea ocazie, vorbind despre ajutorul dat de nemți României, Antonescu a arătat că germanii au ajutat România să recucerească Basarabia și Bucovina și să înceapă acțiunea de „deparazitare a țării de dușmanii interni, evreii, dușmani pe care îi socotea mai vătămători decât pe cei externi, pentru că de la dușmanii din afară putea veni ciuntirea trupului țării, dar de la cei dinăuntru otrăvirea și ticăloșirea sufletului neamului”. De aceea el considera vitală ducerea luptei până la „completa zdrobire și nimicire a iudeo-bolșevismului”³³.

În contextul înaintării trupelor sovietice spre granița României, suspiciunea lui Ion Antonescu cu privire la rolul evreilor ca agenți sovietici devenea tot mai obsedantă. Din participarea unor evrei în rezistența antifascistă, el a tras concluzia că „nu este organizație teroristă sau comunistă din care să nu facă parte și evrei sau adesea numai evrei. Aceasta este tragedia rasei evreiești de a nu fi recunoscătoare țării în care trăiește și profită”³⁴. Puncte de vedere similare au fost exprimate de Antonescu și în Consiliul de Miniștri din 22 aprilie 1944. Spre exemplificare, reproducem următorul extras: „La Roman și la Bacău forfotesc [evreii] în toate părțile. Am observat evrei cu ochelari pe nas, care fac pe indiferenții pe stradă și care, desigur, își notează în minte tot ce văd și apoi notează pe hârtie. Și sigur că printre aceștia sunt mulți în serviciul inamicului și au aparatele de transmisiune cu care informează pe englezi și ruși. De altfel, arăta mareșalul, la Dorohoi și Botoșani și mai peste tot în localitățile în care au intrat ruși, primarii sunt numai evrei. Ca să vedeți ce rasă păcătoasă și cum se omoară singură această rasă. Ne-am purtat cum ne-am purtat cu ei, le-am salvat viața. Am tras în români ca să-i salvez de la moarte când erau legionarii (sic!) și, vedeți cu ce monedă ne plătesc. Se omoară singuri, n-am ce să le fac!”³⁵.

Desigur, Antonescu avea dreptate când constata colaborarea unor evrei cu sovieticii intrați în localitățile din Moldova. Numai că interpretările date purtau marca concepțiilor sale antisemit-rasiale. Un fapt de natură politică a devenit pentru el un fapt de natură rasială. În optica sa, adeziunea unor evrei la armata sovietică avea motivații rasiale și nu politice.

Prin demersul nostru am intenționat să evidențiem conținutul antisemit de factură rasială a complexului de imagini asupra evreului: relația directă dintre imaginea evreului în gândirea și textele antonesciene și practica politică antievreiască promovată de regimul său politic. La prima vedere ar putea să pară că întreaga această imagistică a fost construită cu scopuri diversioniste pentru intoxicarea și manipularea opiniei publice într-un moment critic pentru situația internă și statutul internațional al României. În optica noastră, imaginile respective reflectă concepțiile și convingerile antisemite ale lui Ion Antonescu, ura lui endemică împotriva evreilor și aspirația lui de a realiza purificarea etnică și omogenizarea rasială a națiunii române. Antisemitismul lui avea o bază doctrinară, dar și emoțional sentimentală. A recunoscut singur că a fost crescut în spiritul urii împotriva dușmanilor, adică a turcilor, ungarilor și jidanilor³⁶. Această educație și-a pus, desigur, amprenta pe formarea mentalității sale antisemit-xenofobe.

Literatura istorică actuală, în loc să analizeze originea, conținutul și funcțiile întregului complex de imagini din retorica antisemită a lui Ion Antonescu, de multe ori le perpetuează uneori și le folosește chiar pentru justificarea politicii rasist-antisemite a regimului antonescian.

Cum am mai afirmat și cu alte prilejuri, istoriografia actuală pe această temă se confruntă nu atât cu absența izvoarelor, cât cu lipsa unei metodologii moderne în interpretarea evenimentelor și a documentelor. Sau, cum ar spune C. Rădulescu-Motru, „nu este destul ca faptele să fie bine observate, ci se mai cere ca și explicarea faptelor să fie la înălțimea științei timpului și de altă parte nu este de nici un folos o bună logică în explicarea dată dacă faptele nu au fost exact observate”³⁷.

Chiar dacă, așa cum se susține în unele lucrări, evenimentele de atunci nu pot fi judecate exclusiv cu normele noastre de astăzi și trebuie să înțelegem că regimul antonescian a promovat antisemitismul într-un anumit context istoric, totuși, credem că întreaga politică antonesciană se cere a fi analizată în spiritul unui Weltanschauung europeanist, cu detașarea cuvenită față de principiile unui naționalism anacronic pentru epoca modernă, când chiar și în cadrul statelor național-unitare pluralismul etnic a devenit o realitate istorică inevitabilă. Istoricul de astăzi trebuie să descifreze calamitățile provocate în istorie de politica întemeiată pe naționalism, etnocentrism, xenofobie și antisemitism rasial. Căci istoria a demonstrat că nu trebuie să fii neapărat Hitler pentru ca o atare politică să atingă cotele genocidului.

Note

1. Lya Benjamin (ed.), *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. II, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, 1996, p. 129. (În continuare L.B., 1996.)
2. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Studii și articole de economie politică*, Editura Saeculum I.O., București, 2002, p. 246.
3. M. Eminescu, *Chestiunea Evreiască*. Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, Editura Vestala, București, 2002, p. 189.
4. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 25 februarie 1941, în L.B., 1996, p. 194.
5. L.B., 1996, p. 210-211.
6. Vezi supra, nota 4.
7. Ordinul 255 al generalului Ion Antonescu, conducătorul statului, către unitățile militare și de jandarmi în legătură cu evenimentele din Iași. 4 iulie 1941, în L.B., 1996, p. 263.

8. Rezoluția mareșalului Antonescu pe referatul întocmit de Institutul Central de Statistică despre situația numerică a evreilor, 1942, septembrie 10. În L.B., 1996, p. 107.
9. Vezi supra, nota 7.
10. *Loc. cit.*
11. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 5 septembrie 1941, în L.B., 1996, p. 299.
12. Lucy S. Dawidowicz, *Războiul împotriva evreilor, 1933-1945*, Editura Hasefer, București, 1999, p. 153.
13. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 12 septembrie 1941, în L.B., 1996, p. 315.
14. L.B., 1996, p. 430.
15. Vezi sinteza elaborată la Președinția Consiliului de Miniștri privind intervențiile în favoarea evreilor, în L.B., 1996, p. 536.
16. Lucy S. Dawidowicz, *loc. cit.*
17. L.B., 1996, p. 290.
18. George Natat, *Les Sources Paiennes de l'Antisemitisme*, Berg International Editeurs, 2001, p. 36.
19. L.B., 1996, p. 291.
20. L.B., 1996, p. 291.
21. Scrisoarea mareșalului Antonescu a fost publicată în Matatias Carp, *Cartea Neagră. Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, vol. III, *Transnistria*, ediția a II-a, Editura Diogene, București, p. 103.
22. Joseph Goebbels, *Die Tagebücher*, Teil II, Band II, Oktober-Dezember, 1941, München, 1996, p. 189.
23. Publicat în Carol Iancu, *La Shoah en Roumanie. Les Juifs dans le regime d'Antonescu (1940-1944)*, Montpellier, III, 1998, p. 161.
24. Vezi consemnarea făcută de dr. W. Filderman la 23 octombrie 1941 despre întvederea sa cu Iuliu Maniu, publicată în J. Ancel, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, vol. III, p. 291.
25. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. I, Editura Gordian, Timișoara, 1993, p. 17.
26. Alex Mihai Stoenescu, *Arnata, Mareșalul și Evreii. Cazurile Dorohoi, București, Iași, Odessa*. [București], RAO International Publishing Company, [1998], p. 350.
27. Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*. Text îngrijit de Gabriela Omăț. Prefață și note de Leon Volovici, București, Humanitas, 1996, p. 250.
28. Publicat în Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România. 1940-1944*, Editura Hasefer, București, 2001, p. 359.
29. Comunicat semnat de Președinția Consiliului de Miniștri, 30 iunie 1941. Publicat în Lya Benjamin (ed.), *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, *Legislația antievreiască*, Editura Hasefer, București, 1993, p. 155.
30. Extras din memoriul adresat de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din România (FUCER) la 8 iulie 1941 Ministerului de Interne. Publicat în J. Ancel, *op. cit.*, p. 451.
31. Stenograma ședinței Consiliului pentru reglementarea Creditului, 20 aprilie 1943. Publicată în L.B., 1996, p. 511.
32. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 13 noiembrie 1941, publ. în L.B., 1996, p. 335.
33. Publicat în L.B., 1996, p. 501.
34. Vezi scrisoarea adresată de mareșalul Antonescu lui H. Clejan, 4 februarie 1944. Publicată în Matatias Carp, *op. cit.*, p. 474.
35. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 22 aprilie 1996, publicat în L.B., 1996, p. 551.
36. Stenograma Consiliului de Miniștri din 8 aprilie 1941. Publicat în L.B., 1996, p. 220.
37. C. Rădulescu-Motru, *Etnicul Românesc [...]*, Editura Albatros, 1996, p. 158-159.

Imagini ale vieții evreiești în anii 1921-1923

Dumitru HÎNCU

G.T. Kirileanu (13 martie 1872 – 13 noiembrie 1960) a fost, se știe, un neobosit cercetător al folclorului românesc, colaborând cu studii apreciate la numeroase publicații, precum și autorul unor revelatoare studii etno-sociologice¹.

Și-a început cariera ca secretar al Inspectoratului Școlar Iași, după care a fost custode al Bibliotecii Universitare din același oraș, iar scurtă vreme și magistrat. În 1909 s-a stabilit la București, unde a devenit bibliotecar, secretar al Fundației „Ferdinand” și bibliotecarul Palatului Regal. A fost mai întâi membru de onoare și, apoi, membru titular al Academiei Române.

De pe urma lui G.T. Kirileanu a rămas o vastă arhivă personală ce poate descoperi cercetătorilor laturi mai puțin cunoscute din existența familiei regale, dar și a vieții social-politice din perioada imediat următoare primului război mondial. O epocă foarte frământată, de căutări, de așezare a temeliiilor României Mari, de dezbateri aprinse în jurul Constituției aflată încă în pregătire, dar – ca o consecință a acestor stări de lucruri – și de manifestări iresponsabile, extremiste, nu de puține ori violente. O epocă în care întrunirile și manifestațiile de tot felul se țineau lanț: de la acelea ale partidelor politice la cele sindicale ale muncitorilor, proprietarilor urbani, chiriașilor sau debitanților de tutun, institutorilor și învățătorilor, funcționarilor publici și comerciali, studenților funcționari, birjarilor, chelnerilor etc., etc. Toate acestea consemnate grijuliu și raportate Palatului Regal de prefectul Poliției Capitalei, general Eracle Nicoleanu.

Printre aceste rapoarte pot fi aflate, însă, și crâmpie din viața evreilor bucureșteni : de la adunări ale organizațiilor sioniste, la relatări ale unor spectacole date de artiști evrei și tulburate de studenți manipulați, de crime, incendii sau atacuri cărora le-au căzut victime evrei (printre care și directorul de atunci al ziarului „Adevărul” și „Dimineața”), de acțiuni de incitare la ură rasială puse la cale de formațiuni xenofobe mai vechi sau mai noi².

Pe scurt, un tablou, e adevărat fragmentar, dar nu mai puțin interesant și evocator pentru epoca respectivă.

P.S. Am păstrat întocmai stilul și ortografia prefectului.

În ziua de 6 noiembrie, ora 10 dimineața, în sala Dacia a avut loc o întrunire publică convocată de Federația Sioniștilor din România. Au luat parte cam 800 persoane.

D-l Adolf Bernard, președintele Federației, arată că scopul întrunirii este să se serbeze aniversarea zilei de 6 noiembrie când premierul englez, lordul Balfour, a trimis pe adresa provizorie a lordului Rotschild acel mesaj către poporul evreu, prin care se recunoaște legitimitatea istorică și morală a aspirațiilor sale către o Palestină evreiască.

Au mai vorbit domnii: Dr. Niemirower, Dr. Tache Grunberg, Noel Bring, Gutman rabin, Haschil din Ucraina, M. Weissman avocat, Benvenisti din partea tineretului evreiesc și dr. Stern, despre importanța acestei zile.

La sfârșit, s-au citit telegramele adresate șefului guvernului englez Lloyd George, lordului Balfour, prin care li se trimit expresiunea unui întreg sentiment de recunoștință, și o a treia telegramă adresată d-lui Herbert Samuel, guvernatorul Palestinei, prin care i se spune să înfrunte cu bărbăție judaică toate piedicile ce i se vor pune.

25 decembrie 1921

În ziua de 22 decembrie, pe strada Traian, în dreptul casei cu numărul 100, Silberman Șloim, muncitor, israelit, supus Ucrainean, domiciliat în str. Vultur nr. 18, voind să suie din mers în tramvaiul electric nr. 14, linia 16, a alunecat și căzând între șine a fost călcat de remorca aceluiași vagon, rănindu-l grav. Victima fiind transportat spre spital, în drum a încetat din viață. Se fac cercetări pentru stabilirea responsabilității.

19 februarie 1922

În ziua de 17 februarie, un incendiu s-a declarat la imobilul din strada Birjarii Vechi nr. 43, proprietatea d-lui Moise Leibovici, distrugând acoperișul de la 9 camere și antreuri, o magazie de fân, deteriorând și imobilul. Se fac cercetări pentru stabilirea provenienței incendiului. Pagubele se evaluează la 300.000 lei.

În ziua de 12 martie a.c., ora 10 dimineața, în localul Sinagogii Mari din strada Sinagoga, a avut loc o întrunire sionistă convocată de Organizația Sionistă din București. Au participat cam 400 persoane. Au ținut cuvântări domnii: Zelig Weitzman, directorul Oficiului economic al executivei sioniste din Ierusalim, și Moris Mayer, directorul ziarului „The Jewish Times” din Londra, tratând despre Palestina.

În ziua de 24 martie, în locuința lor din strada Carol nr. 7, au fost găsiți intoxicați de gaz aerian Sigmund Weintraub în vârstă de 83 ani și soția sa Sabina în etate de 73 ani. Gazul emanase de la o mașină de gătit al cărui robinet aceștia îl uitase deschis. Victimele fiind internate în spital, a doua zi Sigmund Weintraub a sucombat.

4 iunie 1922

În ziua de 7 mai a.c., ora 11 dimineața, Mihail Hina, în vârstă de 33 ani, originar din comuna Tighina, Basarabia, domiciliat la hotel Palace din B-dul Elisabeta nr. 16, atrăgând în camera sa de la hotel pe comerciantul Adolf Leiba, din strada Banu Mărăcineanu nr. 4, sub pretextul de a-i arăta niște mostre de mărfuri, a sărit asupra acestuia încercând să-l omoare, tăindu-i gâtul cu briciul. Victima grav rănită a fost internată în spital. Criminalul a fost arestat și dat judecății.

11 februarie 1923

În ziua de 30 ianuarie ora 9³⁰ dimineața, în sălile de sus ale Universității din B-dul Academiei, între studenții creștini și evrei, adunați aici pentru a intra la cursuri, pe tema părăsirii Universității de către evrei s-a dat naștere la discuții violente care au degenerat în bătaie, în urma căreia au fost răniți ușor la obraz și cap 2 studenți creștini și 1 student evreu.

Studenții evrei fiind dați afară cu forța de către creștini, aceștia în număr cam de 120 au mers în grupuri pe străzile Academiei, Karagheorghievici, Lipscani și Carol și intrând prin magazine au îndemnat pe comercianții evrei să închidă magazinele în semn de protest contra celor ce li s-a întâmplat, ceea ce comercianții evrei au și făcut.

Grupuri de studenți români, după acest incident, s-au dus la Institutul de Chimie Industrială, la Școala Politehnică, la Școala de Arhitectură și la Fundația Carol, unde, fără a provoca vreun incident mai grav, au forțat pe studenții evrei să părăsească cursurile. La toate aceste localuri se găseau jandarmi pedestri și ofițeri de poliție care i-au împiedicat a face acte de violență.

.....
În aceeași zi la ora 6 p.m., în Sinagoga Mare din strada Sinagoga a avut loc o întrunire a populației israelite, la care a participat cam 2.000 persoane. A prezidat d-l Noel Bring, comerciant, și au ținut cuvântări domnii: Horia Carp, tipograf, studentul Benvenisti și rabinul dr. Alperin. Au arătat că se face o campanie sistematică antisemită prin ziare și broșuri, au protestat contra acestei campanii și în special contra guvernului, acuzându-l că asistă impasibil la acest spectacol. Au cerut populației evreiești să afirme cu energie solidaritatea ei, să arate că nu pot primi regimul care li se prepară și că trebuie începută o acțiune spre a se arăta celor care lovesc în evrei că aceștia nu sunt lași.

La sfârșitul întrunirii s-a citit o moțiune, prin care cetățenii evrei, luând cunoștință de cele întâmplate la Universitate, înfierează cu ultima vehemență actele reprobabile de care o parte din studenți s-au făcut vinovați. În semn de doliu și protestare, cetățenii evrei hotărăsc să închidă prăvăliile și să înceteze temporar orice fel de activitate. Această stare trebuie să o mențină până când oficialitatea va înțelege să ia măsuri energice de represiune în contra celor vinovați. Populația evreiască constatând, cu regret, că fiilor ei nu li se apără nici viața, nici dreptul de a învăța, va străjui ca ancheta să nu se mușamalizeze și va proceda pe toate căile demne și necesare ca dreptatea să se facă.

18 februarie 1923

În ziua de 15 februarie, ora 10 dimineața în sala Teatrului Carol cel Mare (Eforie) a avut loc o întrunire publică convocată de d-l Profesor A.C. Cuza. Au participat cam 3.000 persoane.

A prezidat d-l profesor dr. Paulescu, spunând că suntem invadați de o națiune dușmană, parazită și pățimașă, care prin fraudă ne-a cotropit negoțul, industria și amenință să ne ia și agricultura. În aceste momente supreme, Partidul Național-Creștin a crezut de cuviință să invite la o consfătuire pe toți bunii români, pentru a se hotărî ce e de făcut, ca să

scăpăm țara de pieire. Suveranul Universului a ales dintre oameni pe marele nostru rege Ferdinand I și i-a dat putere de a întruni nația românească într-un singur mănunchi, pe care l-a așezat într-un adevărat paradis ce e România Mare. A citit apoi o telegramă adresată Majestății Sale Regelui.

Au mai vorbit domnii: A. C. Cuza, profesor universitar, Vasile Lupiș, țăran din Bacău, Viforeanu student, Zelea Codreanu fiul, Vlădescu profesor, I. Zelea Codreanu profesor și I. Sachelarie.

La sfârșitul întrunirii s-a citit o moțiune prin care Partidul Național-Creștin, chemând la o întrunire pe cetățenii Capitalei pentru a se consfătui asupra proiectului de lege al Constituției care se află acum în studiul Adunării Naționale Constituante, considerând că dacă s-ar înscrie în textul Constituției dispozițiile impuse nouă, ale clauzei minorităților, ar însemna că România, ea însăși, prin votul solemn al Adunării Naționale a renunțat la autonomia și suveranitatea nației românești, pentru care a luptat atâtea generații și au murit în ultimul război 800.000 de români și, între altele, cer să se dea satisfacție următoarelor dorințe ale întregului popor românesc:

Votarea imediată a Constituției; introducerea în Constituție a principiului că statul românesc este stat național – creștin; înlăturarea din Constituție a oricărei urme a clauzei minorităților din tratatul de la Saint-Germain, privitoare la jidani, tratat impus și de jidani, incompatibil cu suveranitatea și demnitatea României; reintroducerea în Constituție a principiului art. 7 de la 1866, prin care se prevede că nu se admit la încetățenire decât străinii de rituri creștine, combinându-se acest articol cu dispozițiile relative la încetățenire ale art. 7 de la 1879; expulzarea imediată a tuturor jidanilor veniți în țară și în provinciile alipite după 1914; Numerus Clausus pentru jidani în universități, școli, barouri, profesii libere etc. și scoaterea jidanilor din armată prin Constituție.

25 februarie 1923

În zilele de 18, 19 și 20 februarie a.c., în localul școlii „Cultura” din strada Sborului nr. 11, a avut loc Congresul convocat de Uniunea Evreilor Pământeni, la care au participat cam 100 persoane, dintre care și delegați din vechiul regat. A prezidat d-l dr. Adolf Ștern deputat, arătând că Uniunea s-a constituit în 1909 în scopul de a lupta pentru acordarea drepturilor cetățenești evreilor. Azi ne aflăm în fața mișcărilor antisemite pe care guvernul le osândește, dar contra cărora nu a luat măsuri suficiente. Răspunde apoi unor acuzațiuni aduse de d-l Nicolae Iorga în Parlament

Uniunii Evreilor Pământenii, propunând schimbarea numelui Uniunii în Uniunea Evreilor Români.

D-l dr. Filderman, vice președintele al Uniunii, a citit o telegramă adresată Majestății Sale Regelui.

Au urmat apoi discuțiuni asupra următoarelor cestiuni: activitatea reprezentanței în Moldova din anii 1916-1920-1919-1923; legile de încetățenire din 1917-1919; cestiunea financiară, raportul cenzorilor; organizarea Uniunii Evreilor Pământenii ca organizație a evreilor din România; convocarea unui congres general; proiectul de statut pentru organizarea evreilor din România și alegerea reprezentanței.

În ziua a doua a congresului, s-a dat citire unei moțiuni prin care delegații evreilor din vechiul regat întruniți în congres, auzind expunerile reprezentanței U.E.P. asupra situației care caută să se creeze prin articolul 133 din anteproiectul de Constituție, care în loc de a garanta drepturile dobândite prin decrete-legi și a asigura cetățenia celor care nu le-au putut dobândi, primejduiește încă drepturile câștigate și face cu neputință obținerea lor în viitor.

În urma dezbaterilor, conștienți că acele drepturi nu pot și nu trebuie să fie sub nici un cuvânt și sub nici o formă știrbite, hotărâți să le apere cu toată rezistența deznădejdiei, dau mandat U.E.P. să se prezinte Majestății Sale Regelui, Guvernului și Parlamentului, căroră să le arate nedreptatea ce este pe cale să se comită și să ceară cu toată hotărârea să nu se treacă peste făgăduieli și angajamente solemne și în consecință să se modifice art. 133 din anteproiectul de Constituție în sensul ca să se asigure și să se garanteze tuturor folosința drepturilor civile și politice, alături și la fel cu ceilalți cetățeni ai țării.

La sfârșitul congresului, d-l dr. Ștern a expus comercianților rezultatul audienței avute la Majestatea Sa Regele și s-a citit o a doua moțiune prin care s-a dat mandat reprezentanței să ducă lupta mai departe, cheamă pe toți evreii din vechiul regat în jurul organizației U.E.P. și invită reprezentanța să se pună în contact cu organizațiile evreiești din România, pentru ca în comun să elaboreze un anteproiect de program pentru convocarea congresului general.

12 mai 1923

În dimineața zilei de 12 martie, în locuința sa din Calea Moșilor nr. 246, s-a găsit împușcat în partea stângă a pieptului doctorul A. Carniol, în

vârsta de 33 ani. După câteva ore victima a încetat din viață. Se fac cercetări pentru dovedirea criminalului și stabilirea mobilului crimei.

În seara de 23 martie, ora 9, un grup de vreo 100 studenți s-au adunat în fața sălii Teatrului Carol cel Mare (Eforie), unde trupa de operetă evreiască „Calich și Maly Pichon” juca piesa „Das süsse Mädel” cu intenția de a opri reprezentația, iar un alt grup de vreo 10 studenți cu bilete plătite intrase în sala teatrului de cu vreme și la începerea reprezentației au fluierat și strigat „Jos jidanii”, provocând încetarea spectacolului. Prin măsurile luate din vreme, cei care provocase incidentul înăuntru au fost scoși din sală, iar cei adunați afară în stradă au fost împiedicați a intra. Manifestanții staționând în fața sălii, reprezentația n-a mai continuat, iar spectatorii au plecat prin ieșirea din dos a teatrului. La ora 11 manifestații s-au împrăștiat, însă grupuri mici au intrat în localurile Terasa Oteteleşanu, Elise, Brasserie de la Paix, invitând pe evrei să părăsească localul. Cu patrule de jandarmi, aceștia au fost împrăștiați.

În ziua de 24 martie, ora 9, un grup de 200 studenți s-au adunat din nou în fața sălii Teatrului Carol cel Mare cu intenția de a provoca dezordine și a opri reprezentația trupei de operetă evreiască „Calich și Maly Pichon”. De către autorități au fost somați să se împrăștie, însă nevoind, cu jandarmi pedestri au fost împrăștiați. O parte din manifestații au staționat pe B-dul Elisabeta în dreptul străzii Brezoianu, manifestând ostil și strigând „Jos jidanii”. De aici au încercat la ziarele „Adevărul” și „Dimineața”, însă au fost opriți, iar în urmă s-au împrăștiat. Un alt grup mai mic a manifestat pe Calea Victoriei până la Terasa Oteteleşanu pentru provocarea dezordinilor.

În ziua de 19 aprilie, ora 4 p.m. în sala Școlii Politehnice din Calea Griviței a avut loc întrunirea studenților de la această școală la care a participat și o parte din domnii profesori, având drept scop de a se vedea dacă studenții sunt sau nu pentru reînceperea cursurilor. Au participat cam 300 persoane. Au vorbit câțiva domni profesori, îndemnând pe studenți să reia cursurile, explicând-le că cestiunea evreiască nu poate fi rezolvată decât printr-o luptă de zeci de ani și că mișcarea de acum nu le va fi de folos. Au mai vorbit câțiva studenți, unii sfătuind pe colegii lor de a relua cursurile, iar alții de a se continua mișcarea. La sfârșit cestiunea punându-se la vot secret, au votat 280 studenți, dintre care 102 pentru reintrarea la cursuri împreună cu studenții evrei, iar 178 contra reintrării la cursuri și pentru continuarea mișcării.

În seara de 10 octombrie, ora 9, la intrarea Hotelului Bulevard avocatul Alezandru Bacaloglu, membru marcant al Organizației Fasciei Naționale Române, a lovit cu un baston în cap pe d-l I. Rosenthal, directorul ziarelor „Dimineața” și „Adevărul”, rănindu-l grav. Victima se află internată în Sanatoriu, iar agresorul a fost arestat și înaintat Parchetului, care continuă cercetările.

7 octombrie 1923

În seara de 5 iulie, pe Calea Rahovei, în dreptul Cinematografului Luceafărul, în urma unei certe, d-ra Fani Iliescu, în vârstă de 20 ani domiciliată în str. Florilor nr. 26, a tras un foc de revolver asupra concubinului său Max Schwartz, în vârstă de 28 ani, director al Cinematografului Luceafărul, rănindu-l grav la maxilarul inferior. Victima a fost internată în spital, iar agresoarea a fost arestată și dată judecății.

În noaptea de 1 iulie, ora 11 un incendiu s-a declarat în magazinul de mărunțișuri al d-lor Friedman și Iscovici, situat în imobilul din Calea Văcărești nr. 4, proprietatea doamnei Teodora Stamatiade, distrugând mărfurile aflate în magazin și deteriorând parte din imobil. Pagubele se cifrează la 3 milioane lei. Se fac cercetări pentru stabilirea provenienței incendiului.

În ziua de 29 iulie a.c. ora 10 dimineața, în sala localului Ieger, fosta Sala Zamwel, din strada Crucea de Piatră nr. 3, a avut loc întrunirea Ligei Chiriașilor, din Culoarea de Negru. Au participat cam 40 persoane.

A prezidat domnul I. Goldengerg.

Au vorbit domnii: I. Goldenberg, d-l doctor Simionescu, d-l Florea Pârvu, d-l Anghel Mihăilescu și d-l Schwartz.

În dezvoltarea cuvântărilor oratorii au atins următoarele chestiuni:

1. Organizarea chiriașilor Capitalei pe cartiere.
2. Începerea luptei și desfășurarea ei pentru susținerea cererilor chiriașilor care sunt expuși a rămâne fără adăpost.
3. Apel la solidaritatea tuturor chiriașilor.
4. Începerea campaniei pentru zădărnicierea intențiilor Guvernului de a legifera libera tranzacțiune pe care o cer proprietarii din spirit de spoliațiune.
5. Cererea de a se legifera o lege dreaptă pentru chiriași.

6. Cer legi pentru încurajarea noilor construcții.

7. Îndeamnă pe chiriași să facă o vie propagandă în Capitală, pentru ca la întrunirile ce se anunță să participe în număr cât mai mare, întrucât numai astfel vor putea duce cu succes lupta de toamnă contra proprietarilor și Guvernului care îi protejează.

8. Aduce, ca exemplu, Franța care a făcut o lege prin care se prelungesc contractele de locuință pe timp de 15 ani, cele pentru prăvălii pe timp de 10 ani.

9. Se aduc acuzațiuni tuturor chiriașilor care nu au luat parte la întrunirile Ligei și din această cauză legea din trecut a fost în favoarea proprietarilor.

Întrunirea s-a terminat la ora 12 și 30, când participanții s-au retras în liniște.

În ziua de 6 august a.c., la imobilul din strada Buzești nr. 4, proprietatea d-lui Em. Fein, s-a declarat un incendiu care a distrus complet acoperișul clădirii. Focul a fost stins de posturile de pompieri la ora 2 și 30 noaptea.

Se fac cercetări pentru stabilirea responsabilităților.

În ziua de 11 august a.c., ora 3 și 3 p.m., în Șoseaua Gura Oborului nr. 9, unde se construiește o fabrică de produse chimice a d-lui Emil Wum, muncitorul N. Constantin, în vârstă de 45 ani, domiciliat în Cartierul Tei, lucrând la forarea unui puț chimic, s-a asfixiat și căzând de pe macara în interiorul puțului, a fost scos mort de către postul de pompieri.

Cadavrul a fost trimis Institutului Medico-Legal. Cazul se cercetează.

În noaptea de 30 august ora 3, un incendiu s-a declarat la imobilul din strada Anton Pann nr. 48, proprietatea d-lui Focșăneanu, distrugând șase camere, două antreuri și două magazine și o cantitate de vinuri aflată în una din magazine, proprietatea d-lui Lupescu și Segal. Pagubele se evaluează la un milion lei. Se fac cercetări pentru stabilirea provenienței incendiului.

În ziua de 4 martie, ora 10 dimineața, în sala cantinei studenților mediciști din strada Imprimeriei, a avut loc întrunirea studenților de la toate facultățile. Au participat cam 300 studenți. Au ținut cuvântări studenții: Napoleon Crețu, Râpeanu, Simionescu, Moța din Cluj, Lupășteanu din Cernăuți, Lupașcu din Timișoara și Roventza președintele studenților în teologie. Au făcut un istoric al evenimentelor studențești, au

discutat viitoarea atitudine a studențimii, au făcut apel în special la solidaritate, iar la sfârșit studentul Alexandru Constantinescu, președintele întrunirii, a citit hotărârile delegațiilor studențești, pentru atitudinea studențimii în viitor și anume: intrarea la cursuri, la lucrările practice în laboratoare să se facă a doua zi dimineață, însă fără evrei: dacă lucrările se țin cu forța armată spre a participa evreei, studenții români vor părăsi sălile; se vor sfătui studenții români să renunțe la examene, iar dacă nu vor voi, vor fi împiedicați și se va mulțumi presei naționaliste pentru concursul dat mișcării studențești.

NOTE

1. O bibliografie foarte selectivă, departe deci de a fi completă, poate, totuși, media câte ceva din fertila activitate a lui G.T. Kirileanu:

Kirileanu G.T., Proca Gh., *Cercetări asupra hranei țăranului* (Raport), București, Imprimeria Statului, 1907

Kirileanu G.T., *Povești populare cu cuprins moral*, Fălticeni, 1909

Kirileanu G.T., *Mitropolitul Dositei Filitti și așezământul său cultural*, București, 1927

Kirileanu G.T., *Știri de acum o sută de ani despre mormântul lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1934

Kirileanu G.T., *Hotărnicia răzeșilor dorneni. 1800-1801*, Piatra Neamț, Tip. „Gh. Asachi”, 1941

Kirileanu G.T., *Răzășii din Gârlești în luptă cu Logofătul Costache Conachi*, Iași, 1941

Kirileanu G.T., „Dăslușirea”. *O scriere inedită a lui Zilot Românul*, București, 1943

Kirileanu G.T., *Două scrisori ale lui Vodă Mihai Sturza din 1848-1849*, București, 1944

Un mare număr de ediții din opera lui Ion Creangă.

Iar despre personalitatea învățatului a se vedea:

Kirileanu G.T., *Corespondență*, ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografie și indici de Mircea Handoca, București, Edit. „Minerva”, 1971

Kirileanu G.T. sau viața ca o carte. Mărturii inedite. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Const. Bostan. Ed. „Eminescu”, 1985

Kirileanu G.T., *Scrieri*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici de Const. Bostan. Vol. I. Buc. Ed. „Minerva”, 1989

2. Arhiva G. Kirileanu, rapoarte ale prefectului Poliției. Biblioteca Academiei Române, Fond XXXIV, Varia 4.

Integrare internațională și instrumentalizare politică: 1967 în istoria populației evreiești din România

Evantia BOZGAN, Ovidiu BOZGAN

Regimul comunist a decretat, din primii săi ani, că este singura formulă de organizare politică și socială care poate rezolva just și definitiv problema minorităților. În centrul discursului său minoritar se afla motivul egalității între toate grupurile etno-lingvistice și religioase, care deveneau solidare în fața obiectivelor pe care le desemna puterea și care ar fi asigurat fericirea absolută întregii societăți. Dincolo de propaganda regimului în problema minoritară, autoritățile au dus adevărate campanii în vederea distrugerii dispozitivelor comunitare ale minorităților naționale, inventând succedaneu, încadrate cu persoane obediente ideologic și politic, simple instrumente ale puterii.

Eșecul politicii regimului de la București față de minoritatea evreiască

La câteva zile după lovitura de stat din 23 august 1944, evreii care supraviețuiseră Holocaustului au asistat la anularea legislației antisemite și s-a putut trece la refacerea cadrelor comunitare și politice distruse de anii de dictatură și război. La 13 octombrie 1944 s-a putut organiza o primă reuniune a comunităților evreiești din România și în luna următoare s-a constituit secția română a Congresului Mondial Evreiesc (CME).

Dacă inițial autoritățile au manifestat indulgență față de reconstituirea organizațiilor evreiești, tolerând renașterea impetuoasă a mișcării sioniste și permițând activitatea organizațiilor evreiești internaționale, în particular American Jewish Joint Distribution Committee, pe teritoriul României obiectivele reale ale acestora față de evrei ar fi putut fi descifrate în filigran în constituirea în iunie 1945 a Comitetului Democratic Evreiesc (CDE), organizație satelit al PCR, căruia îi era atribuită misiunea de a-și extinde autoritatea asupra celorlalte organizații evreiești și care în ultimă instanță trebuia să devină unica expresie politică a acestei minorități. Distrugerea autonomiei comunităților evreiești și spolierea sa patrimonială au loc în anii 1947-1951. Prima etapă a constituit-o instaurarea controlului asupra Federației Uniunilor Comunităților Evreiești (FUCE) prin înlăturarea

partizanilor liderului istoric al evreilor din România, Wilhelm Filderman și ai rabinului șef Alexandru Șafran. În noiembrie 1947, o adunare convocată prin manevrele CDE, la București, a solicitat schimbarea conducerii Federației Uniunilor Comunităților Evreiești, fapt care s-a realizat în decembrie, iar la 29 ianuarie 1948 noua conducere a fost instalată oficial de Ministerul Cultelor. Acest comitet provizoriu de conducere în cursul unei reuniuni organizată la 16 iunie 1948, la care au participat 42 de reprezentanți din 36 de comunități (în 1949 existau 325 de comunități), l-a demis pe Alexandru Șafran, care fusese ținta unui torent de invective și l-a ales ca șef pe Moses Rosen.

Spolierea patrimonială debutează în 1948 în urma câtorva decrete care afectează toate minoritățile și pe un plan mai larg sectorul privat. Prin decretul 176 din 3 august 1948, așa-zisa reformă a învățământului, toate școlile private, inclusiv cele profesionale și minoritare, sunt naționalizate. Până în acel moment, minoritatea evreiască dispunea de 19 grădinițe, 67 de școli primare și 22 de școli secundare cu aproximativ 13.000 de elevi și 1.000 de cadre didactice și auxiliare. Prin legea din 2 noiembrie 1948, care etatiza instituțiile private de asistență sanitară, comunitatea evreiască pierdea 18 spitale și 3 maternități, cu 1.782 de paturi, 24 de dispensare și 3 ambulatorii dentare. Dezintegrarea instituțiilor sociale ale minorității evreiești nu s-a oprit aici. În aprilie 1949, la solicitarea Federației Uniunilor Comunităților Evreiești condusă de agenți ai puterii, au fost preluate de Ministerul Muncii și Prevederilor Sociale 71 de cantine care asistau 20.189 persoane, 27 cămine de copii unde erau 1.340 de ocrotiți și 27 de aziluri unde erau găzduiți 1.120 de vârstnici. La cererea aceleiași FUCE, în ianuarie 1950 Ministerul Sănătății preia 6 dispensare, 1 policlinică școlară, 7 centre medico-sociale și alte 3 ambulatorii dentare. Interpretarea cinică dată de autorități acestei spoliieri ar fi trebuit să determine efluviile de recunoștință ale evreilor pentru aceste acte, deoarece „instituțiile sociale aflate în sarcina comunităților constituiau rămășițe ale trecutului de izolare a populației evreiești la care au contribuit atât burghezia românească prin politica ei șovin-antisemită, cât și burghezia evreiască prin politica ei național-șovină”¹.

Concomitent cu acest proces de spoliere, care face parte din imensul rapt prin care regimul încerca să-și onoreze promisiunile demagogice, în lipsa oricărei competențe manageriale, se derulează campania de eliminare a sionismului și a activității organizațiilor evreiești internaționale pe teritoriul României. În primii ani postbelici mișcarea sionistă s-a putut manifesta legal și a cunoscut o popularitate fără precedent. Conform unor evaluări, mișcarea

sionistă avea în această perioadă 108.000 membri, aproximativ o treime din totalul evreilor din România. Cu ajutoare provenite de la diverse organizații evreiești, au fost create 11 așarot în care activau circa 4.000 de haluțimi. Joint și organizațiile sale specializate ORT și OSE drenau sume și ajutoare importante, iar emigrarea evreilor era asistată financiar de numeroase organizații internaționale. Autoritățile de la București au permis chiar participarea unei delegații a evreilor din România, din care făcea parte și Moses Rosen, la adunarea generală a Congresului Mondial Evreiesc de la Montreux din iunie-iulie 1948, iar această delegație a subscris unei rezoluții care sprijinea statul Israel². Atitudinea autorităților față de sionism se schimbă radical către sfârșitul anului 1948, schimbare care corespunde noii orientări anti-sioniste și de fapt anti-evreiești a Uniunii Sovietice, iritată de opțiunile politice ale statului Israel. În octombrie au loc grave incidente între membrii CDE și militanți sioniști. Drept consecință, în decembrie 1948, Biroul Politic al PMR va dezbate problema națională în România, trecându-se în revistă situația tuturor minorităților din România. Dacă minoritățile slave reprezintă un model de comportament minoritar, perfect adaptat noilor exigențe politice și ideologice, dacă minoritatea maghiară, grație controlului exercitat de regim prin intermediul unei Uniuni Populare Maghiare epurată de elementele anti-comuniste, pare să se integreze fără rezerve, minoritatea germană provoacă însă insatisfacții autorităților, care consideră că este urgentă crearea unui Comitet antifascist german care să contracareze influențele nefaste ale trecutului. De fapt, Biroul Politic trebuia să analizeze situația minorităților evreiești și să condamne sionismul, „ideologie propagată de burghezia reacționară evreiască, pusă în slujba imperialismului anglo-american”, conform versiunii comuniștilor de la București. Într-adevăr, rezoluția adoptată și publicată în oficiosul partidului la 13 decembrie 1948 condamnă formal sionismul și trasa CDE sarcina de a se debarasa de influențele acestuia. Primul rezultat al acestei poziții oficiale în problema sionistă a fost sabordarea Comitetului Central al organizațiilor sioniste la 20 decembrie. În fine, prin decretul 197 din 4 martie 1949 activitatea Joint-ului și a organizațiilor sale specializate erau interzise³. Din acest moment, nu mai exista nici o organizație evreiască autonomă în raport cu regimul comunist.

În anii următori, principala miză a fost reorganizarea FUCE într-o formulă care să permită autorităților o influență deplină asupra întregii minorități evreiești, având în vedere faptul că CDE, simplă invenție conjuncturală a partidului, era lipsit de legitimitate pentru majoritatea

evreilor din România, ale căror sentimente anti-comuniste nu constituiau un secret pentru nimeni.

Potrivit decretului 177 din 3 august 1948, cunoscut ca Legea pentru regimul general al cultelor religioase, fiecare cult urma ca în termen de 3 luni de la promulgarea zisei legi să-și elaboreze statutul, evident în funcție de normele conținute în acest act, care în fond era o lege-cadru. În perioada imediat următoare, autoritățile au exercitat numeroase presiuni asupra cultelor și diverselor asociații religioase, pentru a fuziona conform unor afinități arbitrar definite de logica simplificatoare a regimului, pentru ca diversitatea religioasă a României să se restrângă spre a fi mai facil controlată. Asemenea presiuni s-au exercitat și asupra mișcărilor neo-protestante, asupra stilștilor, cărora li s-a sugerat să fuzioneze cu creștini de rit vechi (lipovenii), dar și asupra evreilor. Acestora din urmă li s-a comunicat că va fi admisă o singură organizație religioasă la nivel național și o singură comunitate, indiferent de rit, la nivel local. Statutul prin care se înființa Federația Comunităților Evreiești (Mozaice) din România a fost promulgat prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale la 1 iunie 1949. Dacă se admitea respectarea tradiției conform căreia conducerea revenea în principal elementului laic, aceasta se făcea cu atât mai mult cu cât funcțiile de conducere erau atribuite persoanelor agreeate de CDE și, ca atare, de regim. În fond, statutul nu a fost respectat, preferându-se provizoratul conducerilor numite de Ministerul Cultelor. Aceasta a instalat în februarie 1951 o nouă conducere a FUCE avându-l ca președinte pe Israel Bacal, sprijinit de CDE. S-a creat, astfel, o situație perversă în care conducerea unei organizații esențialmente religioasă era deținută de persoane care nu-și ascundeau aversiunea față de religie și care au neglijat deliberat problemele pendinte cultului. Ostilitatea anti-religioasă a liderilor FUCE nu explică totuși toate problemele grave cu care s-a confruntat viața religioasă a evreilor din România. Emigrările masive din acești ani au pus în pericol desfășurarea normală a serviciilor religioase, în condițiile în care iudaismul era principalul element de identificare și conservare națională. Se evaluează că în anii 1949-1951, circa 80% dintre rabini și daianimi și 50% dintre hahami și circumcizatori au emigrat. Acest fapt a afectat profund viața comunitară și religioasă, prin dispariția liderilor naturali ai minorității evreiești⁴. Dramatismul situației era accentuat și de faptul că posibilitățile de formare a clerului erau aproape inexistente. În momentul promulgării statutului, funcționau în România 5 ieșivot, la Arad, Timișoara, Marghita, Carei și Oradea, cu aproximativ 300 de elevi. În 1950, din cauza lipsei de finanțare din partea FUCE, ultimele patru au încetat să mai funcționeze, iar

seminarul de la Arad și-a stopat activitatea în ianuarie 1951⁵. Între 16 octombrie – 9 noiembrie 1950 a fost organizat „un curs de îndrumare”, după modelul inaugurat de Biserica Ortodoxă Română, la care au participat 131 de rabini și hahami, unde au fost discutate, evident direcționat, salvarea populației evreiești de către URSS, lupta pentru pace în care tocmai se angajaseră isteric toate democrațiile populare urmând consemnele sovietice, combaterea sionismului etc.

Confiscarea patrimoniului comunității evreiești, care făcea imposibilă exercitarea funcțiilor de asistență socială pe baze comunitare și deci autonome în raport cu puterea, a fost acompaniată de măsuri care contraziceau logica izolării organizațiilor religioase de problemele sociale, logică urmărită cu consecvență în cazul celorlalte culte. Astfel, prin decretul 113 din 30 iunie 1948, printre alte prevederi, erau acordate FUCE bunurile imobile ale evreilor care pieriseră în deportare, ceea ce însemna reconstituirea parțială a patrimoniului comunității evreiești⁶. Mai mult, prin decretul din 4 martie 1949, comunitatea FUCE devenea lichidatoarea patrimoniului Joint-ului și al organizațiilor conexe, constituit din mari cantități de echipament medical, medicamente, alimente și alte bunuri. Iar în februarie 1951, cu ocazia instalării noii conduceri a FUCE, Ministerul Cultelor a autorizat, se pare, derularea unor activități de asistență socială chiar dacă ele nu erau stipulate în statut. Aceste inconsecvențe, dar și propulsarea la conducerea FUCE a unor lideri anti-religioși, au făcut ca politica regimului față de minoritatea evreiască să eșueze pe termen mediu. Populația evreiască, ulcerată de conducerea atee a liderilor impuși, s-a orientat tot mai mult spre conducătorii spirituali, și atașamentul ei față de sionism și statul evreu s-a menținut constant la cote ridicate.

Emergența unei personalități politico-religioase

Pe fundalul acestei politici contradictorii era normal ca CDE și conducerea politizată a FUCE să eșueze în tentativele de combatere a tendințelor emigraționiste și a sionismului, în încercarea de integrare politică și socială a minorității evreiești în noua ordine din România comunistă. Completa instrumentalizare de către regim a CDE și FUCE nu făcea altceva decât să accentueze izolarea acestora față de populația evreiască pentru care recursul era reprezentat de liderii religioși. În aceste circumstanțe s-a impus șef rabinul Moses Rosen.

Moses David Rosen, fiu de rabin, s-a născut la 23 iulie 1912 la Moinești. Și-a început studiile la școala româno-israelită din Fălticeni în anii

1919-1923 și a urmat studiile liceale la liceul „Nicolae Gane” din Fălticeni (1923-1927), la liceul „Laurian” din Botoșani (1928) și, din nou, la Fălticeni (1928-1930). Oprează inițial pentru o carieră juridică și urmează cursurile Facultății de drept a Universității București în anii 1931-1935. După absolvire a practicat avocatura la București în anii 1935-1937. Specializarea în studii teologice la Viena, între 1937-1938, îi va schimba decisiv destinul. Întors în România, va deveni rabin la Fălticeni între 1938-1940 și din 1940 va activa ca rabin la mai multe sinagogi din București (din 1945 la Sinagoga Mare) și va preda religia și ebraica la diverse școli evreiești. Pentru reconstituirea biografiei sale politice există puține elemente. În 1934 s-a manifestat ca militant sionist într-o organizație studențească sionistă din Fălticeni. Mai important pentru opțiunile sale ulterioare sunt episoade care l-au pus în conflict cu regimurile pre-comuniste: condamnările la câte o lună în 1927 și 1928 și detenția sa în lagărul de la Caracal în anii regimului Antonescu. Aceste episoade au motivat psihologic și ideologic adeziunea sa la stânga politică, fiind după propriile mărturisiri membru al PSD până la unificarea cu PCR din februarie 1948. Excepționalul său fler politic, ambiguitatea „angajamentelor” sale militante, evitarea situațiilor compromițătoare și amenajarea unei imagini publice care-l făcea acceptat ca interlocutor și intermediar indispensabil în stări conflictuale, au făcut din șef-rabinul Moses Rosen o personalitate politică complexă a regimului comunist. Angajamentele sale publice au fost întotdeauna subordonate strategiei care trebuia să-l impună în ochii autorităților drept reprezentantul legitim al minorității evreiești din România. A trebuit să elogieze regimul și „libertatea religioasă” din România la adunarea plenară a Congresului Mondial Evreiesc de la Montreux, după cum a participat la campaniile pacifiste orchestrate de regim după ce devine membru în Comitetul Național pentru Apărarea Păcii din RPR în 1949. O adevărată mostră de abilitate o constituie atitudinea sa față de sionism, când este pus într-o situație aproape imposibilă. Începând cu august 1951 sunt arestați principalii lideri ai mișcării sioniste și ai organizațiilor evreiești care fuseseră deja interzise în România. Procesele intentate acestor lideri debutează în 1953 și au culminat cu cele din primăvara anului 1954, când sunt judecați liderii istorici ai mișcării sioniste din România, A. L. Zissu și Mișu Benvenisti. Procesele, în care inculpații erau acuzați de activități care la vremea lor erau legale, au declanșat o vie campanie de proteste internaționale, în care au intervenit autoritățile israeliene, organizațiile evreiești internaționale, iar la 10 iunie 1954 însuși președintele american Eisenhower. Potrivit ritualului experimentat de mai mulți ani de regimul comunist, a fost organizată o

ripostă din partea unor personaje care, în concepția autorităților, aveau o minimă credibilitate pentru Occident. Mihail Sadoveanu, președintele Comitetului Național pentru Apărarea Păcii adresează un protest împotriva campaniei de critici întreținută contra României. Șef-rabinul Moses Rosen, președintele Sfatului Rabinic, este obligat să adreseze un protest similar, însoțit de asigurări, despre libertatea religioasă din RPR. Această atitudine publică nu l-a împiedicat pe Moses Rosen să intervină mai târziu în favoarea eliberării liderilor sioniști, și a întreprins demersuri pentru a li se permite, odată eliberați (total în 1956), să emigreze în Israel (1958). Deși confidentiale, aceste demersuri erau totuși cunoscute de coreligionarii săi.

Alegerea sa ca deputat în Marea Adunare Națională în 1957 (iar mai târziu, în 1974, membru în Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste) l-a transformat în partener politic egal pentru regimul de la București și i-a consolidat poziția în fața acestuia. Dar consolidarea poziției sale nu s-a limitat la acumularea de demnități pe plan intern. Cel puțin la fel de importantă a fost însăși recunoașterea sa în plan internațional ca reprezentant legitim al evreilor din România de către organizațiile evreiești din Occident și Statele Unite. Componenta externă a activității sale l-a valorizat decisiv în fața autorităților de la București.

Conflictul cu CDE și cu liderii FUCE datează în mod deschis din 1951. reproșurile adresate de Moses Rosen conducerii FUCE, sprijinită de CDE, sunt numeroase și merg de la constatarea ilegalității conducerii și existenței unui personal administrativ pletoric, la denunțarea comportamentului anti-religios al acestor lideri, a marginalizării clerului și neglijării lăcașurilor de cult. Carențele voite ale conducerii sunt corectate, în pofida obstrucțiilor, de șef-rabinul Moses Rosen, care încearcă să reorganizeze viața culturală evreiască. Acordă o atenție particulară educației religioase a tineretului prin școlile de Talmud-Thora, deși întâmpină opoziția Ministerului (din 1957 Departamentului Cultelor). Rezultat al insistențelor sale, în 1956 este autorizată publicarea „Revistei Cultului Mozaic”, cu un tiraj inițial de 5.000 de exemplare, care va fi un vector important în popularizarea acțiunilor sale, putându-se chiar vorbi de întreținerea unui „cult al personalității” șefului rabin în paginile sale. Tot în 1956, șef-rabinul Moses Rosen reușește să deschidă seminarul rabinic din Arad cu 71 de elevi, dar existența lui a fost efemeră, instituția încetându-și activitatea în 1964, deoarece majoritatea elevilor și cadrelor didactice emigraseră. Menținerea vieții religioase a evreilor, posibilă doar prin existența unui personal de cult calificat, a reprezentat pentru Moses Rosen un obiectiv definitoriu pentru mandatul său. De aici opoziția sa față de

emigrarea rabinilor și hahamilor, care a provocat animozități printre coreligionari și unele conflicte cu Ministerul Cultelor care favoriza emigrarea acestora în speranța dezorganizării vieții religioase⁷.

La 9 ianuarie 1961 decedează președintele FUCE, Israel Bacal (care se născuse în 1902 la Botoșani), moment ce deschide criza succesiunii acestuia și determină discutarea situației cultului mozaic. În locul său este desemnată o comisie interimară formată din I. Friedman, L. Streisfeld și L. Meister. Referatul redactat de aceștia, la 16 mai 1961, recunoaște criza în care se află FUCE și încearcă să propună soluții. În fond, din acest document se degajează 2 soluții diametral opuse: fie continuarea activității în formula actuală și promovarea ca președinte a lui Bercu Feldman, militant al fostului CDE, auto-dizolvat în 1953, fie reorganizarea FUCE ca o organizație exclusiv religioasă, situație care ar fi antrenat modificarea statutului. Deja cei trei știau de intenția lui Moses Rosen de a deveni președinte FUCE. Pentru moment, autoritățile nu au optat pentru nici una dintre soluțiile propuse, iar un document elaborat de Departamentul Cultelor din 12 decembrie 1961 avansează o soluție hibridă. Era propusă constituirea unei comisii interimare formată din 3-5 persoane cu participarea lui Rosen, limitarea activităților FUCE doar la cult, reorganizarea comunităților și alegerea unor comitete statutare, revizuirea schemelor de personal administrativ (existau la FUCE 94 de salariați și la comunități 693), discutarea situației seminarului de la Arad, problema lăcașurilor de cult în perspectiva sistematizărilor, retragerea treptată a membrilor de partid din conducerea centrală și locală, control financiar din partea Departamentului Cultelor, redactarea unui nou statut etc. În mod evident, enumerarea acestor măsuri, haotice, trăda lipsa de inspirație a Departamentului Cultelor în problema viitorului FUCE. Departamentul Cultelor recunoștea că din conflictul dintre liderii FUCE și Moses Rosen, ultimul ieșise învingător, deși uneori autoritățile favorizaseră conducerea anti-religioasă a Federației și încercaseră să tempereze zelul religios al șefului rabin. La 15 februarie 1963, secretarul general al Departamentului Cultelor, Dumitru Dogaru, constata că FUCE continuă să aibă o conducere provizorie formată din membrii de partid propuși de defunctul CDE. Paradoxul acestei situații a fost semnalat de șef-rabinul Moses Rosen într-o discuție cu Dogaru, în care a remarcat justificat următoarele: „Clerul ortodox a fost infectat de naționalism, șovinism, legionarism, așa cum rabini au putut fi sioniști, și totuși cultul ortodox nu e condus de laici ne-religioși”. Dogaru reia o parte din ideile din 1961, propunând examinarea fiecărei comunități și alegerea de comitete statutare, alegerea conducerii centrale, reducerea schemelor de

personal, examinarea seminarului de la Arad care agoniza și problema ajutoarelor sociale oferite de Federație. Criza conducerii FUCE s-a soluționat în circumstanțe nu tocmai clare în stadiul actual al cercetărilor. În ianuarie 1964 Moses Rosen, șef-rabinul cultului mozaic, devine președintele FUCE, situație fără precedent în istoria minorității evreiești din România. În orice caz, evenimentul demonstrează completa integrare a șef-rabinului Moses Rosen în viața publică din România, promovare, previzibilă, ce se datorează în primul rând acțiunii sale externe. În noiembrie 1961 – aprilie 1962, Moses Rosen întreprinde un lung turneu în Statele Unite, la invitația Yeshiva University, urmat de prima sa vizită în Israel. Din dispoziția guvernului de la București, în cursul întrevederilor sale cu Robert Kennedy, ministrul justiției și cu Philip Klutznik, ambasadorul SUA la ONU, viitor președinte al Congresului Mondial Evreiesc, abordează problema episcopului Valerian Trifa, fost lider al studenților legionari, refugiat în Statele Unite în 1950, considerat de șeful rabin drept „un Eichman al evreilor din România”. Mai mult, îl determină pe deputatul de New York, Seymour Halpern, să interpeleze guvernul american la 1 martie 1962 în legătură cu trecutul episcopului. În aprilie 1962, Moses Rosen continuă declarațiile sale împotriva lui Trifa și colectează mărturii care să probeze implicarea acestuia în pogromurile din zilele rebeliunii legionare⁸. Autoritățile de la București declanșaseră, de altfel, în această epocă acțiunea de anihilare a episcopiei ortodoxe române conduse de Trifa, care grupa mai mulți credincioși români decât rivala sa, Episcopia Misionară Ortodoxă Română, care se afla sub jurisdicția canonică a Patriarhiei de la București. Înlăturarea lui Trifa, care se bucura de popularitate printre românii americani și care nu-și ascundea atitudinile sale anti-comuniste, ar fi trebuit, sconta regimul de la București, să antreneze dezorganizarea episcopiei sale și înglobarea tuturor românilor din America sub autoritatea Bisericii Ortodoxe Române. În anii următori, guvernul de la București a făcut din nou apel la Moses Rosen în sprijinirea obiectivelor sale externe cu ocazia numeroaselor vizite întreprinse în Europa Occidentală și în Statele Unite, multe dintre intervențiile sale fiind eficace⁹. Permisivitatea autorităților acordată lui Moses Rosen, ca de altfel și altor lideri religioși din România, de a desfășura o intensă activitate internațională, făcea parte din opțiunea riscurilor asumate în politica religioasă a regimului comunist din România în perioada destinderii. Conștient de faptul că unele consecințe ale acestor contacte internaționale ar fi putut scăpa de sub control, regimul a încercat să instrumenteze la maximum prezența cultelor în viața internațională, fiind dispus în schimb la unele concesii. În cazul comunității evreiești, în

condițiile în care Moses Rosen oferea garanții că nu se vor produce „derapaje”, regimul de la București a acceptat integrarea internațională a minorității evreiești și emanciparea sa financiară.

*Revenirea comunității evreiești din România
în cadrul Congresului Mondial Evreiesc*

Congresul Mondial Evreiesc s-a constituit la 8 august 1936 ca o reacție la nazism și, în general, la recrudescența antisemitismului în Europa. Inițiatorii săi au fost Stephen Wise și Nahum Goldman. Evreii din România au participat de la început la activitatea CME, iar după cel de-al doilea război mondial o delegație a participat la adunarea plenară de la Montreux din vara anului 1948. Dar după această dată, evreii din România au trebuit să întrerupă relațiile cu CME, conformându-se dispozițiilor regimului care căuta pe un plan mai larg să izoleze toate cultele din România de organizațiile religioase internaționale. În particular, autoritățile erau iritate de orientarea CME de după război, care își propusese ca activitate centrală sprijinirea statului Israel, dar și asistența evreilor din URSS și din blocul sovietic. Optica autorităților s-a modificat într-o oarecare măsură în perioada primei destinderi și, ca atare, comunitatea evreiască din România a putut stabili, timid, unele contacte cu liderii CME. În 1956, CME a lansat evreilor din România invitația de a participa la o reuniune la Stockholm, invitație neonorată. În aprilie 1958, vicepreședintele CME, Arie Tartakover, care conducea o delegație ce participa la Varșovia la marcarea a 15 ani de la revolta gheto-ului din capitala poloneză, lansează o nouă invitație FUCE de a participa la reuniunea comitetului executiv ce urma să se desfășoare la Geneva la 23-27 iulie 1958, cu statut de observator. Insistențele CME de a relua contactele cu evreii din România, dar și exemplul evreilor din Ungaria care reintegraseră CME în 1957, i-au obligat pe liderii minorității evreiești din România să reacționeze. Într-o notă din 13 iunie 1958, Israel Bacal, președintele FUCE, afirma că evreii din România nu trebuie să revină în CME, dar ar putea să participe la unele acțiuni care s-ar fi înscris în campania pacifistă. Contacte mai importate a stabilit Moses Rosen cu liderii CME, în special cu Nahum Goldman, în cursul vizitelor sale în Occident. La 23 ianuarie 1963, Moses Rosen înaintează Departamentului Cultelor o informare în care îl prezintă pe Goldman într-o lumină cât mai acceptabilă pentru regim, favorabil colaborării cu statele comuniste din Europa de Est și partizan al reconcilierii dintre Israel și statele arabe. Moses Rosen repertoria astfel următoarele avantaje pe care le-ar putea avea o vizită a lui Goldman în

România: „1. Constatările pe care domnia sa le-ar face despre viața noastră religioasă, și care ar confirma declarațiile mele din străinătate, ar fi date publicității și, dat fiind marea autoritate de care se bucură dl. Goldman, toate calomniile debitate în această privință ar fi definitiv spulberate. 2. Curente de opinie evreiască din SUA, Europa și Israel care pledează în favoarea unei apropieri de lagărul socialist ar căpăta un sprijin serios. 3. S-ar dezminți aserțiunea făcută de unele cercuri evreiești că orice încercare de apropiere de lagărul socialist din partea forurilor evreiești internaționale nu găsește nici un ecou. 4. S-ar crea mari posibilități pentru ca, în viitor, să obținem sprijin în diverse domenii din partea acestor foruri”¹⁰. Acțiunea lui Rosen de persuadare a autorităților românești în vederea acceptării unei vizite a lui Goldman continuă și în anul următor. În mai 1964, Goldman participă la inaugurarea monumentului de la Treblinka, ocazie cu care se întâlnește cu Moses Rosen (la festivitate au participat și liderii evrei din blocul sovietic). Goldman insistă pentru o vizită în România și Rosen se oferă, deși fără a avea autorizația regimului de la București, să-i adreseze o invitație. Mai mult, Goldman îl invită pe Rosen la reuniunea comitetului executiv al CME care va urma să aibă loc la Ierusalim în iulie același an, ca observator sau participant activ. În nota sa din 27 mai 1964, Rosen atenționează Departamentul Cultelor asupra faptului că Goldman l-a sprijinit în timpul vizitei sale din SUA din 1961-1962 și consideră că „participarea la ședințele congresului ar determina o mai accentuată orientare a sa spre cauza păcii și progresului”. Autoritățile au preferat să se mențină în expectativă și nu i-au permis lui Rosen să participe la reuniunea de la Ierusalim, unde comunitatea evreiască din Iugoslavia este primită ca membră a CME. Dar dispozițiile regimului de la București se schimbă în 1965, când Moses Rosen poate participa la lucrările executivei de la Strasbourg din iulie. Intervenția lui Rosen în cadrul reuniunii a fost rapid remarcată de opinia publică occidentală. Șef-rabinul din România adresează un spectaculos apel pentru eliminarea cortinei de fier dintre evreii din Occident și cei din Europa de Est și are femeritatea de a solicita asistență religioasă pentru evreii din România care la acea dată nu mai dispuneau decât de 3 rabini și 20 de hahami. Cu același prilej, Goldman apreciază elogios poziția României față de minoritatea sa evreiască. Prestația lui Rosen la Strasbourg și declarațiile președintelui CME nu puteau decât să satisfacă autoritățile de la București, care îl percepeau tot mai mult pe Goldman ca un dezirabil partener de dialog. Totuși, regimul mai reflecta asupra implicațiilor internaționale ale vizitei lui Goldman în România și, prudent, amâna luarea unei decizii. La 26 februarie 1966, în cursul unei întâlniri la Geneva, șef-rabinul Moses Rosen

comunică lui Goldman că, din cauza previzibilei reacții a statelor arabe, vizita sa în România era pe moment considerată neoportună¹¹. Cu același prilej, Goldman îi propune lui Rosen să participe la al V-lea Congres al CME de la Bruxelles, unde șef-rabinul va primi loc în prezidiu și va putea să susțină un referat. Evoluția era de talie, pentru că la Strasbourg șef-rabinul avusese doar statutul de observator. Moses Rosen nu putea răspunde pe loc, urmând să se consulte cu autoritățile de la București. Optica Departamentului Cultelor este exprimată de o notă redactată de Dumitru Dogaru la 8 aprilie 1966, care interpretează favorabil invitația: „Dr. Nahum Goldman a subliniat că prezența activă a șef-rabinului dr. Moses Rosen în lucrările congresului și ale comitetului executiv ar fi foarte utilă pentru orientarea acestui for mondial evreiesc în atitudinea pe care de multe ori trebuie să o ia față de țările socialiste în general și față de unele aspecte ale vieții evreiești din aceste țări. Ei ar avea în șef rabinul Moses Rosen un consilier util, subliniindu-se că s-ar putea, cu ajutorului lui, evita unele greșeli față de țările socialiste. Șef-rabinul nu a dat un răspuns. Roagă, însă, să se aprobe în timp util, pentru a putea da răspunsul ce i se cere... Precizăm că în ultimii ani șef-rabinului dr. Moses Rosen i s-a permis să asiste ca observator la unele ședințe ale comitetului executiv al Congresului Mondial Evreiesc. Această participare s-a soldat pozitiv, în sensul că declarațiile șef-rabinului, favorabile despre situația țării noastre, au fost reproduse în presa evreiască mondială... Ținând seama de acestea, de perspectivele cu privire la viitorul personal al șef-rabinului dr. Moses Rosen, precum și de faptul că populația evreiască religioasă din țara noastră este în prezent redusă la câteva zeci de mii de oameni, socotim că toate aspectele negative care s-ar putea naște de pe urma participării active a FUCE din România în CME, ar avea o importanță redusă. Întrucât totul s-ar reduce la persoana șefului rabin, fără antrenarea comunităților evreiești pe linia CME, propunem să se examineze”¹². Convinse, autoritățile de la București au acceptat prezența lui Rosen la congresul de la Bruxelles.

Al V-lea congres al CME s-a desfășurat între 31 iulie și 19 august 1966. Au fost dezbătute subiecte sensibile și discuțiile au fost vii. Președintele Goldman a prezentat referatul principal „Poporul evreu în secolul XX”, în care a apreciat că diaspora evreiască este confruntată cu pericolul asimilării pe fundalul prosperității economice, propunând ca soluție consolidarea vieții religioase. La același congres a fost abordată problema raporturilor dintre evrei și germani, dezbateri care, pe alocuri, s-a transformat în polemică. În fine, congresul a adoptat o moțiune care condamnă războiul din Vietnam, a evocat problema neofascismului și s-a

pronunțat pentru dezarmare. Intervenția lui Moses Rosen a fost precaută, limitându-se la descrierea situației minorității evreiești din România și la problema cedării unui mare număr de suluri statului Israel, fapt care i-a atras considerația unanimă a participanților¹³. Cu toate acestea, datorită unor declarații făcute în timpul congresului, autoritățile de la București erau evazive în atitudinea pe care urmau să o adopte față de o vizită a lui Goldman în România¹⁴. Soluția a venit de la orientarea tot mai accentuată a României spre Occident și de la ameliorarea substanțială a raporturilor cu statul Israel. În 1967, pe lângă stabilirea relațiilor diplomatice cu RFG, dar și cu Spania franchistă, s-au semnat importante acorduri economice și comerciale româno-israeliene la 16 aprilie 1967¹⁵. Ca atare, regimul de la București a acceptat primirea lui Goldman în România. Vizita președintelui CME a fost stabilită pentru aprilie 1967 și făcea parte dintr-un turneu al acestuia în Europa de Est (Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Polonia), vizită care trebuia să consacre revenirea evreilor din România în cadrul CME, recunoscută în 1966¹⁶. La 1 aprilie 1967, Moses Rosen dorea detalii cu privire la modul cum trebuia organizată vizita lui Goldman, care ar fi dorit să fie primit de liderii regimului. Cum această vizită avea implicații internaționale, Departamentul Cultelor se consultă cu Ministerul de Externe care își dă acordul ca Goldman să fie primit de secretarul general Dogaru, să nu se autorizeze o conferință de presă, iar în legătură cu primirea sa de către înalți responsabili politici de la București să se aprecieze în funcție de problemele abordate în audiența de la Departamentul Cultelor și de nivelul la care președintele CME a fost primit în celelalte state socialiste¹⁷.

Vizita lui Goldman însoțit de Gerhard Moritz Riegner, secretar general al CME, de Armand Kaplan, secretarul secției franceze a CME (ultimul născut la Budapesta în 1920) și de Itzhak Korn, președintele Asociației Evreilor Români din Israel (care număra 360.000 de persoane), născut în Basarabia și stabilit în 1937 în Palestina, a avut loc între 11-16 aprilie 1967. Momentul cel mai important al vizitei a fost audiența de la Departamentul Cultelor din 12 aprilie. Goldman elogiază situația evreilor din România, dar regretă că nu are legături cu evreii din URSS și subliniază aporțul șef-rabinului Moses Rosen în temperarea criticilor la adresa guvernului sovietic („zâmbind, relatează într-o notă interlocutorul său Dumitru Dogaru, a lăsat să se înțeleagă că au și ei reacționarii lor”). Goldman evocă, de asemenea, problema despăgubirilor plătite de RFG victimelor nazismului și își oferă bunele sale oficii pentru sprijinirea cererilor formulate din România, fie de evrei, fie de români. În fine, Goldman sugerează ca România să se opună prescrierii crimelor de război,

RFG căutând să introducă termenul de prescriere de 25 de ani. Cu alte ocazii ale vizitei, Goldman își multiplică declarațiile favorabile României. La 14 aprilie el declara că o comunitate evreiască își poate cultiva tradițiile în condițiile României socialiste și că „acesta este mesajul pe care îl voi duce cu mine marilor comunități evreiești din apusul Europei, din America de Nord și de Sud”. O zi mai târziu, Goldman își exprima în fața asistenței convingerea sa după contactele nemijlocite cu viața evreiască din România, că „nu există nici o contradicție între orânduirea în care trăiți și existența națională a evreilor”¹⁸. Dincolo de integrarea comunității evreiești din România în CME, existau numeroase interese care au dus la declarațiile favorabile ale lui Goldman despre regimul comunist din România și atitudinea pozitivă a acestuia din urmă față de libertatea religioasă. Președintele CME considera că România, prin poziția sa specială în cadrul vieții internaționale, mai ales după ce guvernul de la București a refuzat să se alinieze blocului sovietic care rupsesse relațiile diplomatice cu statul Israel după războiul de 6 zile, putea să-și ofere bunele oficii în medierea conflictului din Orientul Mijlociu, eventual conform ideilor sale, nu întotdeauna agreeate de guvernul israelian. Evident, prestigiul internațional al României nu avea decât de câștigat prin intervenția în soluționarea conflictului. La rândul său, partea română dorea să beneficieze de bunele dispoziții ale unei personalități mondiale ca Nahum Goldman în sprijinirea propriilor acțiuni de politică externă¹⁹. Vizita lui Goldman în România a atras și atenția diplomaților occidentali aflați la post în București. Însărcinatul cu afaceri al ambasadei Franței, Philippe Richer comenta, într-un context mai larg, această vizită, la 8 mai 1967: „*Le Grand Rabinat de Roumanie a pu régulièrement être représenté aux Assemblées plénières du Congrès Juif Mondial. En 1966 le Grand Rabin a même été élu membre de l'exécutif du Congrès. La situation des juifs de Roumanie est relativement privilégiée par rapport à leurs coreligionnaires des autres pays socialiste et notamment de l'URSS à divers points de vue: exercice du culte (18 synagogues à Bucarest), école talmudique, journal, théâtre. Les Roumains ont réservé au mois d'avril un accueil discret mais déférent au Docteur Goldman... qui a été reçu par M. Dogaru... M. Goldman a pu prendre la parole à la Grande Synagogue de Bucarest devant 1800 fidèles. Il a obtenu des autorités roumaines qu'elles autorisent les communautés américaines à envoyer des fonds en dollars au profit de la communauté roumaine... Bien sûr, il subsiste encore des ombres au tableau. Le problème de l'émigration des Juifs roumains vers Israël reste très épineux. Un antisémitisme latent sévit en Roumanie dans les milieux les plus divers*”²⁰.

*Reluarea activității lui American Jewish Joint
Distribution Committee în România*

Desigur Goldman, așa cum remarca diplomatul francez, a putut sprijini reluarea activității Joint-ului în România, dar tratativele au fost în general distincte de contactele cu CME. După interzicerea Joint-ului și organismelor sale specializate în 1949, autoritățile de la București au fost ostile ideii ca evreii din România să primească ajutoare de la organizațiile internaționale. Aceeași politică se aplica, de altfel, tuturor cultelor. Astfel încât s-a putut demara negocieri între reprezentanții Joint-ului, în special cu directorul general al acestuia Charles Jordan și șef-rabinul Moses Rosen, care era obligat să ia în considerare condițiile puse de autorități. În principal, regimul dorea să evite funcționarea legală a Joint-ului în România sau vizibilitatea sa și propunea o anumită rată de schimb a dolarului. Joint-ul considera că această rată era mai dezavantajoasă decât în alte democrații populare (Ungaria, Polonia) și ar fi dorit, chiar dacă admitea să nu activeze legal în România, să aibă un drept de control asupra utilizării fondurilor alocate. Intransigența guvernului l-a făcut pe Jordan să comunice lui Rosen la 2 martie 1966 eșecul tratativelor; era totuși dispus să vină în țară ca persoană particulară pentru a continua negocierea²². În cele din urmă, grație insistențelor și imaginației rabinului șef a fost semnat la Geneva, la 1 februarie 1967, de către Jordan și Rosen, un aide-memoire. Acesta stabilea un schimb preferențial pentru suma de 600.000 de dolari pe care Joint-ul o acorda anual; suma urma să servească exclusiv activității sociale desfășurată de FUCE și era deschis la Banca Națională un cont special prin care urmau să se deruleze toate activitățile cu caracter financiar²³. Cu fondurile puse la dispoziție cu generozitate de Joint, care în 1969 au depășit 1 milion de dolari (Moses Rosen aprecia că evreii din România beneficiază de cele mai mari ajutoare la nivelul Diasporei), s-a putut crea la 1 aprilie 1967, legal, secția de asistență socială a FUCE. Cei care beneficiau de asistență erau evreii de peste 60 de ani, cei bolnavi sau inapți de muncă. Ajutorul nu se limita doar la numerar – 1.200 lei lunar pentru cei fără venituri sau completarea până la concurența acestei sume dacă aveau venituri mici – dar se acordau alimente, îmbrăcăminte și medicamente. În 1982, din totalul de 29.830 de evrei erau asistați 5.200. Cu finanțarea Joint-ului în proporție de 80%, s-au putut crea și întreține restaurante rituale, centre medicale și cămine de bătrâni²⁴. Revenirea Joint-ului în România, chiar dacă foarte discretă, era remarcată de ambasadorul Franței la București, care aprecia că organizația evreilor americani oferea 150.000 de dolari lunar: „*Il acquiert,*

au prix d'exportation, des denrées de consommation courante, payables en dollars (café, sucre, lait) qui sont distribuées par le soins de la communauté gratuitement aux nécessiteux et moyennant un obole aux autres. Le Joint espère accroître prochainement son effort. Un de ses délégués se déplace chaque mois de Genève à Bucarest"²⁵. Oficializarea reluării activității Joint-ului în România a fost consacrată de vizita directorului său general, Charles Jordan, la sfârșitul lunii aprilie 1967. La 25 aprilie Jordan este primit la Departamentul Cultelor unde își exprimă convingerea că libertatea religioasă în România este o realitate indiscutabilă și caută să-l convingă pe secretarul general Dumitru Dogaru că organizația pe care o reprezintă nu are obiective politice, ci doar sociale²⁶.

Revenirea Joint-ului în România a fost un succes care a aparținut în totalitate șef-rabinului Moses Rosen. Regimul a acceptat acest lucru din considerentele deja evocate, Joint-ul putând să devină încă o organizație care să sprijine pe plan internațional politica statului român. Este util de remarcat că revenirea Joint-ului în România era în contratimp cu ceea ce se întâmpla în celelalte state socialiste din Europa de Est, care după războiul de 6 zile au interzis activitatea acestuia. De exemplu, la 10 august 1967 guvernul polonez a pus în vedere Joint-ului să-și lichideze activitatea în Polonia până la 31 decembrie același an. Probabil că a contat mult și posibilitatea ce se oferea regimului comunist de la București de a procura sume deloc neglijabile în valută, o adevărată obsesie a autorităților. Într-adevăr, în perioada 1967-1988 se estimează că Joint-ul a drenat în România suma de peste 65 de milioane de dolari.

Revenirea comunității evreiești în CME și emanciparea sa financiară în raport cu puterea sunt succese care fac indiscutabil parte din biografia politică a lui Moses Rosen, principalul protagonist al acestor reușite. În același timp, aceste lucruri trebuie explicate prin funcționarea modelului tranzacțional care a prezidat relațiile Stat-Culte și care a dus la acordarea de concesiuni cultelor și minorităților. Beneficiile unei astfel de politici, în perioada când România își autonomiza politica internațională față de blocul sovietic, au fost importante. În cazul minorității evreiești, concesiunile acordate au produs o reabilitare radicală a imaginii regimului comunist din România, iar personalitățile evreiești și organizațiile pe care le conduceau au acționat ca factori de influență ai Bucureștilor. Avantajele financiare, deși exista multă discreție în jurul acestui subiect, erau extrem de însemnate pentru regim. În ceea ce-l privește pe șef-rabinul Moses Rosen, model exemplar de gestionare a intereselor comunității pe care o reprezenta, acesta se afirmă ca un lider incontestabil al Diasporei, dar totuși, paradoxal,

reputația sa internațională crește și asocierea sa la politica extremă a regimului de la București se accentuează în paralel cu anemiarea minorității evreiești din cauza emigrărilor. În fine, problema cea mai sensibilă este evaluarea contribuției pe care și-au adus-o toți acești protagoniști la fabricarea credibilității externe a regimului de la București, în condițiile în care chiar și în anii 1960, aceste concesii nu reflectau schimbarea naturii politice și ideologice a puterii din România.

Note

- ¹ *Arhivele Secretariatului de Stat pentru Culte* (în continuare ASSC), dosar 92/1952, vol. 5, f. 28.
- ² Guvernul de la București recunoscut statul Israel la 11 iunie 1948, iar în iulie același an a fost încheiat un acord comercial între România și statul evreu.
- ³ Pentru atitudinea regimului comunist față de mișcarea sionistă vezi Jaffa Cuperman, *The ambivalent attitude toward Zionism of the Communist Regime in Romania, 1944-1949*, în vol. *Jews in Romanian History*, Bucharest, 1996.
- ⁴ ASSC, dosar 92/1960, vol. 1.
- ⁵ Prin Decizia Ministerului Cultelor din 22 noiembrie 1948 se admitea înființarea a 5 școli pentru formarea personalului religios: 2 seminarii rabinice, 2 școli pentru daianimi și una pentru hahami. La 22 august 1949, pe baza unui examen, a fost conferit titlul de rabin unui număr de 30 de candidați la rabinat.
- ⁶ În 1952 comunitatea evreiască, evaluată la 186.592 de credincioși, dispunea de 461 de temple și sinagogi, 65 de case de rugăciuni, 151 de case parohiale și de 365 de imobile.
- ⁷ Într-o scrisoare către Emil Bodnăraș din 1 octombrie 1964, Moses Rosen a atras atenția asupra pericolului dezorganizării vieții religioase evreiești în urma emigrării clericilor. Rosen aprecia că după terminarea emigrărilor, vor mai rămâne în România 50-60.000 de evrei cărora va trebui să le asigure asistența religioasă. ASSC, dosar Moses Rosen, vol. 1, f. 282. La 20 octombrie, Moses Rosen revine, lăsând să se înțeleagă că emigrarea clericilor ar fi încurajată de autorități. *Ibidem*, f. 283-284. Despre acest principiu în politica religioasă a lui Moses Rosen amintește și Gheorghe Nenciu, vicepreședintele Departamentului Cultelor într-o notă din 3 iulie 1975: „Menționăm că șef-rabinul a făcut dese intervenții pe lângă autoritățile de stat competente, pentru a nu se acorda vize de emigrare personalului de cult, rabini și hahami, al căror număr este mult diminuat. Șef-rabinul m-a informat de asemenea, despre acțiunile premeditate ale unor cercuri reacționare iudaice din Occident și statul Israel, de a paraliza prin plecările rabinelor și hahamilor viața religioasă internă a cultului mozaic din România, creând fenomene de criză, pe care să le exploateze prin denigrări atât la adresa statului român, cât și a conducerii cultului respectiv”. *Ibidem*, dosar 1975, f. 233-234.
- ⁸ Moses Rosen, *Primejdii, încercări, pericole*, București, 1991, p. 222-223; 225.
- ⁹ Este remarcabilă abilitatea lui Moses Rosen de preîntâmpinare a unor solicitări exorbitante din partea autorităților, prin oferirea, în ajunul unei vizite pe care urma să o întreprindă în SUA și Canada, bunelor sale oficii, care puteau fi negociate. De exemplu, la 7 noiembrie 1966, Rosen se adresa Departamentului Cultelor, cerând să i se comunice „dacă și în ce mod aş putea fi folositor țării cu ocazia acestei călătorii, în care voi întâlni mai multe personalități cu influență

în viața politică; care sunt îndrumările sau sugestiile pentru eventualele declarații publice?”, ASSC, Dosar Moses Rosen, vol. 1, f. 40/v.

¹⁰ La 23 ianuarie 1963, Moses Rosen înaintează Departamentului Cultelor un adevărat pachet de revendicări specifice minorității evreiești din România. Se solicită ca Joint-ul să-și reia activitatea de asistență socială, cu atât mai mult cu cât după 1961 FUCE a redus tot mai mult prevederile bugetare în această direcție. Atrage atenția asupra evreilor care, depunând cereri de emigrare, au fost retrogradați din „posturi de răspundere” și au o situație dificilă. Rosen semnalează și situația studenților evrei care au depus cereri de emigrare și propune ca cei care persistă în opțiunea lor să plece, iar cei care au renunțat la emigrare să fie reînmatriculați. *Ibidem*, file nenumerate.

¹¹ *Ibidem*, f. 127-128.

¹² *Ibidem*, f. 80-81. Într-o notă din 1 iunie 1966 sunt consemnate considerentele expuse de Moses Rosen pentru care ar trebui permisă prezența sa la Bruxelles: „Populația evreiască din țara noastră a scăzut mult și deci și posibilitatea unei eventuale influențe negative a CME va fi redusă ca importanță; de altfel, susține șeful rabin, nu se va exercita nici un fel de acțiune negativă, întrucât CME respectă particularitățile fiecărei comunități evreiești; el însuși va fi o garanție împotriva unor eventuale acțiuni negative, în sensul că de la conducerea Federației nu le va da curs și le va combate; în plus, spune el, toată activitatea sa desfășurată până acum peste hotare... ar constitui o garanție că și în viitor va continua să desfășoare o activitate pozitivă și va înfrunta orice acțiuni negative care s-ar produce împotriva țării noastre”, *Ibidem*, Dosar 1/1966, f. 191-192. Aluzia lui Dogaru privind „viitorul personal” al lui Rosen, credem că se referă la proiecte ca acesta să activeze ca rabin în străinătate. Într-adevăr, la 24 decembrie 1965, Armand Kaplan, lider al CME, îi propusese să devină șef-rabin al comunității din Argentina, unde trăiau 450.000 de evrei. Tot în acești ani exista și proiectul ca Moses Rosen să devină prim-rabin al comunității din Zürich. Se vehiculează chiar informația că Moses Rosen ar vrea să ajungă, cu ajutorul lui Goldman, vice-președinte și chiar președinte al CME. *Ibidem*, Dosar Moses Rosen, vol. 1, f. 110-111.

¹³ Problema acordării sulurilor sfinte statului Israel constituie o altă acțiune spectaculoasă imaginată de Moses Rosen pentru a-și consolida statura sa internațională. În condițiile emigrării și desființării unor comunități evreiești din România, a fost luată decizia ca surplusul de Sefer Thora să fie cedat gratuit lăcașurilor de cult din Israel. Pentru distribuirea acestora s-a constituit o comisie gratuită din Charles Jordan, director general al Joint-ului, organizație care asigură transportul, Ministerul Cultelor din statul evreu, șef-rabinul statului Israel și, desigur, Moses Rosen. În septembrie 1966, circa 3.200 de suluri sfinte ajung în Israel, dar Rosen va participa abia în ianuarie 1968 la festivitatea înmânării acestora. La 1 noiembrie 1966, Moses Rosen îi scria lui Emil Bodnăraș, cel care din partea Consiliului de Miniștri superviza activitatea cultelor din România, în legătură cu această chestiune: „Vă rog să-mi permiteți ca și pe această cale să vă exprim atât în nume personal, cât și într-acele al cultului ce-l reprezintă, întreaga noastră recunoștință pentru soluția înțeleaptă ce ați dat-o problemei trimerii prisosului de suluri sfinte, spre a sluji destinației lor rituale. Vă mulțumesc, de asemenea, pentru îndrumarea ce mi-ați dat prin dl. secretar general Dogaru în ceea ce privește participarea mea la lucrările comisiei pentru distribuirea acestor obiecte de cult. Spre a putea, însă, să fiți în deplină cunoștință a unor aspecte deosebite ale acestei probleme, precum și pentru a-mi da posibilitatea să vă expun și alte probleme legate de activitatea noastră de cult și asistență, vă rog să-mi acordați și de această dată bunăvoința dvs. de a mă primi în audiență. Aceasta cu atât mai mult cu cât mă aflu în preajma unei călătorii în SUA și Canada și sfaturile domniei voastre îmi sunt deosebit de necesare”. *Ibidem*, Dosar Moses Rosen, vol. 1, file nenumerate. Pentru problema sulurilor sfinte și atitudinii lui Bodnăraș, care se pare că a fost fluctuantă, vezi Moses Rosen, *op. cit.*, p. 307-308.

¹⁴ Într-o notă din 21 septembrie 1966, un funcționar al Departamentului Cultelor aprecia congresul de la Bruxelles într-o manieră care amintea cea mai sinistrală perioadă a războiului rece: „Trăsăturile caracteristice ale lucrărilor plenarei a V-a a CME, ce denotă încercarea orientării

iudaismului mondial pe fâgașul ofensivei dezlănțuite de forțele reacționare ale imperialismului pe plan ideologic, în scopul menținerii pozițiilor lor economice, sociale și politice, impun atenției noastre studierea ecurilor și reperкусиunilor practice ale hotărârilor acestui for”.

- ¹⁵ La 13 mai 1967, ministrul român în Israel, Valeriu Georgescu, relatează discuția sa cu ministrul de externe Abba Eban care apreciază că acordurile recent semnate cu România au și valoare politică. Vezi *România-Israel, 50 de ani de relații diplomatice*, vol. 1, 1948-1969, București, 2000, p. 277, doc. nr. 128.
- ¹⁶ Recuperarea comunității evreiești din România de către CME era un succes având în vedere importanța sa numerică, apreciată în 1967 la 100.000 de persoane. Pentru comparație, în Ungaria erau 60-80.000 de evrei, în Polonia 20.000, în Cehoslovacia 15.000, în Iugoslavia 6.500, în Bulgaria 6000. În URSS se aproxima că existau între 2.750.000 și 3.250.000 de evrei.
- ¹⁷ ASSC, Dosar 1/1967, Vasile Gliga, adjunct al ministrului, către Dumitru Dogaru, 11 aprilie 1967.
- ¹⁸ *Ibidem*, notă din 27 aprilie 1967.
- ¹⁹ Moses Rosen sesizează acest aspect la 4 aprilie 1967, atunci când subliniază că Goldman „se bucură de o influență considerabilă în cercurile diriguitorilor americani și vest-europeni și ar putea să ne acorde și în viitor un însemnat concurs în multe împrejurări”.
- ²⁰ *Archives du Ministère des Affaires Etrangères, série Z. Europe 1966-1970, sous-série Roumanie, carton 2537.*
- ²¹ Moses Rosen, *op. cit.*, p. 238-243.
- ²² ASSC, Dosar Moses Rosen, vol. 1, f. 125-126.
- ²³ *Ibidem*, dosar Consiliul de Miniștri, vol. 1/1967, f. 337. Prin acest document se interzicea utilizarea banilor pentru alte activități decât cele cu caracter social.
- ²⁴ Pentru detalii, vezi *Federația Comunităților Evreiești (M) din Republica Socialistă România*, București, 1982.
- ²⁵ *Archives du Ministère des Affaires Etrangères, série Z. Europe 1966-1970, sous-série Roumanie 2537, Jean Louis Ponce către ministru, București, 9 iulie 1968.*
- ²⁶ ASSC, Dosar MAE, vol. III, f. 90-92. Charles Jordan mai face o vizită particulară în România în august 1967, după care pleacă în Cehoslovacia unde este asasinat de serviciile secrete egiptene, la 20 august.

Amintiri despre I. L. Caragiale

B. Brănișteanu

B. (Beno) Brănișteanu (1874-1947) a fost, neîndoios, unul din cei mai fecunzi și mai stimați publiciști de la sfârșitul secolului XIX și din prima jumătate a secolului trecut.

A văzut lumina zilei la Roman, unde a urmat și gimnaziul. Cursurile liceale le-a făcut la Berlin, unde apoi a studiat sociologia și economia politică. De altfel, la începuturile carierei sale în țară a și fost corespondent al importantului cotidian german „Frankfurter Zeitung”.

În presa noastră a debutat la „Adevărul ilustrat” (1895-1897) cu „Cronica săptămânii”, rubrică pe care a deținut-o în anii următori și la „Adevărul de joi”, Supliment literar și artistic al ziarului „Adevărul” (1898-1899).

Admirator și bun prieten cu „Nenea Iancu”, a inițiat editarea numărului festiv din *Caragiale*. În amintirea jubileului său pentru douăzeci și cinci de ani de activitate literară, apărut la 23 februarie 1901. După alte trei decenii a publicat și niște *Amintiri despre Caragiale* în „Azi”, Revistă română de literatură, critică și artă (1932-1938 și 1939-1940).

Între cele două războaie mondiale a fost unul dintre cei mai prestigioși colaboratori ai cotidianelor de mare tiraj „Adevărul” și „Dimineața”, publicând totodată numeroase articole de fond în „Adevărul literar și artistic”, dar colaborând și la „Facla” lui Ion Vinea.

De la înscăunarea guvernului Goga – Cuza, care a interzis cele două cotidiene mai sus amintite, pentru B. Brănișteanu a început o îndelungă și dureroasă absență din presă care a durat până după cel de-al doilea război mondial. Când, deși puternic marcat de vârstă și boală, a mai scris, totuși, sporadic la „Lumea” lui G Călinescu, la „Presa noastră”, revistă lunară a Uniunii Ziariștilor din România, sau la unicul număr al Almanahului ziarului „Jurnalul de dimineață”, cotidian condus de Tudor Teodorescu-Braniște, de care-l lega o veche și strânsă amiciție.

A se vedea și: B. Brănișteanu, *N. Titulescu. Amintiri. Note. Reflexii*, București, 1945; M. Carp, *Sârmaș, una din cele mai oribile crime fasciste*. Cu o prefață de B. Brănișteanu. București, 1945; Nora Al., *Un om uitat : Const. Mille*. Episoade pitorești și inedite din viața inimosului director al ziarului „Adevărul” și „Dimineața”. Cu o prefață de B. Brănișteanu, București, 1945.

Din mai 1943 a început să lucreze la un *Jurnal* intim, încă inedit, care însumează mai multe sute de pagini și din care, în acest număr al „Buletinului”, reproducem, în „Anul Caragiale”, o parte din ampla-i evocare pe care a consacrat-o prietenului său.

Spre a media, însă, o și mai sugestivă idee asupra personalității celui care a fost B. Brănișteanu, reproducem fie și o parte din necrologul pe care i-l a consacrat Tudor Arghezi (vezi „Adevărul literar” din 7 XII 1999):

„Aș vrea să le spui cititorilor altceva, că Brănișteanu a fost un excelent camarad și un om neasemuit de bun. Dacă el ar fi putut urî ceva, iubind pe fiecare, el a urât nedreptatea, asuprirea, modalitatea vulgară, meschinăria. Aș fi auzit că ar fi fost orgolios : în patruzeci de ani n-am băgat de seamă. Dar meritele lui erau prea mari și prea multe ca să nu minimalizeze o anodină pecadilă. Complex, rafinat, fin, subtil și spirit elegant de nuanțe, convorbirile cu acest confrate erudit, într-un peisaj intelectual de nuanțe proaspete, de pastel, erau întotdeauna o plăcere, o plăcere cu atât mai delicată cu cât el era unul din oamenii cei mai cumpăniți cu sine, din câți am cunoscut.

Scepticismul îi era parfumat, ca benedictina, sorbită mărunțel dintr-un degetar de cristal cu picior, laolaltă cu o havană. Păcat că poate pieri un om atât de înzestrat pentru înșirarea pe un fir de mătase a zilelor reduse la boabe de mărgăritar. Firul lui de mătase a ținut o jumătate de veac.

Se zice la moarte că dispariția e o pierdere, că lasă un gol. De obicei, e vorba mai mult de o vorbă goală, de presă și de oratorii, două purtătoare de urcioare goale, și de o pierdere recuperată instantaneu. Plecarea lui Brănișteanu lasă cu adevărat un gol, un mare gol și constituie o pierdere netă și adevărată. Înainte de el și după el e o pauză: într-o parte brumă, într-o parte noapte: ca în cimitirul lui de acum. Individualitățile nu se repetă.”

Dumitru Hîncu

I

31 iulie 1943. D. Victor Eftimiu publică în ziarul „Informația” de azi scurte amintiri despre Macedonschi, Caragiale și Vlahuță.

Pe Vlahuță nu l-am cunoscut, cu Macedonschi, acest parnasian romantic, imperturbabil boem cu chip de mușchetar și necontestat talent poetic și stilistic, m-am întâlnit de multe ori, fără să fi făcut parte din clanul lui. Dar cu Caragiale am stat de multe ori la vorbă în doi și în mai mulți, la București, la Ploiești și la Berlin, unde și-a petrecut, cu puține întreruperi, ultimii ani ai vieții sale și unde a și murit la 22 iunie 1912.

În momentul când a sosit la „Adevărul” telegrama anunțând moartea lui Caragiale, am scris pentru „Dimineața” următorul articol, despre care atunci Gherea avea să-mi spună că a fost cel mai bun din câte au apărut în presă cu ocazia tristului eveniment.

Sub impresia ce a produs asupra mea vestea că s-a isprăvit cu scânteietorul, cu plinul de viață Caragiale, am scris :

„Cea mai strălucită inteligență a literaturii române s-a stins”.

La Berlin, în mijlocul zgomotului marelui oraș, departe de țară, într-un mediu atât de cu desăvârșire deosebit de-al nostru, moartea năprasnică l-a secerat.

Cum trebuia să se prezinte la Caragiale oricine, așa s-a prezentat la el și moartea. Fără anunțare, fără multe preambururi și dacă ar fi avut vreme s-o salute, Caragiale desigur că i-ar fi adresat o ironie.

Și cu toate acestea, iată un caz în care și cel mai stoic filozof e îndreptățit să se revolte împotriva nedreptății firii, împotriva cruzimii morții. Atâția nătângi trăiesc spre cea mai mare pagubă a națiunii și omenirii, atâtea minți seci continuă să plictisească și, uneori, să rănească lumea cu ineptiile și banalitățile lor - o minte strălucită, însă, ca a lui Caragiale e condamnată să nu mai gândească, e condamnată să-și oprească gândirea în mijlocul muncii sale neobosite, când ne făgăduise și speram să ne dea opera cea mai coaptă a celei gândiri.

Numai câteva săptămâni sânt de când ne-a fost dat să-l vedem pentru ultima oară în redacția noastră. Era, pe cât împrejurările vârstei o permiteau, în deplină vigoare fizică și în bătaia de joc a stării fizice, într-o putere intelectuală neschimbată, același atlet al gândirii, cu aceeași intuiție genială, cu același dar incomparabil de causeur, cu aceeași vervă satirică, scânteind, timp de aproape trei ore, de umor, gândire și simțire.

Țara întreagă îl cunoaște pe Caragiale. Comediile lui, nuvelele, povestirile, articolele lui umoristice, au intrat în patrimoniul națiunii. Frazе întrege de ale lui, scânteieri de spirit satiric, au intrat în uzul popular asemenea unor proverbe ai căror autori se pierd în negura timpurilor, așa că ele sunt atribuite poporului însuși, a cărui înțelepciune, a cărui gândire, a cărui simțire le oglindesc.

Dar n-a cunoscut îndeajuns pe Caragiale cine nu l-a cunoscut decât din scrierile lui. Rareori autorul este atât de interesant cât opera lui. Caragiale a făcut, însă, și de la această regulă o excepție. El a fost mai interesant chiar decât opera lui. Pe cât era de econom la împărtășitul scrisului său, pe atât era de darnic în vorbirea sa. Era sfătos în cea mai frumoasă accepție a acestui cuvânt. De dezvolta un paradox sau de susținea un adevăr cu întreaga vervă a hazului său, de vorbea de filozofia lui Spinoza sau de o simfonie a lui Beethoven; de discuta chestia fărănească sau nenorocita politică de la noi - Caragiale era totdeauna interesant, scânteietor, și, cine era inteligent, îl lăsa să vorbească și-l asculta, având satisfacția de a auzi, recitată de un om mare, o operă cu care alții și-ar fi câștigat poate cununa triumfului literar.

De câte ori am fost fermecat în acest timp, am regretat că nu avea lângă dânsul un stenograf, care să aștearnă pe hârtie tot ce maestrul spunea. Comori de gândire ar fi fost astfel păstrate, cum s-au păstrat gândurile lui Goethe în convorbirile publicate de Eckerman. Din nefericire, un asemenea stenograf nu s-a găsit, și nici chiar cei care gândeau ca mine nu au notat, pe

scurt măcar, cele ce le-a spus Caragiale, care a risipit astfel, cu totul în vânt și cu pumnii, aurul gândirii sale.

Această plăcere a lui Caragiale de a vorbi a fost, poate, una din cauzele că nu a produs prea mult. Artist în toată puterea cuvântului, artist cu trup și suflet – el se temea mai puțin de efectul nemijlocit al cuvântului vorbit care zboară, decât de cel al cuvântului scris care rămâne. Acest maestru al prozei românești tremura ca un licean conștiincios înainte de examen, ori de câte ori trimitea în lume un copil al spiritului său, „spălat, pieptănat, dichisit”, cu caligrafia sa admirabilă. Iată altă cauză că el a publicat relativ puțin. Făcea și refăcea cel mai scurt articol de nenumărate ori. Cât despre opere mai mari, el ar fi vroit să procedeze după sfatul lui Horațiu, să le ție nouă ani în sertar înainte de a le trimite în lume.

Dar oare, dacă n-a scris mult, Caragiale nu ne-a dat mult? Apoi, dacă ar fi scris numai una din comediile sale – n-ar fi fost de ajuns ca să ocupe unul din locurile cele mai de frunte ale literaturii române? Abia acum de curând, Teatrul Național din Capitală a făcut o experiență interesantă. A jucat și „Scrisoarea pierdută” și „Conul Leonida față cu reacțiunea” – și a jucat și „Noaptea Furtunoasă” cu figurile dispărute ale gărzii civice – și efectul asupra publicului a fost tot mare, tot zguduitor. A fost și zguduitor pentru că sub uniformele gărzii civice se ascund suflete omenești, pentru că tot ce a creat Caragiale în piesele sale sunt tipuri vii, atât de vii, încât vor continua să trăiască și să păstreze numele creatorului lor, atunci când tipurile ce i-au servit de model și când ce a fost muritor chiar dintr-însul demult va fi suferit efectul fatal al legilor naturii.

...Ar fi să lipsesc de la datorie dacă aș încheia aceste rânduri fără a aminti că marele scriitor a fost, ca toți artiștii mari, și un mare cetățean. E caracteristic că una din operele sale din urmă, pe care le-a publicat, a fost broșura „1907” în care, cu intuiția geniului, a atacat, el literatul, problema agrară mai bine ca toți politicienii care se ocupă de ea și cu dar profetic a prevăzut consecințele la care ea trebuie să ducă. La sfârșitul vieții sale, cu experiența și cunoștința bogată de oameni pe care o avea, Caragiale s-a pomenit la stânga părerilor politice, s-a pomenit un democrat convins și, poate, mai mult decât atât.

La mormântul ce stă căscat acum, ca să depunem într-însul trupul bunului, inimosului nostru maestru și prieten, la mormântul acesta în fața căruia stăm înmărmuriți, terorizați de durere și ne spunem că laboratorul imens de cugetare, ce este Caragiale, încetează pentru vecie de a funcționa, nu avem cuvinte de mângâiere. România suferă una din acele pierderi, cum

națiunilor le este dată numai rar, numai foarte, foarte rareori, cum tot rareori le este dat să aibă un Caragiale.

La mormântul deschis stă însăși o familie căreia Caragiale i-a fost peste ce ne-a fost nouă: soț, părinte. Familiei nu putem să-i trimitem altă mângâiere, decât că durerea ei este împărtășită de un popor întreg care, în recunoștința lui nemărginită pentru Caragiale, va ști să ia, în acea mică parte cât e cu puțință, locul soțului, al părintelui.

II

Gherea a găsit atunci că am dat în puține cuvinte un portret fidel al personalității lui Caragiale, o pregnantă caracterizare a lui ca om, gânditor și literat.

Cu toată modestia mea, cred și eu că așa a fost, dar chiar atunci mi-am dat seama că am practicat în totul regula că despre morți, și, mai cu seamă la mormântul lor deschis, să nu spunem decât ce știm bun despre ei, deși rămâne necesar să nu spunem chiar de bine decât ce este adevărat. Orice ornamente retorice, menite să împodobească un om de seamă cu calități sau virtuți pe care nu le-a avut, sunt o jignire postumă ce i se aduce, mai ales când acest om este un Caragiale, a cărui inteligență și a cărui libertate de limbaj au fost proverbiale și care n-a știut ce este lingușirea, cum a avut totdeauna curajul de a spune ce gândea despre cineva, nu în absența acestuia, ci în prezența lui, ba mai ales în prezența lui, oricine ar fi fost el și orice situație ar fi ocupat.

Totuși, în articolul de mai sus am spus despre Caragiale ceva ce nu corespundea în totul adevărului, dacă se ia literal ce am scris. Am scris că a fost un muncitor conștiincios și trebuie să constat că da, dacă se ia aceasta în sensul că ce scria era gândit și răsgândit, era pilit și șlefuit până la saturație, dar dacă s-ar înțelege prin cuvintele mele că a fost un sânguincios, care a muncit sistematic și s-a ținut de regula atribuită lui Pliniu : *nulla dies sine linea* – apoi s-ar greși amar și afirmația mea nu ar fi adevărată.

În sensul unei activități literare stăruitoare, Caragiale n-a fost un muncitor. Dimpotrivă, a fost – ierte-mi-se cuvântul – un indolent. Nici unuia din scriitorii noștri, pe care i-am cunoscut, nu i-a plăcut atât de mult acel *dolce far niente* ca lui, și această slăbiciune era atât de mare, încât contactul și prietenia cu dânsul determinau o contagiune, de care cu greu cineva se putea apăra.

Un om de inteligența lui își era, se înțelege, suficient. El se amuza și de unul singur, dar în general simțea nevoia de societate. În toate locurile, în toate orașele unde venea, avea cunoscuți și prieteni din care își făcea tovarăși de meditație și de petrecere. Și dacă nu găsea pe vreunul din aceștia, așeza adesea pe cel dintâi venit la masa lui și îl angaja într-o conversație sau, mai exact, îl transforma în auditor al său, căci în convorbirile sale rareori tovarășul de masă parvenea să spună ceva, ci numai Caragiale avea cuvântul. Și care om înțelegător ar fi vroit să întrerupă fluxul vorbirii sale, care atingea subiectele cele mai variate și care era de un egal interes, indiferent de formula teoriei și criticii literare, de privea talentele și capacitatea unui artist, ale unui om politic, ale unui învățat, sau dacă se lansa în analiza unei cărți pe care n-o citise, care poate nici nu exista, sau a unei bucăți muzicale din care știa să scoată sensuri la care, probabil, nici compozitorul nu se gândise. Niciodată, însă, nu cădea în banalitate, totdeauna era în vervă și dacă interlocutorul nu-i furniza, printr-o vorbă sau o observație, subiectul pentru expunerea sa, devenea chiar el subiectul.

III

Într-o vară, cam pe la ora 2 după miezul nopții, veneam de la „Adevărul” unde avusesem serviciu și mergeam grăbit și dus de gânduri spre casă – locuiam atunci în str. Cantemir în casa Farago când, deodată, mă opri, ca speriat din vis, un strigăt: - Brănișteanu !

Era Caragiale, care ședea la o masă cu inevitabila sticluță de vin și avea în fața sa, așezat pe un scaun, pe un biet evreu zdrențaros, cu părul vâlvoi, cu barba răsfirată, cu fața colorată în roșu și violet, unul din acei nenorociți cărora cretinismul le este scris pe frunte, degenerați, epileptici, pe care pe atunci îi întâlneam uneori prin mahalalele ghetoului evreiesc.

- Șezi aici, îmi spuse Caragiale în tonul acela poruncitor și îmbietor în același timp, căruia nimeni nu putea rezista. „Șezi că Adelstein are un vin ...să tot bei.”

Adelstein era pe atunci proprietarul unei mici cârciumi, așezată în colțul căii Văcărești cu strada Corbului, într-o casă foarte veche și aproape dărăpănată. Dar vinul lui era, într-adevăr, bun. Și apoi... cine era să reziste ispitei de a asculta pe Caragiale ?

Într-adevăr, n-am regretat noaptea pe care am pierdut-o atunci, cu toate că mi-am atras o meritată și severă reprimandă din partea nevestii, căreia i-am sosit la ziuă.

Și despre ce credeți că a vorbit Caragiale? despre evreul care, venind să-i ceară de pomană, a fost așezat la masă și hrănit și adăpat de dânsul. A fost întâi o descriere a vieții evreului pe care Caragiale evident că nu o cunoștea, dar pe care și-o imagina cu o bogăție de amănunte, cu o amploare de colorit, cu o împletitură de fapte, că – scrisă – povestirea ar fi format o nuvelă care s-ar fi putut alătura „Făcliei de Paști” și ar fi întrecut-o poate.

A vorbit de epilepsie și de epileptici, de mistica posedăților, de imensa deosebire dintre visul vieții lor și realitatea ei. A vorbit de spiritism și de spirite. De deformația gândirii lor, de răătăcirile lor morale, care pot merge până la crimă, de crimele ce pot comite și comit uneori, fără a ști nici de ce le comit, ba nici chiar că le-au comis. Toate, în legătură cu nenorocitul care nu înțelegea nimic din ce auzea și care vedea, poate, că vreunul din visele poate, că vreunul din visele sale a devenit realitate, căci ședea cu un boier la masă și era servit la fel cu acesta.

Altă dată, era într-un ajun de Crăciun, pe la amiază. Împreună cu Fagure, făceam, înainte de a ne îndrepta spre casele noastre, o plimbare pe Calea Victoriei. Ninge și strada era acoperită de un strat gros de zăpadă. Când iată că în dreptul casei „Independence Roumaine” întâlnim pe Caragiale. După obișnuitele salutări și binețuri, convenim să ne ducem să ne cinstim cu un aperitiv în bodega Cooperativei „Mercur”, care pe atunci se găsea în Palatul Eforiei, pe B-dul Elisabeta.

Din aperitiv s-a făcut dejun. Convorbirea s-a învățit în jurul multora, dar mai cu seamă în jurul Teatrului Național și al unora din actori și actrițele sale. Dar fantezia lui Caragiale a lărgit cadrul acestei convorbiri de la teatru la muzică și l-am auzit atunci făcând o analiză a Pastoralii lui Beethoven, mai exact brodând asupra acestei simfonii un poem rustic, cum nu mi-a fost dat să citesc, cu toată vasta literatură beethoveniană pe care o parcusesem până în acel timp. Mi-am dat încă odată seama atunci ce serviciu ar fi putut face lui Caragiale și literaturii române cineva care ar fi stenografiat sau măcar notat îndată operele lui orale, care erau atât de pline de fantezie, de gândire, de poezie și de haz.

Aperitivul din acel ajun de Crăciun s-a terminat spre seară cu dorința exprimată de Fagure ca să mai bem un piperment, căci, zicea el, după un piperment devine mai vioi, capătă ca un fel de altă mentalitate. „Pipermentalitate” zisei eu, dar Caragiale de acolo: „Chiar hiperpipermentalitate”.

Îmi mai aduc aminte de o întrunire publică convocată de studenți la Ploiești. Printre decemvirii care o organizaseră era și răposatul dr. Dumitrescu-Brăila, pe atunci student, dar care mai târziu avea să fie deputat și, dacă memoria nu mă înșală, chiar ministru în scurtul și unicul cabinet care a fost prezidat de Take Ionescu.

Luase cuvântul și Gheorghe Dobrescu, zis Ganabet, pe atunci deputat și primar liberal al urbei prahovene.

După întrunire s-a făcut o masă prietenească în sala berăriei Cooperativei. A domnit o foarte bună dispoziție. S-a băut bere, s-a gustat câte ceva, s-au ținut bineînțelese toasturi naționaliste și patriotice. Când, deodată, intră în sală Caragiale, însoțit de unul din obișnuiții lui din Ploiești. Popescu, mi se pare că îi zicea. În tot cazul, era fostul comandant al pompierilor din localitate.

Furtunoase aplauze izbucniră: „Ura! Bravo Caragiale!”.

Și când maestrul dădu să se așeze la altă masă, insistențele fură atât de mari, încât maestrul nu putu să reziste și luă loc în mijlocul nostru. I se aduse și lui un șaș, așa cum ceruse, când după prima sorbitură începură noi insistențe, de astă dată ca să vorbească.

Maestrul se lăsă greu. „Nu stăruieți – zise el – că poate o să vă pară rău”. Dar în cele din urmă cedă și rosti o cuvântare care, într-adevăr, provocă la comeseni – nici eu nu eram decât un invitat – o mare deziluzie.

A fost o foarte gravă filipică împotriva agitațiilor politice ale studenților. Rolul lor – a spus Caragiale – nu este să facă politică în întruniri publice și prin manifestații de stradă. Rolul lor este să învețe carte, să studieze, să se pregătească, să se coacă înainte de a agita probleme pe care nu le cunosc, pe care nu pot să le cunoască îndeajuns. Rolul lor – a mai spus Caragiale – nu este să fie instrumentul politic când al unui partid, când al altuia, pentru care să scoată adesea din foc castanele putrede, aruncate în el de niște politicieni fără milă și fără scrupule.

A urmat, la sfârșitul acestei cuvântări, o tăcere mormântală. Caragiale, bând restul șașului, se ridică și, urmat de prietenul său, plecă, în aceeași tăcere care contrasta impresionant cu aplauzele ce-l salutaseră la intrarea sa în sală.

Dar abia se închisese ușa în urma lui, că strigăte de nemulțumire, de indignare, se ridicară. Studenții înghițiseră câteva critici severe, sprijinite de un sarcasm usturător, dar binevoitor. Era numai adevăr în cuvintele maestrului, și ce doare oare mai mult decât adevăr?

Pusese maestrul degetul pe o rană care avea să crească cu vremea. Studențimea a devenit la noi tot mai mult un factor politic, de multe ori la instigația politicianilor, totdeauna în folosul planurilor și scopurilor acestora, montată adesea în mod inconștient, de multe ori în mod conștient, de conducătorii acestei studențimi, care, unii își pregăteau în acest chip o carieră politică, alții își asigurau burse și subvenții, iar alții, ciupind de-a dreptul și pe dată sume mai mari sau mai mici de la cei pe care îi serveau – afară, bineînțeles, de nobile și rare excepții care se arătau și de masa pasivă a studenților și afară de studenții socialiști, care însă tot mai mult priveau dezarmați și neputincioși tristul spectacol.

De altfel, Caragiale se acomoda foarte bine și ușor cu cei cu care întâmplarea îl aducea la aceeași masă, mai exact la un pahar cu vin, căci era un fervent al lui Bachus. *Inter pocula* căpăta el verva lui cea mai splendidă, se simțea el mai bine. Era un cunoscător al produselor viței de vie și nu numai cunoștea „les bons endroits”, dar când auzea că undeva se servește o bună picătură, se ducea numaidecât să se convingă, fie și într-o îndepărtată mahala, ba chiar și într-un îndepărtat târg, pentru ajungerea căruia trebuia să riște câteva ceasuri de drum de fier.

Din când în când, la zile de sărbătoare, ne întâlneam la Ploiești în casa lui Gherea.

Maiorescu mi-a spus odată că bucatele lui Gherea sunt mai bune decât literatura lui, deși altă dată am avut ocazia să constat că o aprecia totuși și pe aceasta. „Cum aveam eu să polemizez cu Gherea – mi-a spus el – dacă n-aș fi apreciat ideile acestui autodidact, chiar dacă nu mă pot împăca cu ele”.

Caragiale, însă, aprecia și criticile, dar și bucatele și vinurile ce se serveau în ospitaliera casă a restauratorului gării Ploiești, care aduna în jurul său tot ce era talent în floare sau în creștere, tot ce înclina spre ideile de umanitate, de dreptate, spre socialism și democrație, tot ce era opus frazeologiei ce acoperea sau semăna idei și principii, prejudecății și superstiții barbare în formă și în fond.

Aceste adunări din casa lui Gherea erau adevărate simposionuri și durau adesea nopți întregi, până când un tren de dimineață ducea oaspeții înapoi la București, plini de ideile ce vânturaseră împreună, pregătiți într-o atmosferă de cordială intelectualitate, pentru a-și relua activitatea lor obișnuită.

Caragiale a fost toată viața de părerea psalmistului că vinul înveselește inima omului și întetește gândirea lui. De altfel, mulți oameni de seamă și de talent au fost și sunt de aceeași părere. Nu cred că am auzit și citit despre mulți poeți sau literați abstenenți. Și lui Goethe, de exemplu, îi plăcea un pahar de vin bun.

„Junimea” se aduna la Iași la acea „Bortă rece”, faimoasă prin vinurile ei alese. Maiorescu a sorbit totdeauna cu plăcere din divinul lichid. De câte ori venea la Iași, Caragiale se delecta cu comorile pivniței Fraților Amira, chiar și după ce aceștia părăsiseră de mult localul din Tătărași, care va rămâne în istoria literaturii noastre oarecum ca Auerbachs Keller (Pivnița lui Auerbach), eternizată de Goethe în „Faust”, în cea a intelectualității germane.

Caragiale a iubit vinul și n-a gustat pe cei pe care îl disprețuiau pe acesta. Toți adevărații artiști, spunea el adesea, de la Anakreon și Horațiu au cântat băutura. El însuși bea multșor, dar vinul niciodată, cum niciodată nu bea peste ce putea suporta. El se comporta după vechea maximă, că cine bea prea mult e prost, dar cine nu bea deloc e și mai prost. Îi plăcea să se întreacă în inteligență și spirit cu prieteni și tovarăși care nu disprețuiau nici ei un pahar de vin bun. Vorba curgea lină și profundă. Nu era rar ca poculanții să se încaiere de la păreri și să-și formuleze ideile lor destul de drastic, dar certuri și jigniri n-am auzit, n-am văzut niciodată, nici nu am aflat prin alții că s-ar fi întâmplat. Fiind odată cu mai mulți prieteni împreună și discuția aprinzându-se, am auzit de la Caragiale un vers, cu următorul conținut, a cărui textualitate nu o garantez însă:

„Bea, dar nu te îmbăta,

Discută, dar nu te încăiera...”

Caragiale era un tip de boem. Totdeauna dispus să stea la taifas cu prietenii și cunoscuții, foarte capabil să întreprindă ceva, tot atât de indispus, însă, de a munci. Cauza că a produs relativ puțin și că în a doua jumătate a vieții sale a fost aproape sterp, nu trebuie căutată atâta într-o lene parcă născută, cât într-o viguroasă conștiinciozitate literară și stilistică. Avea oroarea gestațiunii, căci naștea greu și în chinuri invincibile. Când citești operele lui, ai impresia că le-a scuturat din mânecă, ai impresia că le-a scris dintr-o singură trăsătură de condei. Sunt atât de solid construite, atât de curgătoare, atât de sprintene, încât dau impresia că autorul lor s-a așezat la biroul său și le-a așternut cu o ușurință ca aceea cu care bea un pahar de vin.

Când acolo, adevărul era cu totul altul. Într-un timp, când dădea „Adevărului” niște foiletoane ale sale, a căror scriere o amâna până în ultimul moment, când nevoia de a încasa mia de lei, căci atâta era plătit, îl strângea de gât, l-am putut vedea cum scria. Fiecare frază o întorcea și o învărtea de zece ori, fiecare cuvânt îl cântărea, îl ștergea și iar îl scria, îl ștergea din nou și-l înlocuia cu altul. De multe ori el cita pe Boileau, pentru a ne face să înțelegem cum este metoda lui. În special cita versurile următoare din „Art prodigue”:

„Hâtez-vous lentement et sans perdre courage
Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage...”

Pentru noi, ziariștii, siliți să scriem într-o clipă pentru o clipă, să dăm manuscrisul filă cu filă în tipografie, era interesant și chiar curios să vedem cum, după ce pune ultimul punct la frumosul său manuscris, prevăzut cu zeci de ștersături și transpuneri de cuvinte, Caragiale se apuca să copieze, cum se spune la școală, pe curat întregul său articol, pe care-l preda apoi lui Mille sau, mai exact, lui Sache Petreanu, pe atunci administratorul gazetei, deci mînuitorul de fonduri, cu grija unei mame care se desparte de un copil, pentru a-l lăsa în paza altuia. El nu contenea să facă numeroase recomandății cu privire la corectura pe care, în cele din urmă, el, de obicei atât de leneș, nu întârzia niciodată să vie să și-o facă singur de două-trei ori, cu o migală care denunțau pe fostul corector de demult de la „Monitorul Oficial”, mi se pare.

Era la Berlin, unde locuia în Schöneberg, într-o stradă lângă Bayrischer Platz, când „Adevărul” îi tipărea broșura „1907” – principalul document care arată în ce direcție convergeau ideile politico-sociale ale lui Caragiale. A fost o problemă să i se trimită acolo corecturile și să se aștepte întoarcerea lor. Paginile ce înapoia erau negre de îndreptările lui și adesea au trebuit să fie, pur și simplu, recompuse. Iar după ce a sosit în fine ultimul „bun de imprimat” și se începuse cu tipărirea, Mille se pomeni cu o telegramă : „Pagina opt, rândul zece de sus, după cuvântul cutare, trebuie o virgulă. Corecți, contrar interzic punerea în vânzare...” S-a mai putut face această îndreptare, dar Mille, supărat foc, declarase că de nu ar fi fost posibil, n-ar fi ținut seama de interdicția „nebunului”.

De altfel, această grijă de corectură e caracteristică pentru mai toți scriitorii care merită acest nume. Ziariștilor le e mai puțin proprie, fiindcă scriind despre și pentru actualitate, în momentul când un eveniment se produce, pentru a apuca iminenta apariție a gazetei, totul se face în pripă și în mod fatal cam superficial, iar rareori în asemenea ocazii ziaristul are vreme să citească corectura și să-și recitească manuscrisul, care, pagină cu

pagină, a fost dus în tipografie. De altfel, a doua zi, un alt articol poate repara și completa pe cel dintâi...

Dar la un literat, chiar când scrie pentru un ziar, nu e tot așa. El poate scrie cu o zi, două și chiar cu mai multe înainte ca ceea ce a scris să apară în ziar. El își alege subiectul după voia lui, după inspirația lui, pe când ziaristului, împrejurările, întâmplările îi impun pe moment subiectul. De aceea e explicabil că scriitorii au mai toți o frică, o oroare de greșelile de tipar. Așa Caragiale. Tot așa și bunul lui prieten și interpretator Gherea.

Prin noiembrie 1909, acesta îmi trimetea spre publicare un articol, nu-mi mai amintesc cu privire la ce, și-l însoțea cu următoarea scrisoare: „Dragă Brăniștene! Mille fiind, probabil, plecat, îți trimit dumitale articolul în chestie. Te rog din suflet, pe d-ta sau pe Fagure, să faceți corectura, cu multă atenție. Într-un spanac așa de mic cum e articolul de față, o greșeală de tipar e teribil de supărăcioasă. O fi asta o manie proprie, dar ce vrei, fiecare cu maniile lui. Complimente tuturor, îți strâng mâna prietenește, al d-tale C. Dobrogeanu-Gherea”.

Manie scuzabilă și respectabilă, fiind pornită din conștiinciozitate literară.

Fapte eroice neomologate!

Ioan VAIDA

Cronicari acreditați sau aciuaiți pe lângă stăpâniri și istoriografi consacrați, dar și mitologiile precum și legendele unor popoare consemnează și transmit faptele mărețe ale unor eroi reali sau imaginari, iar din clipa în care ele intră în patrimoniul național sau, în unele cazuri, universal, îndeplinesc un rol funciarmente necesar sufletului omului, ahtiat spre desăvârșire!

În același timp, prin sensibilizarea sentimentului de apartenență la o etnie istoricește constituită, devin un factor de coeziune cu semenii ce grăiesc aceeași limbă și creează un liant propice pentru înțelegere și prețuire față de alte neamuri.

Din păcate, însă, uneori, unele fapte de eroism exploatate de un naționalism exacerbant pot crea stavile în calea înțelegerii între popoare! Ceea ce nu schimbă esența intrinsecă a majorității faptelor eroice, căci chiar rămase anonime, criteriul infailibil al valorii lor este același. Făurite în eprubetele magice-invizibile ale sufletului, ele rămân comori generatoare de speranțe în noblețea ființei umane capabilă să sară în ajutorul semenilor, cu riscul sacrificiului de sine!

Posteritatea lor reamintește și cinstește faptele eroilor și, respectiv, calvarul martirilor, imortalizându-le în opere memorabile. Ultimul secol al mileniului trecut a fost mult prea răvășit, îmbâcsit de tragedii umane, încât nici o investigație nu a putut descoperi toate faptele demne de cinstire și cu atât mai puțin actele instigatorilor și făptașilor pângărite de turpitudine. Astfel de gânduri m-au determinat să aduc un omagiu, fie și întârziat, dar nu mai puțin sincer, unor oameni în parte neidentificați sau, în orice caz, omiși din cronici și lucrări memorabile. Faptele lor au lăsat însă urme și răscolesc amintiri, căci, din convingere sau pur și simplu sub impulsul unor sentimente de compasiune, au săvârșit acte care merită să fie încrustate cu litere de aur în cronică omeniei.

În primăvara anului 1942, trenuri de marfă cu vagoane pline ochi cu oameni, arestați sau pur și simplu scoși din case cu noaptea în cap, erau dirijate spre gara de triaj din Tiraspol. Ticsite, ele transportau o marfă depreciată: oameni adunați din diverse localități, conform unor criterii etnice, religioase sau unor interpretări politice arbitrare. Baza „legală” erau ordinele ilegale ale unui guvernământ auto-impus în fruntea țării. Modelul părea infailibil, căci zvastica hitleristă mai era în plină forță și părea să se impună victorios pretutindeni!

Gara de triaj servea drept punct de triere a celor transportați spre diverse destinații. Unii spre ghetourile din Transnistria, alții spre „lagărul morții” din Vapniarca. Faima înfricoșătoare a lagărului era cunoscută pe întreaga arie călcată de cizma germană.

Coborâți din vagoane, oamenii așteptau să fie controlați pentru ca să se încredințeze dacă nu au cumva asupra lor obiecte contondente și, în special, obiecte de valoare.

Ordinul suna clar: cel găsit cu obiecte nedeclarate va fi împușcat pe loc. Aveam și eu un obiect de valoare, inelul de aur, dăruit de tatăl meu cu ocazia examenului de bacalaureat. Firește că aș fi vrut să-l păstrez, în primul rând ca o amintire, dar și pentru eventualitatea utilizării ca un obiect de troc, în schimbul unei felii de pâine sau a câștigării unui răstimp de viață. Timp de gândit nu prea aveam, căci echipele de control se apropiau de vagonul nostru și răcnetele de intimidare deveneau tot mai amenințătoare.

Era clar că n-am să reușesc să-mi păstrez inelul, dar nici n-aș fi vrut să-l fac cadou temnicerilor. M-am decis și într-o clipă de neatenție a paznicilor am zvârlit inelul la spatele meu, undeva la întâmplare. Am preferat să ofer o șansă unui necunoscut, care l-ar fi putut eventual găsi.

După controlul ultimului vagon, ni s-a ordonat recățărarea în cușca noastră pe roți. În clipa când mă pregăteam să reintru în vagon, am simțit că cineva din spate mă ajută, mă împingea și, în același timp, îmi strecura în mână inelul aruncat. Era un soldat german dintr-o unitate auxiliară care asistase alături de mulți inși, gură-cască, înșirați de-a lungul gării de triaj ca spectatori la această scenă nu prea glorioasă a jandarmeriei.

Astfel recuperat, am vârat inelul într-o bucată de săpun. Până la urmă l-am oferit, însă fără să fi fost obligat, sergentului Florea, din paza lagărului, care ne-a dovedit în repetate rânduri compasiune și a înlesnit introducerea în lagăr de alimente, bani și scrisori. Ulterior, prin 1955-1956, l-am reîntâlnit ca angajat de către Donath Pavel în cadrul unei Direcții din Ministerul

Comerțului. Este incontestabil că atât soldatul german care mi-a salvat inelul, cât și sergentul Florea, își asumaseră prin faptele lor un risc enorm, fără nici un gând de recompensă și cu atât mai puțin la titlul de „erou”!

- II -

Printre comandanții care s-au succedat în înfruntarea lagărului, s-a remarcat prin neomenia lui căpitanul Burada. Din spusele unor jandarmi care îl știau mai demult din expedițiile lui punitive și „pacificatoare”, reieșea că era un posedat de instincte sadice. Acest comportament era cu atât mai de neașteptat, cu cât provenea dintre ofițerii de rezervă mobilizați și avea o profesie cum nu se poate mai pașnică, aceea de pictor peisagist și, respectiv, profesor de desen. În timpul cât a comandat la Vapniarca, în capul lui s-a înfiripat un scenariu demn de filmele de suspans. Anume, înscenarea unui conflict violent între deținuții din Pavilionul 3, foști pușcăriași de drept comun, și internații din Pavilioanele 1 și 2. Evident, conflictul trebuia să degenereze într-o încăierare sângeroasă. În acest moment, jandarmii ar fi putut interveni spre a diminua efectele unor măceluri reciproce. Reușita acțiunii de „pacificare” ar fi fost desigur apreciată de superiori și urma să-i grăbească avansarea.

Numai că scenariul diabolic al căpitanului Burada nu prevăzuse că printre subalternii lui puteau fi și oameni cinstiți, de bună credință. Unul dintre ei, care nu a vrut să-și păteze conștiința cu o crimă premeditată, anume caporalul Ionel, a dezvăluit inginerului Carol Neumann intențiile căpitanului. Încât, avertizați, am putut lua unele măsuri spre a nu fi surprinși. Am organizat pichete, de câte doi inși, care supravegheau zi și noapte mișcările celor din Pavilionul 3. De asemenea s-au constituit echipe de câte 10 inși cu instrucțiuni asupra măsurilor celor mai potrivite de apărare, adecvate locului și circumstanțelor. Am stocat și niște pietre, bine camuflate. Cu chiu cu vai am confecționat și niște „arme” de apărare, de fapt niște bețe cu care să barăm loviturile cuțitarilor. Știam că vom avea de înfruntat bătăuși înrăiți, față de care trebuia să opunem o rezistență disciplinată, bine organizată.

Au urmat câteva zile tensionate. Pretextul pentru gâlceava degenerată în conflict a constituit-o acuzația că internații Pavilioanelor 1 și 2 foloseau abuziv cișmeaua din curte. Ciocnirea, pornită vijelios de foștii criminali de profesie, părea să se îndrepte crescendo spre o încăierare sângeroasă, de proporții. Totuși, după un timp relativ scurt, lupta a început să stagneze.

Mișcările noastre ordonate, de repliere și contraatac, i-au descumpănit. Pe cât de feroși, pe atât de dezordonați, bătându-se fiecare pe cont propriu, ei au fost cei care au sunat retragerea! În clipa aceea de derută a atacanților, și-a făcut apariția în curtea lagărului un pluton de jandarmi, trăgând salve de intimidare. Intervenția era absolut inutilă, adică tardivă. Fazele și momentul culminant prevăzut în scenariu fuseseră greșit concepute. Autorul nu ținuse seama de factorii subiectivi, și anume de superioritatea intelectuală a celor atacați. În plus, comandantul nu și-a închipuit că, printre subordonații lui, s-ar putea afla și oameni înzestrați cu un minim de precepte de ordin moral s-au religios care să considere că executarea unor crime premeditate nu intra în obligațiile lor de serviciu.

Din păcate, preceptele morale nu aduc întotdeauna avantaje pentru cel care vrea să le pună în aplicare. Astfel, se pare că indiscreția caporalului Ionel a ajuns la urechile căpitanului, iar gestul lui de omenie a fost echivalat cu nesupunere, drept pentru care a fost mutat, disciplinar, undeva aproape de linia frontului. Aș vrea să cred că soarta sau bunul Dumnezeu l-au ferit să se numere printre eroii căzuți la datorie! Oricum, în amintirea mea, caporalul Ionel a rămas întipărit ca un om curat la suflet care și-a făcut datoria față de conștiința lui și față de Dumnezeu în care credea, căci a salvat viața unor oameni pe care din ordin sau dintr-un conformism laș ar fi trebuit să-i desconsidere!

- III -

Despre ultimul comandant al lagărelor Vapniarca și Grosulovo, colonelul Sabin Matora, cred că nu mai este cazul să insist în aceste rânduri. Pentru că atât eu, cât și alți foști internați, am arătat în scrieri și prin viu grai nobila lui contribuție la salvarea vieții celor aflați sub paza domniei sale.

Nu era nici pictor, nici profesor, ci jandarm de profesie. Nenumăratele decorații care îi acopereau pieptul de atlet mărturiseau că-și făcuse cu prisosință datoria de ofițer de jandarm. În același timp, faptele sale mai dovedeau că nici meseria de jandarmi, nici funcția de comandant nu obligă la neomenie. Și, de aceea, în semn de eternă recunoștință, numele său strălucește, gravat, în Memorialul Holocaustului Yad Vashem din Israel!

De multe ori, fapte de mare curaj sau acțiuni de ajutorare de extremă importanță pot avea ca motivație cauze care, deși diferite, devin convergente. Pe de o parte, de pildă, sentimente de afecțiune, de prietenie și respect față de cei căzuți în dizgrație și aflați în primejdie, pe de o alta o convingere civică, ba chiar de revoltă față de abuzurile unui regim politic ce primejduiește soarta cetățenilor țării. Acțiunea întreprinsă în anul 1943 de țăranul Miron Belea, originar din comuna Leșnic, județul Hunedoara, cred că trebuie privită tocmai prin prisma acestor motivații convergente.

Eu l-am cunoscut la Arad, prin intermediul unui prieten comun, Nicolae Goldschmidt (Godan). În 1939-1940, acțiunile de „românizare” ale unor compartimente socio-economice ale țării erau în plină efervescență. Iar Nicolae Godan, patron al unor întreprinderi de fabricare, depozitare și comercializare de băuturi alcoolice, a găsit în Miron Belea un asociat cinstit și de nădejde.

Agricultor și viticultor priceput, Belea era în același timp cunoscut și stimat și ca un om devotat cauzei plugarilor din Hunedoara. Era tipul tribunului popular, dinamic, debordând de energie și entuziasm. Încât nu-i, deci, întâmplător că a ajuns în fruntea organizației „Frontul Plugarilor”. Probabil că același entuziasm sincer l-a adus în conflict deschis cu conducerea Partidului Comunist. Concepția „monolitică” a Partidului Comunist nu putea admite coexistența cu un partid sau organizație a țăranimii.

Poate că acest temperament vijelios și intransigent l-a determinat și la inițiativa readucerii în țară a deportaților din Vapniarca. Beneficiind de relații personale cu Iuliu Maniu, l-a vizitat în acest scop la Sibiu, unde acesta se afla internat pentru o scurtă convalescență la Clinica profesorului Hațieganu. În urma acestei întrevederi, președintele Partidului Național Țărănesc a acceptat să vorbească cu Regina Mamă Elena, rugând-o să intervină pe lângă Ion Antonescu în favoarea revenirii în țară a celor deportați. Despre acest demers personal al lui Miron Belea, eu am aflat abia în 1946, de la membrii Comisiei de Sprijin a deportaților care activa pe lângă Comunitatea Evreiască din Arad.

Nu știu în ce măsură această inițiativă personală a lui Miron Belea a jucat vreun rol la revenirea noastră în țară, în martie 1944. Dar cred că fie și numai gestul lui merită un profund respect, nu numai din partea concetățenilor de toate naționalitățile, dar și din partea concetățenilor de toate etniile căci a fost un act de cutezanță, un gest curajos de omenie într-o

epocă întunecată de patima distructivă a urii rasiale și a învrăjbirii între popoare!

- V -

În clipele cele mai negre ale prigoanei naziste și, respectiv, ale dictaturii militare antonesciene, s-au ridicat, astfel, glasuri protestatere și s-au manifestat voințe de împotrăvire. Unele au devenit de notorietate, altele știute doar de cei care au fost protagoniști sau martori ale acestor momente tragice. Din multitudinea greu identificabilă de fapte și de persoane învăluite în ceața uitării, mi-au mai apărut și alte imagini resuscitate de focarul acestor reflecții.

După un vechi proverb roman, *inter arma, silent musae* (între arme, muzele tac). Autorul proverbului a ignorat totuși, se pare, că nici zăngănitul armelor, nici incitațiile furibunde la dușmănie nu împiedică cu desăvârșire ivirea, încolțirea unor sentimente suave de afecțiune, demne de inspirația muzelor! Într-un orășel din zona pustii de flacăra războiului, nu departe de Odessa, locotenentul Lakatoș Ladislau din Armata Română a fost încartiruit la casa unui rus invalid. Era un om bătrân, văduv, ce locuia cu nepoata, al cărei tată se afla undeva departe pe front. Ceva mai târziu, Lakatoș a aflat și de existența unui nepot ascuns într-o colibă din fundul grădinii. Fusese rănit ca partizan și n-a mai avut altă scăpare decât ascunzătoarea din casa părintească. În ciuda tuturor impedimentelor pe care le putea crea starea de război și a obstacolelor datorate unor educații și medii sociale diferite, treptat-treptat între ofițerul român și tânăra rusoaică, Tamara, s-a înfiripat o poveste de dragoste.

Idila era oarecum stânjenită de prezența partizanului rănit. Până la urmă, însă, bunul simț și sinceritatea sentimentelor au gonit stinghereala, sugerând un *modus vivendi*. Tânărul s-a angajat pe cuvânt de onoare că nu va lupta împotriva armatei române, lucru pe care l-a și respectat până la capăt. Dar și ofițerul român și-a respectat cuvântul dat iubitei lui. Încât, în 1970, am fost invitat la aniversarea nunții lor de argint, serbată la București. Nici faptul că Lakatoș se trăgea dintr-o familie de catolici bigoți, de foști mici nobili maghiari, iar Tamara era, după mamă, evreică, n-a constituit un obstacol în calea dragostei și a bunei înțelegeri.

După terminarea războiului, Lakatoș a rămas un timp în cadrul Armatei. Până la urmă, a preferat însă să-și încheie cariera în cadrul profesiei sale de bază, aceea de farmacist. Dar și în noua lui calitate, de

director la Centrofarm, a rămas același om modest, harnic și exigent față de sine, dar apropiat și înțelegător față de ceilalți.

- VI -

Povestea înduieșătoare, dar împovărată de o sfâșietoare tristețe a micuței Ana Frank, immortalizată de *Jurnalul* ei, a făcut ocolul lumii. Ea rămâne o mărturie zguduitoare a calvarului unui suflet neprihănit, dar și o necruțătoare acuzație împotriva călăilor în uniforme cafenii, a strigoilor crucii încârligate!

Câte asemenea jurnale tragice au rămas însă nescrise, căci secera ucigașilor de copii le-a retezat, o dată cu mâinile, și sufletul nevinovat?! Erau anii sumbri ai terorii brune, când ticăloșii voluntari ai Apocalipsului nu s-au sfiit să profaneze nici Crucea, simbolul iubirii aproapelui, răsucind-o într-o cruce încârligată, semn al urii și crimei.

Și cine știe câte lacrimi mute au fost stinse de rictusul morții, pe obrajii chinuți ai milioaneilor de victime din lagărele de exterminare?

Din tolba prăfuită a amintirilor mele, revigorate de amare reflexii, am ales doar câteva cazuri. Fără nici o ordine preferențială, dar probabil sugerate de un mecanism intim, subiectiv, greu de explicat.

Iată un prim caz de care am aflat abia în anul 1960. Cunoscutul poet Virgil Teodorescu și soția sa Elena au adăpostit, timp de două luni, un prieten căutat de Siguranță spre a fi deportat în Transnistria. Poate că cele circa 60 de zile de găzduire clandestină nu înseamnă mult calendaristic, dar povara riscului asumat cântărea câțiva ani buni de închisoare pentru tăinuitor. Deși eram vechi prieten cu Virgil, nu el mi-a relatat această ispravă. Probabil că o considera o datorie elementară și nu un prilej de laudă.

Și tot într-un târziu, am aflat și de destinul tragic al unui prieten din anii copilăriei, anume Ștefan Wolff. După absolvirea Liceului Catolic din Arad și-a făcut studiile superioare la Budapesta, unde s-a și stabilit. În anul 1944, când partidul pronazist al lui Szálassy și, respectiv, guvernul generalului Sztojay au preluat puterea, vânătoarea de evrei a luat proporții de masă. Sute de vagoane înșesate cu bărbați, femei și copii au luat drumul spre „soluția finală”: Auschwitz, Maidanek și alte lagăre de exterminare, adevărate uzine ale morții.

În ciuda isteriei colective a unei părți a populației și a primejdiei evidente, Ștefan Wolff și-a permis să-și respecte credința de bun creștin și

fidelitatea față de prieteni, oferind refugiu unei familii de evrei. Delatori, de bună seamă creștini și ei, probabil însă cu ochii la „crucea încârligată”, au considerat de datoria lor să-l denunțe; în consecință, Ștefan Wolff a urmat și el calea și soarta protejaților săi!

Toate acestea le-am aflat în 1960, cu ocazia vizitei la București a unui prieten comun, fost arădean, dr. Luszt Ivan, care se stabilise în Ungaria o dată cu Wolff. Pentru faptul că s-a interesat în 1944 de soarta prietenului său, a avut de îndurat o serie de anchete și tracasări. Deși german, n-a fost scutit de bănuiala că ar fi trădat sângele „arian”, manifestând prea mult interes pentru niște evrei și protectorul acestora! Nici unul dintre protagoniștii acestor „mici” episoade nu s-a gândit și, cu atât mai mult, n-a cerut ca actele lor să fie clasificate, omologate ca fapte de eroism.

În ce mă privește, eu înclin însă să calific faptele lor vrednice de a fi numite și cinstite ca fapte eroice! Căci cum aş putea numi altfel actul de mare curaj al unui om onest, fără veleități politice și fără vreun interes material, care într-un moment de grea cumpănă mi-a întins o mână salvatoare? La început de septembrie 1944, Bara Árpád mi-a oferit adăpost mie și sorei mele, salvându-ne de furia poliției politice maghiare. Când unități ale Armatei ungare au invadat Aradul, prima grijă a autorităților de ocupație a fost organizarea vânătorii de elemente „suspecte”, indezirabile, dușmănoase și tot atâtea epitete ce se încadrau în cel generic de „anti-maghiarism”.

În categoria „suspecților” mai intrau însă și unguri acuzați de infidelitate față de „națiunea maghiară” și, bineînțeles, românii, cunoscuți, bănuși sau denunțați pentru atitudinea lor „dușmănoasă” față de populația maghiară. Evreii erau evident proscriși din oficiu ca purtători ai tuturor păcatelor.

Majoritatea celor care ar fi putut fi vizați după asemenea criterii s-au refugiat la Timișoara. Eu am rămas în oraș, derutat de afirmațiile colonelului Szusztter, comandantul garnizoanei din Arad, conform căruia forțele militare din zonă erau suficiente spre a respinge orice tentativă de invazie!

La numai câteva zile însă după această declarație, unitățile motorizate ale armatei maghiare defilau triumfal pe străzile orașului, cu steaguri și fanfare. Prima grijă a autorităților de ocupație a fost, cum am spus, depistarea elementelor „suspecte”, în vederea arestării, respectiv internării. Afișe lipite peste tot avertizau populația că cine va ascunde persoane căutate de autorități va suferi rigorile legii, inclusiv pedeapsa capitală!

Timp de 9 zile Bara Árpád, un mic fabricant de lumânări, cu o prăvălioară în clădirea Bisericii Ortodoxe române, a rezistat, în ciuda

euforiei care cuprinsese o parte a populației maghiare și a terorii dezlănțuite de autoritățile de ocupație. Era o teroare oarbă, inspirată de o ură morbidă. Erau uciși la întâmplare, pe stradă sau în ușa prăvăliilor oameni pașnici.

Ar fi fost greu de închipuit un om mai pașnic, mai blând și mai amabil decât cantorul Sinagogii din Arad, Alexandru Weisz. Chiar în primele zile ale urgiei dezlănțuite de ocupați, trupul ciuruit de gloanțe al cantorului Weisz a fost găsit pe marginea șoselei ce duce spre Aradul-Nou. A fost însă, evident, numai una din victimele freneziei național-șovine care bântuia orașul în acele zile! Infierbințeala pasiunilor primare valoarea etică a actului de curaj al lui Bara Árpád a fost parcă cu atât mai pregnantă. Era atitudinea unui om ce respingea fără șovăire vârtejul amețitor al sloganurilor asmuțitoare, fals patriotarde!

Turnantele greu previzibile ale istoriei țin rezervă, dar scot și vor mai scoate la iveală lozinci amăgitoare ce vor apela la dezbinare!

Ca un protest, fie el cât de minuscul, și cu un sentiment cât de timid de speranțe, reflecțiile mele au dorit să reamintească fapte și oameni ce au cutezat să sfideze demonii neomeniei!

Cartierele evreiești din București în perioada 1866 – 1914

Prof. Anca Aurelia CIUCIU

Bucureștii în secolul al XIX-lea erau ca număr de locuitori primul oraș ca mărime (58.000 de locuitori) în Europa de Sud-Est, după Constantinopol și înaintea Belgradului (19.000), Sofiei (12.000) și Atenei (10.000).

Civilizația românească, în esență rurală, avea nevoie de o infuzie de spirit citadin, de burghezia care să realizeze „revoluția industrială”. Din momentul în care Bucureștii devin capitala țării (24 ianuarie / 5 februarie 1862), se vor produce niște fenomene care încurajează imigrația (atât internă cât și externă), și anume concentrarea întreprinderilor industriale și a ansamblului instituțiilor centrale de stat.

În acest timp, în Europa Orientală se produc noi manifestări antisemite și, ca urmare, lungul șir al emigranților se prelungește până în 1899. Mirajul metropolei bucureștene atrage încă mulți oameni, atât din exterior, cât și din interior. Comunitatea evreiască numără în 1912 aproximativ 38.000 de membri (creștere importantă explicată prin sporul natural dar și prin aportul evreilor din Moldova).

Deși de multe ori avantajele civice le erau interzise evreilor, obligațiile le erau impuse (cum ar fi prestarea stagiului militar și deci lupta pe front în 1877/78, plata dărilor, practicarea unei meserii ș.a.).

Secolul al XIX-lea înseamnă pentru spațiul nostru trezirea sentimentului național și xenofobiei, în special a antisemitismului (întâi ca o modă, apoi ca o formă de convingere și legitimare electorală, pentru ca în cele din urmă să devină un element al conștiinței colective).

Astfel, în timpul crizelor economice (1899/1900, 1904/1905), apar legi restrictive (de exemplu, limitarea accesului la școlarizare profesională, care are ca rezultat crearea școlii evreiești „Ciocanul”) și manifestări antisemite. Crizele economice, manifestările antisemite și atracția Americii vor duce între 1900 și 1912 la emigrarea masivă din București și din țară a evreilor. Emigrează în general tinerii, ceea ce se va reflecta în scăderea sporului natural (scăderea natalității) și „îmbătrânirea” Comunității.

Începutul și mijlocul secolului al XIX-lea, fuseseră marcate de o creștere a numărului populației evreiești. Procentul începe însă să scadă ca urmare a emigrărilor în Palestina și America.

Evreii au jucat un rol important în viața bucureșteană a secolului XIX și începutul secolului XX : ca negustori (practică primii comerțul ambulant și vânzarea en gros), meseriași (tinichigerie, alamărie, tâmplărie, bijutieri), lideri politici (Ad. Stern, W. Filderman), avocați (dr. I. Barasch), doctori, scriitori (Cilibi Moise, I. Peltz, Sașa Pană, Tristan Tzara), filozofi (Iacob Itzhak Niemirower), etnologi (Moses Gaster, Lazăr Șăineanu, Ronetti-Roman, Barbu Lăzăreanu) ș.a.m.d.

Ca purtători de idei noi, sunt priviți adeseori ca o națiune „ostilă” românilor, care urmărea crearea de monopol în orice domeniu și impunerea valorilor evreiești.

Probabil că naturalizarea evreilor mai devreme ar fi schimbat peisajul politic și demografic al Capitalei. Lupta pentru naturalizare este un apel la democrație și drepturile cetățeanului.

Evreii devin treptat o problemă creștină. Trăsăturile lor caracteristice erau în primul rând religiozitatea profundă, sentimentul de sine foarte dezvoltat (prin familie și credința în Israel) și concepția despre lume (materialism). Tradiția religioasă este privită în Rusia, România și spațiul est-european ca un refuz al modernității și loialității față de patria care îi găzduiește. Densitatea populației și gradul lor de religiozitate sunt factori foarte importanți în discursurile antisemite. După A. Ruppin, există patru categorii de populație israelită: 1) ortodoxă (Rusia, Galiția), care vorbește idiș, respectă tradiția și are mulți copii; 2) cei care vorbesc idiș și limba țării unde locuiesc (Anglia, America, Ungaria, România), au mai puțini copii și sunt mai toleranți; 3) liberalii religioși (burghezia din Germania și Italia) care păstrează tradiția mozaică, dar nu mai vorbesc limba ebraică și 4) cei care nu sunt religioși (bogații, titrații academici), care fac căsătorii mixte cu creștinii și își părăsesc credința¹.

Condițiile de asimilare ar fi: numărul mic în comparație cu populația indigenă (slăbirea instituțiilor ebraice), contact dinamic economic cu populația majoritară, cultură națională elevată și nu în ultimul rând existența evreilor bogați (interesați de diverse acte economice).

Fuse o vreme (secolele XVI-XVIII) când Țările Române au constituit o oază pentru imigranții evrei dintr-o Europă antisemită (în special Muntenia și mai ales Bucureștiul). Lipsa ghetoului este un argument valid în acest sens, ca și conviețuirea interetnică pe aceleași străzi, în aceleași cartiere, care dovedește toleranța românilor. Dar în timp ce în Occident

Începea emanciparea israeliților, în spațiul românesc se ajunge la discriminarea lor (fiind văzuți ca o amenințare din punct de vedere demografic, moral, social) și doar prin influență externă se ajunge la grăbirea procesului de naturalizare și acordarea drepturilor civile.

Așezarea evreilor pe teritoriul Capitalei pornește din centru și evoluează spre sud, sud-est (în special) și mai târziu spre nord. Acesta este un alt exemplu al toleranței inițiale. Cartierele au fiecare câte un rol dominant: de rezidență (Calea Văcărești – Dudești), comercial (Calea Moșilor) etc.

Dinamica socială și profesională este o adaptare la legile concurenței și din principiu emigrantul este o categorie economică activă care aduce beneficii în timp statului gazdă (aduce noi mentalități, își dorește integrarea și reușita economică).

Ideile pe care le propagă israeliții sunt mai ales liberale (inspirate de „Declarația drepturilor omului și cetățeanului” – 1789).

În perioada abordată (1866-1914), avem de a face cu o populație israelită care are libertate de mișcare (teritorială, comercială), poate rezida în spații mixte (cartiere și chiar case), nu cunoaște bariere fizice (ziduri, porți păzite – ghetto).

Cartierul evreiesc bucureștean este departe de forma ghetoului occidental sau ștetl-ul oriental. Amândouă reprezintă forme extreme de supraviețuire a evreilor în locuri ostile lor, iar forma de organizare din Țările Române reprezintă (mai ales în Muntenia) dovada toleranței de care s-au bucurat și a diferitelor avantaje acordate (de domnitorii fanarioți, de cei pământeni credincioși otomanilor în special; este perioada când domnul garantează financiar pentru siguranța negustorilor străini, când negustorii găsesc un teren prielnic și comerțul evreiesc ia avânt, în condițiile în care, sub stăpânirea otomană, avem de a face cu o legislație favorabilă, prelungire a toleranței religioase din Imperiul Otoman).

„Spiritul public creștin din Muntenia nu e reu dispus contra evreilor. Este un fapt în adevăr curios, că popoarele mai puțin civilizate, care nu se pot desface de vechiul aluat numit – iudeofobia. În Muntenia până și țărănul îl numește pe evreu «ovreiu» și nu «jidan» ca în Moldova învecinată și mult mai mărginită la cap. Atâta numai că evreii de aci, și în special cei de ritul german, ar trebui să-și dea mai multă osteneală pentru traiul lor onorabil și liniștit.”² (Dr. I. Barasch)

În vederea adâncirii comparației, se impune definirea termenilor de ghetto și ștetl.

Cel mai cunoscut termen este cel de „ghetto” (italiană, franceză) cu variante diferite: getto, ghet sau ghetou. Există mai multe teorii privind formarea cuvântului, care apare în Italia în secolul al XVI-lea: de la o latinizare a ebraicului „get” (divorț) scris „gueto” în italiană, de la italianul „borghetto” (cartier mic) sau mai probabil de la „geto” (turnătorie de tunuri), deoarece primul ghetou evreiesc, apărut în 1516 la Veneția, se afla lângă o turnătorie sau topitorie.

„Gheto-ul” este definit de dicționare³ ca fiind cartierul locuit de evrei, care au fost forțați să locuiască separat de ceilalți locuitori și, prin extensie, cartier în care sunt obligați să trăiască grupuri de o anumite rasă, naționalitate sau religie. Astăzi în literatura sociologică și urbanistică se numesc ghetouri și acele arii de locuințe naturale, unde se realizează de fapt concentrarea de grupuri de populație cu aceleași caracteristici (rasă, nație, profesionale, economice).

„Ștetl” (orășel, în limba idiș), sau la plural „shtetlach”, se regăsește cu predilecție în Europa răsăriteană și reprezintă un sat sau un orășel mic, unde nu există ziduri și restricții pentru evrei. În schimb, condițiile de viață sunt mizere și în esență este un mod de viață rural. Diferența între ghetou și cartier evreiesc este netă. „Cartierul evreiesc se forma în mod voluntar și era autoimpus. Ghetoul era involuntar și impus din afară. Primul însemna libertate; al doilea atrăgea după sine întemnițarea.”⁴ (Max I. Diamont)

Ghetto-ul este privit și ca o salvare de la laicizare și anihilare, precum și sursă a cunoașterii interioare (se nasc interpretări noi ale textelor religioase, o muzică nouă). Creștinismul occidental suferă de „evreofobie” (evitarea „infestării” religioase și sociale) și interzice cu strictețe contactul fizic (interdicția medicilor evrei de a îngriji creștini, însemnele distinctive – vestimentație, culori distinctive; ghetoul este închis pe dinafară de sărbătorile creștine și pe dinăuntru de sărbătorile evreiești, este păzit de un gardian creștin).

În ghetourile germane „ei trebuiau să se comporte liniștiți și să se culce devreme. Fără aprobarea primarului, nu li era îngăduit să adăpostească vreun drumeț, sau să primească bolnavi în spitalele lor. Pe an nu se puteau căsători mai mult de 12 perechi. (...) Casele evreiești trebuiau să aibe anumite insigne sau firme precum «La usturoiu», «La arin», «La firma albă», verde, roșie (Rothschild). Oamenii erau numiți după aceste embleme”⁵. (J.I. Pineles)

Ghetoul este o închisoare a fricii, în care condițiile insalubre sunt determinate de populația în creștere. Iată cum descrie E. Campus această

zonă: „Străzile erau înguste, întortocheate, întunecoase, ca o vizuină de animal și de aceea parcă mereu murdare.

Pe străzile acestea se strecurau oamenii tăcuți, cu umerii încovoiați de griji și umilințe, tineri îmbătrâniți înainte de vreme, aruncând priviri speriate în jur. Toți purtau pe îmbrăcăminte o pată mare, galbenă, semn că fac parte din neamul obidit (...) Zidurile spirituale ale ghetoului nu s-au năruit decât încetul, cu greu.”⁶

Există un ciclu al toleranței creștine medievale bazat pe factori economici și religioși: dușmanii și trădătorii iudei devin aliați în momentele de criză economică sau politică (susținerea eforturilor de război în special). În Anglia evreii sunt expulzați încă din secolul al XIV-lea, înainte de apariția ghetto-urilor, în unele locuri definitiv (în special după ciuma din 1348), iar în altele sunt rechemati.

Spania este în perioada maură un model urbanistic, aici viața evreiască este deschisă (cartierul evreiesc se află în centrul orașului și este alcătuit în general dintr-o stradă principală și altele laterale). Ciuma neagră (1348-1349) duce iarăși la expulzări și astfel majoritatea comunităților sunt distruse sau se trece la convertirea forțată (devin marranos, adică nici evrei, nici creștini). În 1492, și respectiv 1497 în Portugalia, are loc marea expulzare a evreilor, cunoscuți apoi ca sefarzi⁷.

În acest punct al istoriei israeliților sunt primiți de țările înconjurătoare: Italia, Țările de Jos, Germania, Africa și chiar Imperiul otoman (unde vor constitui o categorie privilegiată⁸). Persecuțiile din Germania îi vor aduce iar în Anglia (după patru sute de ani), dar în număr mai mare vor trece în Polonia, unde vor cunoaște o dezvoltare demografică fără precedent.

După venirea acestor emigranți, Polonia se revitalizează economic (se deschid drumuri comerciale interne, rivalizând cu Liga Hanseatică). Orașele cu locuitori evrei (Varșovia, Praga, Viena) devin centre comerciale puternice.

Evreii aduc oriunde merg idei noi, încearcă tot timpul să îmbunătățească formele existente și să se adapteze la legile concurenței. În multe cazuri sunt protejați ca bunuri economice (devin proprietate a regelui).

Din cauza motivelor externe se produce un decalaj între evreii din vest și cei din est : cei din Germania, Austria, Franța, Olanda, Anglia excelează în știință (așa-numitul „evreu de salon”), industrie și finanțe, în timp ce în Polonia, Rusia, Lituania, Ungaria este caracteristică viața sătească.

Rusia aduce modelul organizării unui ghetou mai mare, dacă-l putem numi așa, anume dreptul de rezidență într-un anume teritoriu (plasat la frontiera cu Polonia) de unde nu pot pleca sau exercita o afacere foarte bună. Țarul Alexandru al III-lea enunța soluția problemei evreiești: „O treime convertire, o treime emigrare și o treime înfometare.”

Pogromurile din Rusia și Polonia vor îndrepta o masă de emigranți spre locuri mai prielnice, precum Țările Române.

În București se urmează mai degrabă modelul spaniol al cartierelor central evreiești (pornind de la Sfântu Gheorghe, Calea Moșilor, evoluează treptat spre Dudești, Calea Rahovei sau spre Calea Griviței) și se întâlnește același model de coabitare fără discriminare de naționalitate (evrei, români, țigani, alte minorități). Se face o departajare în funcție de starea materială în cartiere sărace (Dudești-Văcărești, Calea Griviței) și bogate (Calea Moșilor, Calea Victoriei, Sfinții Apostoli etc.). De asemenea, nu întâlnim ziduri sau orice fel de bariere fizice sau mentale, dimpotrivă, în secolele XVI-XVIII, au un statut cu totul privilegiat ca protejați ai Porții.

Nu li se impun restricții de rezidență, și evreii pământeni pot achiziționa terenuri la prețul pieței, dar evreii nu puteau locui lângă bisericile ortodoxe (legiuire medievală, formulată de marile soboare bisericesti și acceptată ca obicei al pământului în ambele Principate). Sinagogile trebuie să respecte o anumită distanță față de bisericile creștine și, de asemenea, să nu fie mai înalte sau mai bogat ornamentate (de obicei, arată modest în exterior și abia în interior se află elementele de valoare).

Se poate spune că libertatea de extindere teritorială în tot orașul a fost în dauna organizării unei comunități unite (care s-a constituit târziu, fiind zguduită de diverse conflicte interne).

În plan comercial se impun ca negustori prin excelență (dinamizează zonele de târg: Moșilor, Obor), dar aduc și noi tendințe (investesc primii în petrol, aduc „moda fierului” și derivatele ei alămăria, tinichigieria ș.a.m.d.).

La începutul secolului al XIX-lea, evreii se stabileau în centrul orașului, în apropierea zonei de târg, unde-și puteau exercita cu ușurință negustoria sau meșteșugurile. Primul cartier evreiesc se poate considera zona bisericii Sf. Gheorghe și împrejurimile (Mahalaua Popescului). Aici erau principalele zone de schimb și locul de unde se vor răspândi pe toată suprafața orașului. Se vor îndrepta spre S și S-E (zona Calea Văcărești, strada Udricani, strada Labirint, strada Pitagora etc.) apoi în zona mahalalelor Sf. Gheorghe Nou (Strada Sfinților), Sf. Gheorghe Vechi (hanul Neculescului) și spre străzile din spatele fostului Palat de Justiție.

Noii imigranți așkenazimi se vor stabili și vor cuceri străzile sefarde (Comunitatea spaniolă din București datează din 1730): strada Decebal, strada Sf. Vineri, strada Mircea Vodă, strada Anton Pann, Calea Dudești până în spațiul dintre strada Labirint și Dâmbovița.

Extinderea așkenazilor este și rezultatul numărului mai mare al acestora, dar sefarzii erau grupați în zone mai selecte, fapt ce decurgea din situația lor materială cu mult peste medie. Prezența sefarzilor, veniți din Imperiul Otoman pentru afaceri, este o excepție pentru zonele învecinate (nu ajung în Polonia sau Moldova).

Evreii, conform mărturiilor de epocă, se puteau așeza liber unde doreau, fără nici o restricție.

În afară de Mahalaua Popescului mai existau și alte cartiere evreiești: Calea Văcărești-Dudești, Calea Moșilor, Calea Călărașilor, Calea Rahovei-Sfinții Apostoli, Calea Victoriei – strada Academiei, Calea Griviței. Restul s-au dispersat pe teritoriul Capitalei și nu au mai reușit formarea de zone de locuințe compacte.

Această răspândire, precum și faptul că își cumpără case (cei pământeni) constituie dovada că în București nu a existat vreodată un „gheto” sau o zonă a marginalizaților. Se poate spune că aceste cartiere, unde evreii locuiau alături de alte etnii, și diferențele erau doar de natură financiară, sunt o formă diferită și de gheto-ul urban înconjurat de ziduri și restricții, și de ștel⁹, unde între locuințele evreiești și restul populației exista un spațiu liber, necultivat.

În jurul anului 1878 regăsim populația mozaică aproximativ în zona „Vechiului târg”, pe malul stâng al Dâmboviței, în mahalalele ce aveau drept ax de circulație Calea Văcărești și Calea Dudești, în vecinătatea fostului Târg al Cucului. Înspre S-E se aflau dincolo de strada Sfinții Apostoli (Calea Rahovei, Șoseaua Giurgiului). Evreii din Calea Văcărești și Calea Dudești erau orientați spre vechiul centru economic. Cartierul Văcărești devine unul dintre cele mai sărace cartiere, cunoscut mai ales prin negustorii de haine vechi și vestita Hală a Vechiturilor.

„Se vând haine vechi de lux și cumpără mai ales țigani lăutari, ahtiați după îmbrăcămintea neagră boierească, ghete de lac, redingote și smokinguri luate ieftin de la un ofticos”¹⁰, arată H. Stahl în *Bucureștii ce se duc*.

Caracteristice sunt ceainăriile („Adevărata Ceainărie comercială”, „Ceainăria la Streit”), care după ora șase seara, indiferent de vremea de afară, sunt pline (aici se ascultau la gramofon cântece religioase evreiești).

Existau multe lăptării și măcelării tradiționale (carne kușer), „Măcelăria Malbim, supravegherea Șomrei Hadaș”, „Măcelărie și tăiere de păsări; proprietatea congregațiunii Templului Coral. Autorizat de onor. Primărie” etc.), dar mai ales multe depozite de fiare vechi (între Calea Călărași și Calea Dudești erau nu mai puțin de nouă). Multe firme erau „americane” (companii americane, bazare americane, ghetete americane), dar și spaniole (legate de sefarzi; de ex. cârnățării spaniole).

Pe lângă locuințele umile întâlnim aici „droaie nenumărată de copii ce se joacă murdari pe stradă (...) <și> nu auzi în tot cartierul lătrat de câine, dar nu e curte în care să nu răsunе armonios gârâitul simpatic al găștelor.”¹¹ (H. Stahl).

Dragostea pentru copii făcea ca oricât de nevoiași ar fi fost părinții să-și răsfete odraslele cu dulciuri, și astfel negustorii de zaharicale făceau un dever bun între strada Sf. Vineri și Calea Văcărești. Acest lucru, ca și prețuirea consoartei, care purta adeseori articole de lux, îi face să pară diferiți de restul populației. Educația copiilor este încă strictă și relația între soți rigidă adeseori. Evocarea memorabilă și sentimentală a acestui cartier este făcută de scriitorul Isac Peltz (urmată de cunoscutele crochiuri pe aceeași temă ale fiicei sale, Tia Peltz) în romanul *Calea Văcărești*: „...Calea Văcărești își adună oamenii. Din depărtarea centrului se înapoiază spre ulițele strâmte, covârșite de beznă și mister, înalți prăvăliași cununați cu suferința, fete subțiri cu bluze ușoare, mirate și obosite, babalâci, chinuiți de mijloc, matroane vaste ca niște garderobe...S-au luminat iar ceainăriile. Au revenit băieții cu plete, cu ochii luminați de vise, cu buze albe, pierduți în reveria lor totală, să-și amestească foamea de altceva la moara pătată de ani... Vor croi ca ieri, ca alaltăieri, ca-ntotdeauna lumea nouă...

Înainteа cârciumilor cu grătar și scripci au încremenit cerșetoare devastate de anii înghițiți anevoie (...) Calea Văcărești e un imens panopticum închipuit de o minte scăpată din hățuri. Sunt suflete aici spre care, ca să te apropii, trebuie să urci câteva trepte; sunt altele, spre care, ca să le pricepi, trebuie să scobori trepte.”¹² Hareata Papazoglu din 1871 arăta Calea Văcărești mărginită pe dreapta de strada Lazăr, Calea Vergului (Călărași), strada Palestina, strada Sinagogii, strada Udricani, strada Corbului, iar pe stânga de Fundătura Sticlari, Fundătura Mămulari, strada Negru Vodă, strada Saul, strada Olteni, strada Sfânta Vineri.

Un cartier aparte îl reprezintă cel sefard, din stânga Dâmboviței. „Spaniolii își au casele într-o stradă separată, unde mai toate familiile spaniole s-au grupat de bunăvoie, și câteva din zidirile lor sunt vestite prin stilul lor mareț.”¹³ (I. Barasch)

Străzile sefarde sunt mai ales Sf. Ioan Nou, Israelită (peste ani se va cere schimbarea numelui, deoarece nu mai era nici un evreu aici), Spaniolă, Negru Vodă. În jurul Sinagogii Mari (Cahal Grande) „e cartierul aristocrației «israelite» și «spaniole», îmbogățită prin mici samsarlâcuri cinstite, două, trei falimente binecuvântate, afaceri de ...bancă și bursă. Casele ridicate aici, pe vechi locuri boerești, sunt curate, luxoase și în multe din curțile pavate cu asfalt, stânenii de lemne parcă-și bat joc de amenințările iernii.”¹⁴ (H. Stahl)

Această atitudine distantă față de așkenazimi se pare că este o moștenire orientală, care în general era în contra a tot ce era occidental.

Al doilea centru evreiesc se crează în zona Palatului de Justiție (strada Sfinții Apostoli), de unde cucerește treptat Calea Rahovei¹⁵

Pe strada Sfinții Apostoli¹⁶ se găseau (la numărul 37) casele P. Bratman (1887, arhitect Const. Russe), proprietățile M. Mircuș (pe strada Emigrantului¹⁷; 1886, arhitect Richard Kraft).

Încă înainte de 1860 se stabilește o a treia zonă evreiască în Calea Moșilor. După Dudești-Văcărești este (după cifrele din 1881-1892) unul dintre cele mai mari și bine populate cartiere. Calea Moșilor începea de la piața Sf. Gheorghe și se termina la Obor, mărginindu-se pe o parte cu străzile: Paleologu, Herescu-Năsturel, bulevardul Pake, bulevardul Ferdinand, străzile Foișorul de Foc, Traian, Zece Mese, Călușei, Vaselor, Mașina de Pâine, Mihai Bravu și Obor, și pe de altă parte cu bulevardul Domniței, strada Vasile Lascăr, strada Italiană, bulevardul Carol, străzile Popa Petre, Venerei, Silvestru, Teilor, Viilor, Popa Șapcă, Romană, Palade, Argeș, Birjarilor, Făinari, Episcop Radu și Câmpului. De acest cartier erau legați și evreii din comunele suburbane, Colentina și Pantelimon, care frecventau sinagogle și organizațiile evreiești de aici.

Calea Moșilor este cartierul comercial prin excelență și locul unde se găseau majoritatea magazinelor și fabricilor israelite. Aici sunt principalele magazine cu articole de piele (pielărie en-gros – D. Haberman, Laura și Mendel Blum, Frații Iscovici, Ozias Kremer, Rubinstein ș.a.m.d.) și fabrici de încălțăminte (fabrica cu proces de producție mecanizat – Samuel Askenazi; Iosef Kaiserman).

Mai existau fabrici de pungi („Idealul” – fondată de frații Calmanovici), de tricotaje („Viitorul” – proprietar Frankel), de cărămizi (Sinigalia, Ferdinand Feldman), de vopsele și uleiuri (Carol Zimmer), dar și brutării și fabrici de pâine (Geisler). Erau aici și depozite de materiale de construcții (F. Feldman, Frații Oscar, Filip Witzling, Filip Berman) și depozite de petrol (Moise Blum).

Firme celebre de lângă piața Sf. Gheorghe erau: „Drogheria Dulberg”, „Bergher – Safianu” (covoare), Ungureanu (faiante), Grumer (articole de voiaj), Geisler (franzele și cornuri), „Riviera”¹⁸ (flori). Alte magazine erau: librăria „La Penița de aur” (Schoenbach), ceasornicăria „La Omega” (Leon Gheldman), „La Zahana” (firma ce se ocupa de cojoace și tăbăcărie a lui Solomon Friedman). Lazăr Eckstein, care a donat cartierului o baie și o cantină pentru copii săraci¹⁹ și a construit apartamente „sociale”²⁰, avea un mare magazin de caroserii și accesorii.

În cartier existau numeroși cârciumari (David Ghidale, Kitzman), băcani (Nisim, Văduva Dvara, Solomon Marcu și Base), măcelari (Aron Trister, Aron Herman), curelari (Weinberg, Hornstein, Katz, Lupu Leist), cizmari (Segal, Lazăr, Lăzărescu), croitori (Pachter, Barber, David Ionas), morar (Loebel), zugravi și vopsitori (David Alpern, Horowitz), geambași²¹ (Avram Eisenberg și Goldstein), coafori (Carol, Tina „Fisic”) ș.a.

În strada Italiană funcționau, după cele mai moderne standarde, băile doctorului Erlich, cu secții de fizioterapie. Cele patru hanuri ale cartierului: Capra, Stănica, Petrescu și Mocănescu erau locuite și de evrei (în hanul Petrescu trăia o făcătoare de minuni, Miriam Beila, care turna în plumb și descânta pe deocheați).

La numărul 90, pe calea Moșilor, se aflau casele Leon H. Loebel (1896, arhitect A.I. Rosescu), lângă numărul 27, casele Marcu Stein (1885; arhitect M. Surber). Tot aici se aflau prăvăliile vestitului bancher, Hillel Manoah (ridicate în 1883 sub îndrumarea arhitectului I.I. Roznoveanu).

În același areal se aflau, pe strada Romană (la numărul 20), casele D.V. Moses (1894, arhitect Paul M. Mihail). Pe străzile Birjari și Făinari locuiau proprietarii de trăsuri. Singurii birjari evrei care s-au îmbogățit au fost Marinică și Simion, care devin proprietari de case și trăsuri. În rest, supremația aparținea muscalilor²². Chiristigiii locuiau în Obor sau în strada Vaselor, unde se aflau și depozitele de gaz lampant. Spre deosebire de Calea Văcărești-Dudești, care furniza mai mult forța de muncă, acest cartier este adevăratul cartier evreiesc comercial.

Un rol important l-au avut evreii și în Obor, care avea trei părți: oborul de vite, oborul de manufactură și târgul anual. Ei nu se ocupau de comerțul cu vite în general, dar în oborul de manufactură (cu magazine și standuri de pânze, stofe, ȳari, opinci, cojoace, obiecte casnice, vase de bucătărie și magazine de fierărie) reprezentau majoritatea negustorilor (de exemplu: Aronovici și fiul, Israilovici și fiii, David Herșcovici, Bereșteanu și fiii, Leon Zilberman ș.a.). Cei ce făceau negustorie în Obor locuiau în mare parte în Calea Moșilor.

La Târgul Oborului participau negustori sezonieri și ambulănți, dar și cei care se ocupau de divertisment (scamatori, artiști; aici își avea locul faimoasa cititoare în cărți, bobi și cafea, Antița).

Adiacent acestui cartier se află Calea Călărașilor și străzile laterale: Vulturilor, Fetițelor, Labirint, Traian, Lucaci, Popa Nan, Delea Nouă, Parfumului, Romulus, Popa Soare ș.a.

„O expediție într-un cartier jidovesc al Bucureștiului”, articol în ziarul „Neamul Românesc”²³, protesta împotriva străinilor rezidenți pe străzi cu rezonanță daco-romană sau creștină.

Naționaliștii (de la „Neamul Românesc”, în special) socoteau aceste cartiere un adevărat pericol social și sfătuiau pe orice creștin cu frica lui Dumnezeu să le ocolească (în pragul secolului XX se invocau vechile teme medievale, care nici atunci nu au avut o largă răspândire în teritoriile românești, precum deicidul, infanticidul ritual, hemofagia, necrofagia ș.a.). Potențialul economic pe care l-au reprezentat evreii în toată Europa începuse deja să deranjeze și în București.

Alt cartier evreiesc: Calea Călărașilor era o zonă locuită preponderent de așkenazi și deci mai aproape de condiția materială a celor din Văcărești.

Pe lângă Calea Moșilor, alt centru comercial de elită evreiască era strada Lipscani, unde se aflau o mulțime de magazine evreiești: „La bunul gust”(1880; numărul 8, proprietar Ascher), prăvălia lui Ignatz Haberfeld (din mahalaua Sf. Nicolae), la numărul 16, magazinele de postavuri „G. și M. Breyer” (la numerele 24 și 53), la numărul 59 se afla manufactura en-gros „Solomon Hechter & fiii” ș.a.m.d.

Tot aici se afla, din 1880, la numărul 12, Banca Berkowitz (fondată de L. Berkowitz).

În zonă se afla și Hanul cu Tei (pe vremuri cu chiriași săraci ai unor cămăruțe), evocat de același Isac Peltz (așa cum menționează și placa de marmură amplasată pe edificiu în zilele noastre).

În ultimul deceniu al secolului XIX, israeliții s-au extins într-o nouă zonă, pe străzile din centrul Bucureștiului, și anume strada Academiei și Calea Victoriei. Pe Calea Victoriei se găsea Hanul Zlătari, al cărui proprietar era W. Hirsch & C. (1895, arhitect Radu Nedelescu), iar pe strada Academiei (colț cu Bulevardul Elisabeta) se găsea din 1894 un hotel cu trei etaje, al lui Max Aziel. Tot aici se afla și casa Rosenfeld-Witzling.

Calea Victoriei va deveni curând un cartier select și de prestigiu, unde vor locui marii proprietari și industriași evrei la adăpost de manifestările antisemite, îndreptate de regulă către cartierele sărace.

Alt cartier evreiesc este cel din Calea Griviței, mai puțin important, prin faptul că nu se realizează străzi compact etnice. Este vorba de porțiunea cuprinsă între zona Gării și Calea Victoriei, la care se adaugă și evreii din Popa Tatu și de lângă piața Matache Măcelaru.

Condițiile de locuire în Muntenia și mai ales în București sunt net superioare unor țări precum Polonia sau Rusia, și există o diferență chiar față de Moldova. Această extindere teritorială neîngrădită în oraș va atrage un număr imens de imigranți, ceea ce va constitui esența „problemei evreiești”.

În concluzie, nu există un ghetou în orașul lui Bucur, dar există totuși cartiere sărace predominant evreiești, în care ascensiunea socială era greu de atins. Tot aici specific este existența unei comunități sefarde (care nu se întâlnește în Polonia sau Moldova), alături de cea predominantă de rit occidental. Sefarzii se manifestă ca elită a comunității (au un cartier separat lângă Dâmbovița) prin bogăția și cultura lor superioară, dar reprezintă o parte infimă ca număr.

NOTE

1. Apud. Bogdan Duică, *Românii și evreii*, București, „Tipografia Românească”, 1913, p. 16.
2. Dr. Iuliu Barasch, *Itinerar în Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Muntenia în 1841-1842*, în „Anuar pentru israeliți”, p. 180.
3. L. Chihaiia și colectiv, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, f.l., Editura Cartier, 1999.
4. Max I. Diamont, *Evreii, Dumnezeu și Istoria*, București, Ed. Hasefer, 1997, p. 258 și Șlomo Leibovici-Laiș. *Lexicon*, Tel Aviv, Comitetul pentru Activitatea Culturală-Iudaică în rândurile evreimii române, 1988.
5. J.I. Pineles, *Istoria evreilor*, Iași „Viața Românească”, 1928, p. 265.
6. E. Campus, *Istoria evreilor în epoca apuseană*, București, Editura Comunității de rit spaniol, 1944, p. 37-38.
7. Sefard înseamnă Spania în limba ebraică.
8. Mai ales Constantinopol și Salonic.
9. Forma rurală de organizare a evreilor din Europa de Est-Polonia, Rusia.
10. H. Stahl, *Bucureștii ce se duc*, Vălenii de Munte, Tip. Neamul Românesc, 1910, p. 147.
11. *Idem*, p. 172-173.
12. I. Peltz, *Calea Văcărești*, București, Editura Minerva, 1989, p. 294-295.
13. I. Barasch, *Evreii în Cracovia, Galiția, Bucovina, Moldova și Valahia*, în „Anuar pentru israeliți”, București, 1894.
14. H. Stahl, *op.cit.*, p. 162.
15. Denumită pe rând podul Calicilor, apoi Calea de la Măgurele (în Harta Papazoglu și Sultzer) și Calea Craiovei, în 1871.
16. Demolată parțial, actual alt traseu.

17. Demolată.
18. Bulevardul Carol, colț cu Moșilor.
19. Capacitatea de 200 de persoane.
20. Chirie mică pentru oamenii săraci.
21. Negustor sau samsar de cai.
22. Ruși pravoslavnici, îmbrăcați pitoresc și vestiți pentru viteza și îndemânarea lor.
23. „Neamul Românesc”, anul VI, 1911, p. 1136.

50 de ani de istorie a iudaismului român oglindiți în Arhiva Filderman

Hary KULLER

A. Filderman Archives, Yad Vashem (P/6)

Fond cuprinzând documente datate cu începere din 1.09.1944 și până la 20.11.1947. În cadrul fiecărui dosar ordinea cronologică nu este riguros respectată. O reproducem ca atare. De asemeni și reluările în ce privește numerotarea paginilor în cadrul aceluiași dosar.

P/6 – 24 (01.09. – 10.09.1944)

P/6 – 26 (22.09. – 30.09.1944)

P/6 – 23 (01.10 – 21.12.1944)

P/6 – 99 (01.10 – 21.12.1944)

P/6 – 104 (01.01 – 26.04.1945)

P/6 – 97 (22.02 – 26.04.1945)

P/6 – 44 (01.04 – 31.05.1945)

P/6 – 29 (01.06 – 31.07.1945)

P/6 – 98 (26.07 – 31.12.1945)

P/6 – 31 (01.01 – 14.05.1946)

P/6 – 32 (15.05 – 13.12.1946)

P/6 – 25 (02.01 – 20.11.1947)

P/6 – 100 (oct. – dec. 1944)

Dosar 1

1944, septembrie 2. Memoriu Federația Uniunilor Comunităților Evreiești nr. 1 adresat Ministerului Economiei Naționale solicitând aprobarea unor noi cantități de materiale pentru îmbrăcăminte și încălțăminte	/ 109
” Răspuns Wilhelm Filderman la scrisoarea Uniunii Templelor și Sinagogilor din București	/ 110
” Scrisoare Wilhelm Filderman adresată Dr. I. Iagnov, Dr. A. Toff, Dr. Blumenthal, Dr. H. Elias, Dr. Adlesberg în chestiunea izgonirii Dr. Vascoboinic	/ 111-111b
” Scrisoare adresată de W. F. Secției de asistență (copia de mai sus) în această chestiune; în anexă copia reclamatului Dr. Vascoboinic	/ 111-111b
” Scrisoare W. F. către Eforia Spitalului Caritas în această chestiune	/ 111-111b
” Răspuns W. F. către Schwefelberg în chestia Gărzii Patriotice	/ 112

"	Idem în chestia prizonierilor germani	/ 113
"	Scrisoare W. F. către Schwefelberg despre diverse chestiuni curente	/ 114
"	Scrisoare W. F. către președintele Uniunii Israelite cu privire la localul ce a fost preluat de Centrală (în anexă, copia somației adresată Centralei către Uniunea Israelită)	/ 115-115 ter.
"	Scrisoare W. F. către Centrală, în această chestiune	/ 116
"	Răspuns W. F. lui Jean Dava la scrisoarea acestuia	/ 117
"	Scrisoare W. F. către președintele Comisiei de Ajutorare în chestia noilor numiri în Comisie	/ 118
"	Nota W. F. despre întrevvedereea cu Petre Ghiață, care i-a făcut o vizită	/ 119
"	Scrisoare Gârdea către W. F., răspuns la scrisoarea din 1 septembrie	/ 120-121
"	Adresă a Comunității Evreilor din București (Halberthal – J. Salzman) către Comitetul autonom de ajutorare, comunicând situația casieriei și nevoile de plăți ale Comunității	/ 122-123
"	Adresa Comunității Ortodoxe din Arad către W. F., cerând sprijin eventual pentru A. Pollack, secretar general	/ 124
"	Articol din „Viitorul”, sub semnătura M. Fărcășanu, despre „Atitudinea evreilor”	/ 125
"	Câteva documente despre o stare anarhică la Focșani	/ 126-129
"	Scrisoarea Dr. Justin Neuman către W. F., recomandând o lucrare a lui Korn-Dagani	/ 130
"	Scrisoare Charles Passman - Istanbul către W. F., cerând relații despre o familie evreiască din România	/ 131
"	Scrisoare semnată W. F. Fischer și Dr. Costiner, adresată Delegației refugiaților evrei-polonezi din Ungaria	/ 132-136
"	Proiect de scrisoare W. F. către Iuliu Maniu în chestiunea primirii legionarilor în Partidul Național Țărănesc	/ 137-139
"	Scrisoare W. F. către A. L. Zissu, cerând decontul intrărilor și ieșirilor emigrărilor și disponibilul pentru asistență	/ 140
"	Nota W. F. despre o convorbire cu Adler de la Comunitatea Ortodoxă., care ar fi discutat cu Maniu și cu Ilie Lazăr chestiunea cultului evreiesc	/ 141
"	Scrisoare I. A. Hirschman, „Special Attache United States of America”, Istanbul, care pune o serie de întrebări în vederea organizării operei de asistență a evreilor din România	/ 142-143
"	Proiect de program în problema evreiască (Partidul Social Democrat)	/ 144-147
"	Memoriu de întregit nr. 5, adresat primului ministru, cu privire la drepturile legale ale Comunității evreiești de a stabili impuneri executabile prin organele fiscale ale Statului	/ 148
"	Telegrama W. F. către Resnik – Istanbul, cerând vizita unui delegat al Jointului și ajutor pentru familiile reîntoarse din deportare (Nachtigal)	/ 149
"	Scrisoare W. F. către Grossman – Grozea, căruia îi cere să vireze	/ 150

din fondurile Centralei o nouă tranșe de 60.000.000 lei pentru ajutorare	
" Propuneri (Rosenkranz și Camil) pentru reorganizare și încadrare U.E.R. și Federației de Comunități	/ 151-158
" Cererea Societății Sacra adresată W. F. pentru o consultare scrisă asupra problemei comitetului numit de Centrală	/ 156-162
" Telegrama Resnik către W. F. anunțând că pleacă la Londra și v-a fi înlocuit cu Charles Passman	/ 163
" Telegrama Resnik Passman către W. F. despre supraviețuitorii Mefkure	/ 164
" Dare de seamă asupra ședinței Cercului de studii inițiat de Jean Hefter, Dr. Flavius, Daniel Segal etc.	/ 165-169
" Adresa încasatorilor Centralei către W. F., solicitând a li se achita salariul pe septembrie 1944	/ 170
" Probleme puse de Ministerul Economiei Naționale, delegațiilor celor patru partide, în legătură cu Centrul Național de Românzare	/ 171-173
" Scrisoare I. Pincas către W. F. despre Jean Massof	/ 174
" Scrisoare anonimă adresată ziarului „Semnalul” cu rugămintea de a fi transmisă Dr. W. F.; considerații în legătură cu restituirea imobilelor evreiești. (Corespondentul anonim a fost invitat de W. F. printr-o notiță apărută în „Semnalul” și „Curierul” dar nu a mai revenit)	/ 175
" Memoriu U.E.R. nr. 6, solicitând șefului Cenzurii aprobarea reapariției „Curierului Israelit”	/ 176
" Memoriu W. F. către ministrul de Externe Niculescu-Buzești, cu copia memoriului adresat Președinției, în chestiunea dreptului Comunităților de a stabili și încasa impuneri	/ 177
" W. F. către Centrala Evreilor, în chestiunea salariilor încasatorilor	/ 178
" Răspuns W. F. către Societatea Sacra la întrebarea din 5 septembrie cu privire la funcționarea mai departe a Comitetului	/ 179
" Scrisoare către W. Filderman a pensionarilor Comunității Evreilor	/ 180-183
" Scrisoare Jean Hefter către Gruber, solicitând audiență pentru el, Hahan, dr. Neuman și av. Segal D., pentru a împărtăși lui W. F. dorințele unui grup de evrei	/ 184
" Telegrama W. F. către Joint – Lisabona și Passman – Istambul, cerând fonduri speciale pentru refugiații polonezi și unguri și trimiterea unui delegat în România	/ 185
Telegrama W. F. către B. Jacobsohn, cerându-i să vină în România	/ 186-187
" Manifestul U.E.R. către populația evreiască	/ 187
" Scrisoare Zelter – Sărățeanu (vice-președintele U.E.R.) către Fărcășanu ca răspuns la articolul acestuia „Atitudinea Evreilor” (scrisoarea a fost publicată în „Viitorul”)	/ 188
" Scrisoarea Ury Benador către W. F. cerând slujbe pentru sora și fratele său, cu anexe	/ 189-189qua.
" Nota W. F. despre o sumă de 160.000 lei plătită lui Sărățeanu ca să-și poată lua o nouă locuință	/ 190
" Adresa de mulțumiri adresate de U.E.R. g-lui Iosif Teodorescu, Comandantul Militar al Capitalei, pentru felul în care a apărat Capitala, ferind orașul și implicit populația evreiască de furia nazistă	/ 191

"	Memoriu U.E.R. nr. 8 adresat Ministerului de Finanțe, cerând anularea debitelor datorate de evrei pe baza Legii împrumutului Reîntregirii din 1941	/ 192
"	Adresa a Marelui Stat Major către U.E.R. cu privire la constituirea detașamentelor de muncă – la dărâmurile datorate bombardamentelor	/ 193
"	Memoriu adresat Primului Ministru și semnat W. F. ca președinte U.E.R.; F.U.C.E.; U.C.E. și J.D.C., solicitând aprobarea trecerii în România a 7.000 evrei de la minele din Bor (Iugoslavia), a căror viață e în primejdie	/ 194-194
"	Memoriu al Comisiei de asistență (semnată W. F. și Costiner) adresat Societății Naturale de Cruce Roșie a României, prin care solicită îmbrăcăminte, rufărie, încălțăminte, din stocurile Patronajului, pentru cca. 40.000 evrei reînțorși goi de la muncă sau din deportare	/ 195-195 bis.
"	Scrisoare W. F. către L. Harbenthal și J. Salzman, rugându-i să continue activitatea de conducere a Comunității d-lui Avram Bercovici	/ 198
"	Scrisoare W. F. către Comunitatea Evreilor din București, cu avizul său de a se achita încasatorilor un spor de scumpete	/ 199
"	9 septembrie 1944. Adresă a Partidului Evreiesc (semnată Benvenisti și Jean Cohen) către U.E.R., prin care motivează eșuarea tratativelor pentru constituirea Consiliului General Evreiesc, pe considerația că W. F. a cerut președinția pentru D-sa. Această scrisoare a fost trimisă Partidului Social Democrat, în mâinile Dr. Ghelerter)	/ 200
"	10 septembrie 1944. Scrisoare Lascăr Șaraga, către W. F., solicitând secretariatul general al Federației	/ 201-203
"	Telegrama de omagiu către W. F., al cadrelor vechi U.E.R. din Galați (farmacist mil Rosenberg)	/ 204
"	Notă (Mihel Leiba) despre Partidul Evreiesc, cercul de studii (preș. Jean Hefter), o întrevedere cu Kiva Ornstein, mișcarea sionistă, etc.	/ 205-211
"	Telegrama Passman și David Schweitzer (Istambul) către W. F. și răspunsurile prin care sunt rugați a veni în România	/ 212-213
"	Scrisoarea Kiva Ornstein, publicată în „Mântuirea” din 10 septembrie 1944, care atacă pe Dr. W. F. pentru că în declarația sa a vorbit de iertare	/ 214-215
"	Scrisoare W. F. către ing. L. Filderman, răspuns	/ 216-217
"	Nota Schwefelberg privitor la plata funcționarilor Comunității	/ 218-219
"	Telegrama W. F. către Passman și Schweitzer	/ 220-221
8 septembrie – 30 septembrie 1944.		
"	8 septembrie 1944. nota de corespondență cu Carp despre lucrările efectuate	/ 1
"	Scrisoare adresată Băncii de Credit Român de delegații funcționarilor îndepărtați	/ 2-7
"	Memoriul funcționarilor îndepărtați, din industria de petrol	/ 8-14
"	Nota de corespondență cu Carp	/ 15-16
"	9 fotografii de la distribuirea de ajutoare a evreilor întorși de la munca obligatorie în august-sept 1944	/ 17-20
"	Nota Schwefelberg cu privire la diferite legi	/ 21-23

11 septembrie. Centrala evreilor cere restituirea a 40.000.000. lei, încasate fără drept de către Comisariatul General	/ 25
" Scrisoarea a Oficiului de Emigrare, semnată A. L. Zissu, despre sumele rezultate din emigrare	/ 26
" Adresa U.E.R. către Comandantul Capitalei, privitor la ridicarea aparatelor de radio	/ 27
" Adresa U.E.R. la Ministerul de Interne, pentru eliberarea a 214 internați, din Polonia, Cehoslovacia și Ardealul de Nord	/ 28
" Nota Schwefelberg pentru restituirea proprietăților evreiești	/ 29
" Scrisoare Schwefelberg și Maxy în chestia organizării Con	/ 30-32
32 septembrie. Chitanța tipografiei Dacia Traiană de primire a 40.000 lei, de la „Curierul Israelit”	/ 32 bis
" Scrisoare Schefelberg	/ 33-35
" Scrisoare W. F. către Dr. Ghelerter	/ 36
" Scrisoare Lascăr Șaraga	/ 37-38
" Scrisoarea ing. Filderman, către W. F., că nu găsește vreun element întemeind acuzarea lui A. L. Zissu	/ 39
" Adresa U.E.R. către Marele Stat Major în chestia muncii obligatorii	/ 40
" Nota Rosenkranz și Camil privind Comunicatul Ministerului Culturii Naționale în chestia învățământului	/ 41
" Nota de lucru Carp	/ 42
13 septembrie. Ședința Cercului de Studii, prezidată de J. Hefter	/ 43-44
" Desființarea Partidului Evreiesc. Crearea Uniunii Naționale Evreiești (dublu exemplar)	/ 45-51
" Scrisoarea Prefectului Poliției; cere concursul pentru stăvilirea speculei rublei	/ 52
" Scrisoare Schwefelberg, cerând ajutorul Poliției pentru menținerea ordinii la distribuirea efectelor, altfel se periclitează viața funcționarilor	/ 53
" Petiție către Președintele Consiliului de Miniștri ca să se restituie 40.000.000 lei luate de Comisariat și promulgarea legii pentru reînființarea Federației	/ 54
" Memoriu asupra situației școlare din Craiova	/ 55-57
" Note Camil, pentru înregistrarea activității de asistență	/ 58-68
" Avocat Fenster în chestia Asociației Corpului Didactic	/ 69
14 septembrie. Proces-verbal de constituirea Consiliului General	/ 70
" Dr. W. F. către Schwefelberg, în chestia conflictului cu Partidul Evreiesc	/ 71-72
" Demisia A. Schwefelberg	/ 73
" Scrisoare w. F. către L. Șaraga, răspuns celei din 12	/ 74
" Scrisoare W. F. către A. L. Zissu, în chestia sumei de 75.000.000 lei vărsată Consiliului de Patronaj	/ 75
" Memoriul Comitetului Corpului Didactic Evreiesc către Ministerul Culturii Naționale	/ 76
" Punctul de vedere al Corpului Didactic în problemele școlilor evreiești	/ 77-78
" Scrisoarea de la Biroul Central Ortodox - Israelit din Transilvania	/ 79

și Banat, despre evacuarea evreilor din județul Alba, etc., cerând ajutor	
" Scrisoare Henry Grunberg, fost Președinte al Comunității Bârlad;	/ 80
transmite felicitări pentru realizările lui W. F.	
" Scrisoarea Dr. E. Marton, către Crucea Roșie Internațională. O	/ 81-83
situație a evreilor din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Germania, Franța,	
Belgia, U.R.S.S., propunând luarea de măsuri imediat după eliberare	
15 septembrie. Nota de lucru Carp	/ 84
" Telegrama Crucii Roșii Geneva, planul de lucru	/ 85
" Nota Schwefelberg – Costiner cerând virarea a 60.000.000 lei din	/ 86-87
fondurile Centralei pentru ajutoare	
" Nota Consiliului General Evreiesc către Minister, privitor la	/ 88-97
restituiri	
" Scrisoarea Oficiului de Emigrare către W. F., semnată de A. L.	/ 98
Zissu; foarte violent	
" Memoriu U.E.R. către Ministerul de Interne referitor la evreii din	/ 99
țările foste inamice	
" M. Cappon propune U.E.R. o acțiune pentru repunerea evreilor în	/ 100-102
drepturi	
" Scrisoarea Camil și Rosenkranz către mine, despre situația din	/ 103
Vaslui	
" U.E.R. secția Capitalei – propuneri pentru formulare de adeziuni	/ 104
" Telegrama Bernstein Hicem, că Jacobsohn a plecat la Istanbul	/ 105
pentru a veni în România	
17 septembrie. Nota de convorbirea avută cu Costiner, Singher și	/ 107-109
Schwefelberg pentru autonomia Consiliului de ajutor	
" Scrisoarea Comunității că rămâne în serviciu comandat, dar cere	/ 110
numirea unei conduceri definitive	
" Memoriu B.E.R. către Ministerul de Interne, pentru cazarea	/ 111
evreilor refugiați din Arad	
" Diferite, privind Uniunea Comunităților Sefarde, Pincas, I. Cohen	/ 112-120
etc.	
18 septembrie. Camera de Comerț certifică lui B. Marcus că repartiția de	/ 121
piei s-a făcut în anii 1941-1942, ținând seama de originea etnică și nu s-a	
atribuit evreilor vreo cotă din acel moment	
" Eforia Ambulatoriului Policlinic Poradim cere U.C. avizul dacă să	/ 122
predea Dispensarul, Apărării Patriotice	
" Ministerul de Justiție, pentru aprobarea Decretului Legii din 21	/ 125-131
ianuarie 1938, de revizuirea cetățeniei și anularea tuturor hotărârilor	
judecătorești	
" Memoriu Consiliul General Evreiesc privind statutul militar al	/ 132-134
evreilor	
" Nota de audiență la Ministerul Justiției discutat chestia avocat	/ 135
" Referat privind statistica funcționarilor – M. Carp	/ 136
" Nota Schwefelberg. Plasarea șomerilor prin concediere	/ 137
" Tabel sumar al refugiaților din Polonia și Ungaria la 15.XI.44	/ 136-140
20 septembrie. Intervenția la Min. Naționalităților, privitor la cota de piele	/ 141
cerută și pentru evrei	

" U.C.E. intervine la Ministerul de Interne pentru trimiterea acasă a 1.000 evrei înapoiți din diferite detașamente de muncă obligatorie	/ 142
" Propuneri av. Fischler, privitor la retrocedări	/ 143-145
" Nota de audiență la Ministerul de Justiție, în chestia Baroului	/ 146
" Nota de audiență la Pătrășcanu, în chestia expropriierilor	/ 147
" Nota de utila ședință a Partidului Evreiesc; conflictele Zissu – Benvenisti. Audiența Zissu la general Sănătescu, etc.	/ 148-154
" Organizația Capitalei face propuneri pentru încadrarea evreilor în armată	/ 155
" Organizația Capitalei recomandă patru persoane pentru realizarea acțiunii financiare inițiată de Dr. W. Filderman	/ 156
" Declarația privind intrarea Nachtigal înaintea altora	/ 157
" Nota pentru Jean Pandelis și scufundarea vasului Struma	/ 158-162
" Scrisoare Schwefelberg despre cererile Feldstein și Milman și amestecul comandantului rus și propaganda în cămine	/ 163
" Comisia de ajutorare, nota Căminului de orfani repatriați.	/ 164
Discuțiile cu un locotenent de la Comandamentul rus, despre orfanii din Buzău; cerere de localuri spațioase	
" Tablou, pe meserii, al celor asistați de la 20.IV-31.VIII, 1944	/ 165
" Tablou 1-31 august al asistaților, repatriați, refugiați, sinistrați.	/ 166
" Ajutorarea a 574 asistați pentru a IV-a oară	/ 168
" Tablou de asistați 1-31 august 1944	/ 169-170
" Tablou de asistați, procentual, pe meserii și familii, perioada 20.IV-30.VI, 1944	/ 171-172
" Tablou de asistați, pe meserii și familii, 1-30 iunie	/ 173-177
" Fișa pentru foștii deportați în Transnistria	/ 178
" Telegrama către Hirschman cu statistica refugiaților din diferite țări și a repatriaților	/ 179
" Dr. W. F. telegrafiază lui Jacobsohn că e așteptat	/ 180
" Avocatul Rosenberg Florin scrie Dr. W. F. note despre activitatea sa	/ 181-182
21 septembrie. Nota Schwefelberg, complicații la Comisia de ajutor	/ 183
" Nota Schwefelberg, problema concedierilor salariaților inamici sau fasciști și a dublanților	/ 183 bis
Dosar 2	
28 octombrie 1944. Ministerul de Externe scrie Dr. W. F. că nu a cerut nimănui informații dacă A. L. Zissu este reprezentantul lui J. Ag. Și că nu a contestat (W. F.) niciodată mandatul ce l-ar avea Zissu	/ 113
" Referat Carp privind demisia lui; face propuneri de organizarea secretariatului	/ 114-115
" J. Hefter roagă să fie primit în chestii obștești	/ 116
29 octombrie. W. F. personal, în chestia restituirii imobilelor se adresează ministrului de Externe Niculescu Buzești, precum și privitor la reintegrarea funcționarilor și anularea vânzărilor	/ 117
" Telegrama de la Hicem – că Jacobsohn n-a sosit încă	/ 118
" Telegrama Passman confirmă primirea telegramei din 20 și 21	/ 119

septembrie. Schwartz cere asistentă de la Dr. Schecht	
" Telegrama de la Th. Fischer și Mantello din Geneva, că la Budapesta viața evreilor de naționalitate română e amenințată; cere intervenție	/ 120
" W. F. intervine la Ministerul de Externe, cerând să se aducă la cunoștința germanilor și guvernului ungar, atât prin radio cât și prin legații, represalii. Predat personal memoriul, la care a promis a face necesarul	/ 121
" C.G.E. la Marele Stat Major să achite drepturile la hrană și îmbrăcăminte la munca obligatorie	/ 122-122/7
" C.G.E. la Ministerul de Externe pentru ca evreii polonezi de la vest de linia Curzon, și unguri, care se aflau în România, să nu fie considerați ca cetățeni sovietici și să nu fie trimiși acolo	/ 123
" Proces-verbal al ședinței C.G.E. din 30 octombrie; A. Weiss și Dr. A. B., protestează contra întrunirilor din sala Tomis unde s-a atacat guvernul și declară că se retrag. Protestează și că W. F. a luat contact cu misiunile engleze și americană. Se discută și chestia învățământului; se amână continuarea discuției	/ 124-127
" Tineretul U.E.R. - Organizația Capitalei cere să se intervină pentru cantină	/ 128
" U.E.R. către Ministerul Culturii Naționale asupra art. 10 din decizia Ministerului Culturii Naționale de unde rezultă că elevii de liceu vor putea depune examene pentru ultimii patru ani pierduți. Ori inspectoratele școlare au interzis	/ 129
" W. F. intervine la Beilis să ajute cu credite pe repatriații Mozes Katz și I. Presser din Rădăuți, foști clienți	/ 130
31 octombrie. C.G.E. la Ministerul de Război, ca să imobilizeze pe loc medicii evrei de la spitalele Caritas – Naționalitate Maternă și la patru farmacii	/ 131
" U.E.R.- Org. Capitalei revine la unele probleme ne-rezolvate	/ 132-138
" Memoriu predat de Dr. Protopopescu pentru mine în care spune că s-a opus tuturor acuzațiilor	/ 139-146
" Adler Kurt, Brașov, în numele unui grup de T.T.R. grade inferioare, mă roagă să intervin să poată urma cursul școlilor ofițerilor de rezervă ca să poată fi avansați în grad	/ 147-148
" Notă de observații la punerea în aplicare a reîncadrării evreilor în armată	/ 149
" Avocatul Theo Simionescu din Pitești îmi trimite sugestii pentru restituirea imobilelor evreiești	/ 150
" Comitetul pentru ajutorul sinistraților din Pașcani cere ajutor	/ 151
1 noiembrie. Rabin Dr. M Halevy către Ministerul Cultelor. Cere să fie repus în drepturi ca examinator al rabinului în comis. respectivă	/ 152
2 noiembrie. Raport Schwefelberg, că în sectorul 1 Galben al C.G.E. (??) s-au tipărit formulare de adeziuni și oferte de construit	/ 153
6 noiembrie. Rabinul Halevy către W. F., povestește cele discutate la Templul Coral, cu privire la petiția sa către Ministerul Cultelor protestează contra faptului că Șef – Rabinul a procedat altfel	/ 154
" Proces-verbal al ședinței U.C.E. anunță că proprietarii acceptă să	/ 155-157

- plătească o contribuție reținută din chirii. Olteneanu cere ca sala Izbânda să fie cedată lui „Macabi”. Leby se opune. W. F. se opune. Secția școlilor va referi asupra acestei probleme ... W. F. propune 10% din bugetul Comunității să fie alocat U.C.E. problema epurației, problema imobilelor societăților dizolvate. Șafran spune că Pătrășcanu i-a promis o subvenție a Statului
- 7 noiembrie.** A. Eschenenazi a semnat o adeziune la Sectorul 3, Albastru, al C.G.E.; aflând că este o mistificare și că i s-au spus ne-adevăruri, a cerut restituirea adeziunii / 158-159
- 9 noiembrie.** Proces – verbal al C.G.E. Maxy vorbește despre activitatea în ilegalitate și recomandă să se înscrie toți evreei org. Se amână dezbaterea pentru 14 noiembrie / 160-163
- 12 noiembrie.** Mordehai Kesstler din Istanbul scrie că s-a bucurat că la întâlnit pe Mauriciu Hornstein; spune că Passman va veni în România și va aduce ajutoarele cerute, cere diferite informații / 164-165
- 13 noiembrie.** Proces – verbal al U.C.E. Se discută proiectul de epurație delegatul Comunității din Iași că Inspectoratul școlar a interzis funcționarea școlilor evreiești. Se va interveni ca salariile profesorilor pe trecut să fie plătite de la București; Ministrul Voitec a promis o subvenție școlilor evreiești; se cere ca profesorii evrei să fie salarizați ca profesori de stat / 166-167.
- 14 noiembrie.** Proces-verbal al C.G.E. Se discută operațiile comuniștilor de a face secții speciale fără știința C.G.E. / 168-173
- 18 noiembrie.** W. F., A. Weiss, A. Bercovici, se adresează la 18.11.44 către Partidul Comunist și Social-Democratic, în chestia atitudinii comuniștilor. Conceptul meu cu modificări de-ale lui A. Weiss și A. Bercovici / 174-180
- 19 noiembrie.** Intervenția personală W. F. la C. C. al Partidului Comunist și Social – Democrat, în urma referatului din aceiași zi a comitetului U.E.R. secția București, sabotate de comuniști / 181-185
- 20 noiembrie.** Referat Rosenkranz asupra incidentului de la Izbânda / 186
- 21 noiembrie.** Ref. Confidențial Rosenkranz / 187
- 22 noiembrie.** Proces – verbal al ședinței C.G.E. în realitate de declarațiile semnate de A. W. și A. B. elogiind activitatea W. F. și lăsând răspunderea dizolvării C.G.E. în sarcina com. / 188
- ” În ziarul „Victoria” se descrie conflictul de la Izbânda; atacă pe W. F. ca retrograd și propune o moțiune propusă de avocat Davidovici / 189
- ” Textul unui proiect al procesului-verbal redactat de W. F. în care răspunde acuzațiilor aduse de comuniști la „Izbânda” / 190-192
- 23 noiembrie.** „Timpul” din 23.11 anunța că Davidovici cere desființarea C.G.E. / 193
- 1 decembrie.** Rosenkranz, o scrisoare confidențială despre discuțiile avute cu Gardea și Mayerson / 194-195
- 3 decembrie.** Comunitatea din Arad mulțumește pentru intervențiile făcute pentru Baronul Ludovic Andreny / 196
- 4 decembrie.** Dl. Lakatosz mulțumește pentru cele realizate pentru Baronul Andreny / 197
- 5 decembrie.** Note despre Adolf Șlangher și Edith Grill, care au fost / 198

- deportați și omorâți în Transnistria. Dl. Adolf Slangher împreună cu soția și copiii sunt sănătoși
- 6 decembrie.** Scrisoare către Șef – Rabin Șafran, regretând cele petrecute la Templul Coral conf. Scrisorii lui Halevy / 199
- ” Răspuns Rabinului Halevy la scrisoarea sa din 6 noiembrie în chestia Șef-Rabin Șafran / 200-201
- 7 decembrie.** Raport Gardea la cele scrise de Rosenkranz, la 1 decembrie / 202-203
- 10 decembrie.** Răspunsul Partidului Social – Democrat la memoriul W. F., că regretă cele întâmplate / 204
- 18 decembrie.** Notă despre audiența Șafran la General Rădescu, despre unificarea organizațiilor evreiești existente; despre gruparea Kiva Ornstein; unirea unor organizații sioniste; demisia A. L. Zissu de la Joint Agency și Oficiul Palestinian. Telegrama Geneva; reacția lui Zissu care a predat lui Klarman un protest contra îngrădirii emigrării de către englezi și acuzații de servilism, Dr. Weizmann și Ben – Gurion. „Universul”, 13 decembrie, „Curierul Judiciar”, înșelăciune în convenție a lui A. L. Zissu la Ambasada Britanică; Președintele Consiliului de Miniștri și emigrarea. Plecarea vasului Smirna. Viza rusă pentru plecarea în Palestina. Conflictul Benvenisti – Renașterea. Desărcinarea lui Barlas. Declarațiile Tuly Rosenthal. Ben Gurion n-a căpătat viza de intrare în România. Convorbire Sărățeanu. Intervenții pentru azime / 205-218
- 20 decembrie.** O notă a Ministerului Cultelor despre obligațiile militare ale evreilor – rabinilor, și o scrisoare a Șef-Rabinului Șafran care spune că decizia M. Cult. Luată la cererea lui Halevy este rea; că a vorbit u Directorul de la Minister, atrăgându-i atenția că fără consultarea C.G.E., nu se poate decide nimic; a dat lui Schwarzfeld materialul să facă memoriul / 219-220
- 21 decembrie.** Proces-verbal al C.G.E.: se discută plata salariilor, netrecerea în Procesul-verbal a unor declarații ale dr. Popper. Definiția W. F. a organizării. Dispus imediat la subscrierea nouă și s-au adunat pe loc 1.010.000 lei. Se fac diferite propuneri, se discută situația de la Galați, apoi despre salarizarea corpului didactic / 221-224.
- 28 decembrie.** Proces – verbal de ședință a U.C.E.: se discută procedura de încasare. Se arată ce a dat Jointul. Se discută demisia Gardea. W. F. discută problema ajutorului Jointului. Judele de instrucție Calley întreabă U.C.E. dacă se constituie parte civilă; se discută despre Comisia de epurație / 225-226
- Dosar 3. aug.-dec.
- 23 august – 31 decembrie.** Legi, regulamente, decizii și jurnale ale Consiliului de Miniștri; în partea I, un repertoriu alfabetic al materialelor tratate. În partea a II-a, a sumarului legilor și regulamentelor, etc. partea a III-a, textul integral la tuturor legilor, regulamente etc. / 228-227
- ” Consiliul G-ral Evreiesc către Ministerul Apărării Naționale: cer restituirea și eliberarea localurilor școlilor evreiești. Tabloul localurilor ocupate / 185-187
- ” Predat memoriu pentru Învățământ și la funcționari la Președinția Consiliului de Miniștri funcționari la Ministerul Muncii și Economic / 188
- 22 august.** Memoriul Consiliului General Evreiesc către Ministerul Muncii, / 192-200

Sănătății și Ocrotirilor Sociale, pentru reintegrarea funcționarilor, ucenicilor, lucrătorilor, meseriilor sau patronilor, plata salariilor, restituirea de Casa Ope. Sociale a indemnizației de concediu; socotirea anilor 1940-1944 la pensie și la admiterea ucenicilor la examene de lucrător, cu statistici comparative	
" Memoriul de mai sus în englezește	/ 207-215
" Memoriul către Ministerul Educației Naționale, privind situația creată învățământului public și particular, primar secundar, profesional și superior. Probleme generale. Probleme de cult, cu soluțiile propuse	/ 216
" Chiriașii comercianți evrei evacuați din mobilele foste C.N.R.	/ 226
" Halberthal de la Comunitate către Comitetul de ajutorare: cere 4.301.671 lei pentru profesori etc.	/ 237
" Telegrama Paosman: cere informații despre d-na dr. Clara Schwartz din Galați (Leibovici)	/ 238
23 august. nota de lucru Carp	/ 229
" Petiția U.E.R. către Ministerul de Interne să aprobe deplasarea unui delegat la Buzău pentru a rezolva actul inconștient al dr. V. H. Vitan	/ 230
" Memoriu către Ministerul de Interne să se dea autorizația de călătorie la 800-1.000 evrei întorși de la muncă	/ 231
" Memoriu U.E.R. către M. St. pentru eliberarea unor evrei din Iași, încă ținuți în detașament de muncă obligatorie	/ 232
" Președinția Consiliului de Miniștri comunică Comisiei de Ajutorare că s-a hotărât ca copiii din Transnistria, Bucovina de Nord și Basarabia să fie repatriați și găzduiți de înaltul Patronaj. S-a delegat funcționari pentru receptare împreună cu delegații evrei	/ 233
" Comisiile de ajutorare către ad-ția căminelor anunță cele de mai sus	/ 234
24 august. Samuel Daniel scrie din Iași Dr. W. F. ca să constituie un Comitet de anchetă a gestiunii fondurilor Centralei din Iași	/ 235
" Consiliul G-ral către Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale despre reprimirea în serviciu a funcționarilor plecați din cauze rasiale.	
25 august. Proces – verbal de ședință: conflictul Pincas – Cohen; cooptarea A. L. Zissu; constituirea Federației; întruniri publice cerute de Maxy	/ 241
" Nota de audiență la G-ral Aldea, Ministru de Interne, împreună cu Jägendorf, avocat Kessler și Moiescu, primul primar la Botoșani, ai celorlalți consilieri	/ 242
" Ing. Cappon către W. F., dorește a continua să lucreze la „Ciocanul” și la școala de pregătire tehnică, dar nu cu consimțământul meu scris, nu oficial ci personal	/ 245
" Memoriul medicilor evrei evacuați de C.N.R., chiriași și proprietari	/ 246
" Scrisoare Schwefelberg către W. F., despre situația grea a Comitetului de ajutoare și insistă să se re-instaureze Federația	/ 249
" Nota Schwefelberg în chestia amestecului Rosenkranz	/ 251
" Delegația evreilor repatriați din Transnistria înaintează 264 fișe cu datele cerute de la cei care au nevoie de ajutor	/ 253
26 august. Nota Schwefelberg referitoare la nota cu manevrele Rosenkranz	/ 254

- " Constituirea Comitetelor Comunității din Tecuci și reprezentanții târgurilor evacuate din județ / 256
- " Corol W. Zickel, președintele Comunității Orrt. scrie președintele U.E.R., dacă este de acord ca să continue a prezida această Comunitate / 257
- " Comunitatea Botoșani trimite lista evreilor din Botoșani, luați prizonieri și din câmpurile de muncă și cere repatrierea / 259
- " D. Ellenbogen scrie W. F. cu ocazia zilei sale și exprimă recunoștință pentru realizările sale / 261
- " Scrisoare Schwefelberg către W. F., reclamând pentru asistență bani și felicitând cu ocazia zilei de naștere / 263
- 27 august.** A. Axelind roagă să fie menținut la U.C.E., cu stăruința dr. Aura Bercovici, B. Brănișteanu / 264
- 28 august.** felicitări și omagii de la J. Kandel / 266
- " Academia Ronsard care lucra din 1919 a fost silită din 1940 să-i îndeparteze pe nearieni: numai la Academia franceză erau 167 elevi evrei.
- " Academia Ronsard roagă F.U.C.E. să facă demersurile pentru a fi repusă în toate drepturile ei.
- " Cerere către Dr. W. F. și anunțarea constituirii unui Comitet al evreilor originari din Basarabia și cei reveniți din lagărele din Transnistria pentru aprobarea de emigrare; să ceară ajutor și să colaboreze cu toate organizațiile pentru a ajuta victimele transnistriene.
- 28 august.** Jacques Eisen scrie lui Gruber în chestia unor imobile / 275
- " Dr. W. F. scrie Comisiei de ajutoare că oamenii care primesc efecte și bocanci le vând imediat / 276
- " W. F. scrie lui Carol Zickel că nu poate rezolva încă propunerea până ce U.E.R. nu va fi re-înființată / 278
- 29 august.** Consiliul General al Evreilor către Comandantul Armatei Sovietice din București, cere repatrierea a 39 evrei din Dorohoi menținuți la Filești, în Basarabia; se alătură tabel / 279
- " Gala Galaction intervine pentru farmacista Rahel Bazian / 280
- " W. F. mulțumește lui Tully Zlota pentru expertiza prețurilor de cumpărare de alimente și lichidarea fructelor trimise de Joint / 282
- " W. F. către dr. Costiner, regretând jaful făcut de cumpărători cu banii obștei / 283
- 30 august.** C.G.E. către Generalul Coman al armatei Sovietice privitor la cei 39 evrei din Dorohoi aflați în Basarabia / 284
- " Rosenkranz trimite în copie o scrisoare adresată lui Schwefelberg, referitor la un incident de la Comisia de asistență / 285
- 1 octombrie.** Memoriu C.G.E. către sub-sector Const. Petrescu, despre situația actelor juridice încheiate de evrei de la instalarea guvernului Goga – Cuza până la armistițiu; despre bunuri înstrăinate, camuflate între străini sau soți / 288-344
- 30 septembrie.** Samuel Wiederman din R. Sărat scrie U.E.R. / 308.
- " Consiliul general către Ministerul Economiei Naționale că evreii germani nu trebuie asimilați dar obligații cu ceea ce sunt obligați creștinii germani.
- " Dr. W. F. către agenția I.T.A. despre acțiunea de re-construcție și / 311

ajutorare	
" Memoriu privitor la situația avocaților evrei	/ 316
" D-na Schiletkraut vrea să organizeze o secție U.E.R. pentru femei	/ 319
" Fax Elean propuneri la re-integrarea funcționarilor particulari.	
" Comitetul de acțiune „Românul” roagă C.G. să intervină în sensul notei adresate de el către Federația funcționarilor din industrie, petrol și comerț.	
" Schapira un lung apel în numele „Prietenii Comunității”, organizare de îndrumare evreiască, cere pedepsirea dr. Ghingold, Willman, Grosman – Grozea, Frits Segall, Secretariatul Centralei, Bacalu, Fundoian, Billing, Follender, Teichman, F. Nichelson, Kirachen, ș.a.	
" Mihaela Melania Mihnean – profesoară solicită catedră.	
" D-na Elena Wachtell, mama avocatului, cere ajutor 40.000 lei.	
Octombrie 1944. Apare în „Curierul Israelit”: raport M. Carp despre masacrul Sarmaș	/ 234-242
" „Curierul Israelit”. Continuare Sărmas. Exhumare pentru anchetă.	/ 243-250
Raport Carp	
1 noiembrie. AJC, WJC și URJA au publicat o hotărâre despre ne-respectarea obligațiilor de către români și face apel la comisiile militare aliate	/ 251
2 noiembrie. I.T.A. anunță că avocații înscriși în barou în 1936 se pot re-înscrie și că guvernul a cerut CRT să cerceteze unde sunt evreii deportați în Ardealul de Nord. Foreign Office roagă guvernul elvețian să informeze Berlinul și Budapesta că românii vor lua măsuri de represalii	/ 252
4 noiembrie. Extract din New York Times, referitor la raportul Lövy despre România	/ 253
5 noiembrie. ITA: evreii au protestat împotriva eliberării lui Ghingold și Grossman	/ 254
" „Curierul Israelit”: evreii și Guvernul. Diferite articole de Schaffer, Voinea, Carp, etc. Discursul W. F. Funcționarii reprimiți în funcții. Retrocedări. Memoriu despre soarta evreilor din Ardeal, deportați. Omagiu Regelui. Struma. Declarațiile W. F. către ITA. Măsuri luate de Ministerul de Război. Legi apărute în MO. Abrogări de legi, reintegrări în armată, dreptul de pensie, cereri nesoluționate, comunicate USTM, intervenția W. F. pentru definitivarea stagiilor în Barou. Dizolvarea Centralei	/ 255-282
10 noiembrie. ITA: Dr. Schwartz revine în Europa pentru ajutorarea Ungariei și României	/ 283
12 noiembrie. „Curierul Israelit”: diferite articole de Brănișteanu, Zamfirescu, Vicol, Gaur, Broșteanu. Diferite memorii, intervenții; Roosevelt și evreii. Interviu de W. F. dat lui Congress Weckly și Mismar Tel Aviv despre emigrație, asistență. Abrogarea legilor rasiale, Pătrășcanu despre evreii care au părăsit țara; organizarea emigrărilor; diferite telegrame expediate; noi intervenții pe lângă Marele Stat Major și Consiliul de Miniștri reletiv la încorporări. Memoriul către Sănătescu și răspunsul lui în problema încorporarea	/ 284-320
13 noiembrie. ITA: anunță separații între organizațiile evreiești	/ 321

14 noiembrie. ITA: demisia Zissu de la Executiva sionistă	/ 322
16 noiembrie. ITA: Pătrășcanu anunță pentru evrei recăpătarea tuturor drepturilor printr-o lege	/ 323
19 noiembrie. ITA: recunoașterea diplomelor de la școlile evreiești și reprimirea în universități	/ 323
19 noiembrie. ITA: Ministerul de Externe anunță același lucru că Petrasca nu va sprijini emigrarea evreilor	/ 324
21 noiembrie. ITA: Guvernul anunță că evreii nu mai sunt o minoritate. Ședința C.M.E.	/ 325
25 noiembrie. ITA: CME în conferința cu delegați a cerut reparații morale și materiale; apel la emigrarea în Palestina; se cere anularea cărții albe și o Palestină independentă; Dr. Freudiger pretinde a ști despre 20.000 evrei deportați din Budapesta; diverse decizii	/ 326
24 noiembrie. ITA: anunță audiența W. F. la Vinogradov	/ 327
26 noiembrie. ITA: anunță că Ministerul Educației Naționale a luat măsuri pentru evrei, spre re-încadrare. Rectorii și reprezentanții școlilor superioare despre situația studenților	/ 328
29 noiembrie. ITA: reprezentantul lui HIAS-IKA (B. Jucobaon) sosește în București pentru grăbirea emigranților	/ 329
" Text din conferința „Suferințele evreilor din România”	/ 330-331
" Fotocopia scrisorii W. F. către Barbu Știrbei	/ 332-333
3 decembrie. URIA: Situația evreilor din România	/ 334-336
" Proiect de lege Negel, privitor la abrogarea legilor rasiale referitoare la imobile	/ 337-347
Proiect de Decret Lege pentru abrogarea dispozițiilor privitoare la românizarea personalului din întreprinderi	/ 348-350
Procesul – verbal al Comitetului Executiv al C.M.E.	/ 351-353
Textul D. L. Pentru statutul naționalităților	/ 354
3 decembrie. Corespondentul lui JTA: Klarman e primit de Rege, care asigură de egalitate și de sprijinirea Palestinei	/ 355
6 decembrie. JTA: plecarea unui vapor. Din altul s-au întors 300, refuz tranzitul	/ 356
12 decembrie. Expozeul lui Răcoasa despre problemele naționalităților în cadrul noului stat democratic	/ 357
13 decembrie. L. Aurore anunța că Vissarion „Mitropolitul”, oferise serviciile lui Sima	/ 358
" Au ajuns la Palestina 958 evrei	/ 359
" JTA: BBC anunță că Guvernul restituie organizațiilor evreiești 67 milioane = 465.000 dolari	/ 360
" JTA: România și Ungaria nu se înțeleg pe chestia evreiască	/ 361
" Recepție pentru C. Kolb	/ 362
" JTA: Zissu zice că 30.000 evrei vor să plece, dar Guvernul Englez nu permite intrarea	/ 363
" ITA: Protest Zissu – refuz de viză lui Ben Gurion	/ 354
15 decembrie. Ziarele publică proiectul Pătrășcanu, pentru abolirea legilor rasiale	/ 365
16 decembrie. W. F. despre proiectul Pătrășcanu	/ 366

"	18 declarații Pătrășcanu	/ 367
"	JTA: 520 orfani au fost transportați în U.R.S.S.	/ 368
21 decembrie.	Noi lămuriri ale lui W. F.	/ 369
23 decembrie.	Procesul – verbal UER: Legea Pătrășcanu. Se admite teza W. F. Intervenție la Vinogradov pentru eliberarea evreilor români și germani. Vizita lui Zissu și propunerea de fuzionare. Presente mulțumește pentru cooptare. Se respinge fuziunea. Se aprobă colaborarea. Activitate paralelă de la caz la caz	/ 370-375
24 decembrie.	Întrunire la Tomis. Vorbește Leibly, Neuman, Neussinger Haberman, Davidovici, Constantinescu Iași, Pătrășcanu. Se votează o moțiune	/ 376
22 decembrie.	Zissu de acord cu W. F. despre legea de restituire W. F. continuă critica legii	/ 377
24 decembrie.	S-au dat pașapoarte diplomatice lui Prager și Cătulescu, care pleacă în Occident. Obstacole la emigrare. Unificarea organizațiilor sioniste	/ 378
27 decembrie.	JTA: G-ral Vinogradov dă informații de repatrieri	/ 378
10 decembrie.	„Curierul Israelit”: Dr. S. Mănuilă despre legile rasiale	/ 379-380
29 decembrie.	ITA: Organizațiile evreiești au construit o comisie pentru a stabili răspunderilor criminalilor de război și daunele provocate	/ 381
6 octombrie.	Dr. W. F. către Dr. Ghelerter, indignat de ceea ce face guvernul sau chiar mai bine de ceea ce nu face; Apărarea Patriotică	/ 1-2
"	Ziarul „Tribuna Poporului” publică „Protestul populației evreiești împotriva declarațiilor lui Niculescu – Buzești, făcute de o delegație condusă de M. Davidovici, secretar g-ral al C.G.E., căci evreii au încă de revendicat – funcționarii, studenții, etc.; protest și contra eliberării lui Ghingold și Grossman	/ 3
3 octombrie.	„Semnalul” anunță că Ministerul de Justiție i-a contact cu Ministerul de Finanțe. M. Romniceanu în chestia despăgubirilor.	
1 noiembrie.	Asociația Evreilor foști deportați și deposedați. Raport de întrunirea proprietarilor, chiriașilor, meseriașilor, comerț și industrie, de la Izbânda. Au vorbit: Davidovici, G. Ene, etc.; se votează o moțiune la care cer: 1. Constituția da, dar legea încă nu; 2. Jaful bunurilor evreiești continuă; 3. punerea în posesie, reintegrarea, șovăielile Justiției, din cauza întârzierii decretului de lege așteptat. 4. Evacuarea necruțătoare a tuturor locatarilor Centrului Național de Românzare. 5. Coabitare între evrei și călăii lor. 6. Dreptul nelimitat de proprietate urbană și rurală. 7. restituirea integrală a veniturilor și a inventarului viu sau mort. 8. Evreilor ale căror bunuri sau drepturi au fost încorporate U.R.S.S. să li se restituie fructele și veniturile încasate de C.N.R. 9. Anularea înstrăinărilor operate de C.N.R. și a vânzărilor către ne-evrei. 10. Spolierea farmaciștilor și droghiștilor. 11. Jefuirea cinematografiștilor. 12. Debitanți C.A.M. 13. Anularea înstrăinărilor de la Goga – Cuza. 14. Despăgubiri, Statul solidar responsabil, confiscarea averilor hitleriștilor. 15. Numai un guvern sprijinit pe păturile largi populare ne va putea da și face dreptate. Modificările la proiectul de restituire Negel, aprobat în conferințele de la 1-2 noiembrie. La care au asistat ministrul Negel, ministrul de Externe Niculescu – Buzești, național – țărănist; V. Romniceanu – liberal, ministrul de Finanțe, etc.	/ 9-10

"	Textul proiectului cu modificările propuse de Dr. W. Filderman.	/ 11-21
	Semnat de ministrul Negel (proiectul pentru salariați)	
"	Dr. W. Filderman a telefonat la zece noaptea d-lui ministrul Traian Broșteanu. Răspunsul d-lui Pătrășcanu	/ 23
"	Convocare la Palatul Alteței Sale Regale Principesa Elisabeta	/ 23
"	Scrisoare adresată de Dr. W. Filderman către Dr. N. Lupu și Const. Vișoianu în chestia legii	/ 24-25
"	Scrisoare W. Filderman către George Brătianu în chestia legii	/ 26
"	Scrisoare W. Filderman către Pătrășcanu cu somația: cum au fost evacuați evreii	/ 27-28
"	UER către Iuliu Maniu și Const. Brătianu; unele detalii interesante privitoare la Anteproiect , la comisie, etc., cu anexa de anunțuri din „Universul”, 8 octombrie, apartamente de închiriat	/ 29-40
	8 decembrie. Schwefelberg, nota în chestiunea reprezentării în Justiție a femeilor și persoanelor aflate în țările inamice sau internate la noi	/ 41-42
	9 decembrie. Raport Rosenkranz despre conferința cu Gruber la Emanoil Vinea, secretar general al Sindicatului Funcționarilor Partidului. Vinea crede că Dr. W. F. a greșit în trei momente: când a cerut concedierea dublanților români; 2. când a stăruit pentru plata imediată către proprietarii evrei a celor ne-percepute 3 ½ ani; 3. când a considerat rezolvată problema evreiască pe marginea declarațiilor lui Niculescu – Buzești. Foarte important punctul 2	/ 43-45
	14 decembrie. Ziarul „Viața evreiască” – articol Economu; articol Benvenisti / 46-47.	
"	„Ardealul”: art. Dr. Anton Jonel Mun.	/ 48
	15 decembrie. „Viitorul”: abrogarea legilor rasiale	/ 49
"	„Semnalul” anunță că la Iași evreii au recăpătat bunuri și alte ????	/ 50
	articole despre suferințele evreilor	
"	„Semnalul” – interviu cu Dr. W. F. despre proiectul de lege Pătrășcanu. Marii profitori ai C.N.R.	/ 51
	16 decembrie. Victoria Dr. W. F. În privința funcționarilor evrei. O precizare a Federației Sindicatelor	/ 52
"	„Semnalul” – situația văduvelor revenite din Transnistria	/ 53
"	„Curierul”	/ 54
"	„Era Nouă”: interviu cu Dr. W. F. și cu precizarea lui Pătrășcanu	/ 55
"	„Era Nouă”: articol de B. Nagut. O nedreptate consacrată	/ 56
"	„Jurnalul de Dimineață”: interviu cu dr. W. F. text francez	/ 57-62
"	„Jurnalul de Dimineață”: interviu. Text rusesc	/ 63-65
"	„Timpul” anunță că o delegație a proprietarilor și chiriașilor evrei deposedați a fost primită de Vlădescu – Răcoasa Min. Naționalităților, protestând contra legii de retrocedare. Ea urmează a fi primită de primul ministru Groza	/ 66
"	„Semnalul”: un articol – scrisoare despre situația văduvelor revenite din Transnistria	/ 67
"	„Scânteia” și „România Liberă” publică o declarație a Federației Sindicatelor de Funcționari în legătură cu interviul Dr. W. F. din „Semnalul”	/ 68

26 decembrie. „Jurnalul de Dimineață” anunță că Consiliul de Miniștri a aprobat proiectul de Lege Pătrășcanu și publică o Declarație a ministrului de justiție în chestia funcționarilor și pensionarilor	/ 69
” „Scânteia” – articol Zaharia Ilie despre Legea Pătrășcanu	/ 70
” „Tribuna Poporului” – articol T. Andreescu pentru Legea Pătrășcanu	/ 71
” „Curierul” publică articol E. Socorși o notă în atenția lui Pătrășcanu	/ 72
” „Curierul” – articol, reportajii în jurul abrogării legilor rasiale	/ 73
” „Semnalul” publică o notiță că toate organizațiile evreiești vor înainta proteste	/ 74
” „Scânteia” – publică declarațiile Pătrășcanu sub titlul „Cerem populației evreiești să nu se lase antrenată pe o pantă primejdioasă”	/ 75
” „Jurnalul de Dimineață” publică răspunsul lui Pătrășcanu la criticile aduse D. L. Și textul în franceză tradus	/ 76-80
” „Scânteia” – sub semnătura lui I. Zaharia, articol, întreabă: „Ce urmăresc criticii Decretului de Lege abrogarea legilor rasiale	/ 81
” „Jurnalul de Dimineață” articol B. Brănișteanu, „O necesitate morală”	/ 82
” „Era Nouă” – publică un articol al lui A. Vișan „Evreii d-lui Pătrășcanu”	/ 83
” Abrogarea legilor rasiale, publicații în legătură cu aceste probleme, articol în „Viitorul”	/ 84
” Monitorul Oficial: Legea nr. 641 pentru abrogarea legilor rasiale	/ 85-88
” „Jurnalul de Dimineață” – noi lămuriri de la Dr. W. F.	/ 110
” Același text tradus în franceză	/ 111-118
” „Universul” – publică obiecțiile dr. W. F.	/ 119
” „Semnalul” – declarațiile avocatului Paraschivescu – Bălăceanu	/ 120
” „Jurnalul de Dimineață”: articol Const. A. Stoeanovici	/ 121
” Ediția 10 publică semnat de Al. Drăguș articolul „Ce vrea dl. Filderman?”	/ 122
” „Curierul” – articol: „D. Dr. Filderman răspunde Min. Pătrășcanu	/ 123
” „Tribuna Poporului” anunță „Marea adunare a populației evreiești organizată de F.N.D. Cuvântările Constantinescu – Iași și L. Pătrășcanu, se votează o moțiune	/ 124
” „Scânteia” – idem	/ 125
” Referat Silviu Lazarovici despre întrunire. A vorbit Lebly, care a precizat: atac vehement împotriva Dr. W. F., dar în sală se striga: trăiască W. F.; apoi Dr. Neuman, Messinger, Davidovici, Prof. Constantinescu – Iași, apoi Pătrășcanu	/ 126-128

B. Viața și activitatea

La Ierusalim, Arhiva Yad Vashem, din cadrul vestitului Muzeu al Holocaustului cu același nume, găzduiește și o seamă de documente referitoare la evreii din România. Accesul la aceste documente este complet liber oricărui cercetător. Un număr de 58 de dosare alcătuiesc arhiva W. Filderman: mii de materiale (memorii, scrisori, note, telegrame, adrese, procese-verbale, referate, statistici, programe, analize, sinteze ș.a.) întocmite sau primite de acest lider al evreimii române pe o întindere de timp de peste trei decenii. Numai pentru perioada ultimă, 1.09.1944-20.11.1947, fondul P.6, cuprinde 15 dosare cu documente privind cele mai variate chestiuni din lumea evreiască, la ordinea zilei. Doar listarea materialelor din dosarele pe 1944 – pe care o reproducem – a necesitat 17 de pagini de computer, fapt pentru care nu ne-am încumetat – din economie de spațiu – să extindem demersul respectiv și la ceilalți ani. Sunt convins, însă, că fie și numai titrarea documentelor întreprinsă în listarea efectuată poate fi relevantă și concludivă, în sine, cu privire la faptul că evreii din România imediat postbelică se confruntau cu atâtea probleme de viață și căutau atâtea soluții, încât orice reducere a multitudinii și complexității fenomenologiei istorice a evreilor pentru acest răstimp reprezintă o violentare a realităților. Or, cu convingerea că demersul istoric se cuvine să reazeze faptele așa cum s-au prezentat ele în Realitate și nu așa cum ar dori unii comentatori, improvizați în istorici, să le prezinte, ne-am gândit la utilitatea fie și a unei simplu inventar al problematicii evreiești, chiar și pentru numai ultimele luni ale lui '44. A reduce respectiva fenomenologie istorică doar la acțiunea comuniștilor evrei nu înseamnă decât a violenta realitatea. Dr. W. Filderman, în variatele sale îndeletniciri de conducător al celor mai importante organizații evreiești (comunitare, politice etc.) nu doar că a cunoscut activitatea acestor reprezentanțe necomuniste evreiești dar, în multe cazuri, a fost chiar actant al lor. Și a rămas proverbială acribia cu care consemna activitatea lor zilnică. Dovadă stă însăși această arhivă, care-i poartă numele și pe care a izbutit cu mari sacrificii s-o scoată din țară în 1948, pentru a nu o lăsa pradă furiei demolatoare comuniste (căreia de altfel i-au căzut nu puține fonduri documentare evreiești de a căror urmă nu se mai poate da). Cu atât mai valoroasă, deci, această arhivă de la Yad Vashem reflectând situația nu unui grup sau altul de evrei, ci situația întregii etnii.

Documentele referitoare la anii imediat postbelici (23 august 1944 – septembrie 1947) se referă la: încărcatul contencios evreiesc cu statul român – în materie de restituiri de bunuri și valori, de (re)încadrări în servicii,

învățământ, armată; situația cultului, culturii etc. și a refacerii organizațiilor evreiești (comunitare, politice ș.a.); presiunile politice exercitate asupra unor categorii de evrei; relațiile cu partidele politice, de „stânga” și cele „istorice”, de asemenea cu societatea civilă: combaterea antisemitismului și judecarea celor vinovați de prigoana antievreiască din anii '40-'44; problematica refugiaților și a emigrării etc., etc.

Firește, respectivul corpus de informații se cuvine coroborat cu alte izvoare diverse prin care să fie lărgită aria de cunoaștere a unui domeniu sau altul. Așa de pildă: pentru adâncirea problematicii asociate mișcării sioniste din România, în general, în anii imediat postbelici, în special, sunt necesare informațiile stocate în Arhiva Sionistă din Ierusalim și la Muzeul Maapilimilor (a Emigrației ilegale) din Haifa; pentru unele probleme comunitare, arhivele CSIER (Fondul Moses Rosen ș.a.) sunt de primă utilitate; pentru adâncirea studiului asupra Comitetului Democratic Evreiesc, organizația de masă (1945-1954) sub înrâurirea P.C.R., fondul special existent la Arhivele Naționale din București constituie o sursă, aproape unică; ș.a.m.d.

Doar prin parcurgerea unui Mont Blanc de documente, istoricul călăuzit de principiul *sine ira et studio* se va încumeta să afirme, în deplină cunoștință de cauză, despre evreii din România perioadei imediat postbelice că au fost comuniști ori sioniști, integrați noilor stări social-economice sau neintegrați, cu stare materială bună sau rea ș.a.m.d. Sau, înfinit mai bine zis, că au fost în toate aceste feluri, dat fiind că omogenizarea acestei populații, sub imperiul unor tendințe general-etnice, s-a confruntat în toată etapa aceasta cu o puternică tendință de diferențiere. Orice escamotare a unui atare proces – deosebit de complex în lumina Documentelor și Evenimentelor trăite, de unii, chiar nemijlocit, a memoratelor de coparticipanți etc. – nu poate duce decât la formularea de sloganuri, simpliste și reducăționiste de tipul generalizărilor: „evreii au fost comuniști” sau „evreii au adus comunismul” etc., etc. Parcurgerea „arhivei Filderman” (care din păcate se încheie cu anul părăsirii forțate a țării de către protagonistul ei) convinge o dată în plus că în anii emergenței comunismului în România (1944-1948) evreimea de aici a fost de o diversitate socială, politică, spirituală etc. greu de bănuț în absența unei documentări ca aceea cuprinsă și în acest izvor de primă mână.

Copilăria și adolescența

Născut în 14 septembrie 1882. Tatăl, care avea un mic atelier tipografic, a murit la 35 de ani. Mama și-a întreținut copiii – un frate mai mare și două surori – printr-un atelier de lenjerie.

A urmat liceul și facultatea la București. S-a remarcat prin talentul său oratoric. Încă din liceu a publicat o broșură intitulată *Lecții de agricultură practică*.

În 1897 a participat la organizarea autoapărării în cartierul Văcărești, sfătuiind populația evreiască la moderație.

Cercul cultural al elevilor de liceu evrei – la care participa și elevul Filderman a fost înființat de fiii dr. Beck.

Student și luptător politic

W. Filderman a studiat dreptul la București și și-a completat studiile la Paris. La Congresul studențesc internațional din 1900 delegația română a protestat împotriva persecuțiilor la care erau supuși românii în Transilvania; delegația maghiară a contestat dreptul românilor, care-i persecută pe evrei, de a protesta. Delegația română a solicitat studenților evrei din România să se solidarizeze cu protestul studenților români. Filderman a prezentat punctul de vedere antiantisemit al studenților evrei din România. Este aprobat de Congres. Filderman ales vicepreședinte al societății studenților. „Corda fraterna” (p. 20).

Agitații studențești antisemite în 1902, la venirea lui Bernard Lazare. Federația internațională somează Asociația studenților din România să ia atitudine împotriva agitațiilor antisemite. Ca răspuns, studenții români se retrag din Federație. Scrisoarea adresată de Filderman, în calitatea sa de vicepreședinte al Soc. „Corda fraternă”, Asociație stud. Români.

Pregătirea profesională

Doctoratul la Paris, cu o teză de Drept comparat, elogiată de presa de specialitate franceză. După luarea licenței este un timp profesor la școala „Cultura” (1910-1912).

Prezintă o comunicare la Congresul român pentru științe sociale privind medicina preventivă.

Combate teza antisemiților cu privire la cauza răscoalei din 1907 că ar fi fost provocată de arendașii evrei.

Primii pași în viața politică

Timp de 40 de ani au fost votate sute de legi discriminatorii prin care evreii erau considerați străini și eliminați dintr-o serie de activități, din școli etc. UEP duce o luptă neîntreruptă pentru câștigarea drepturilor cetățenești.

Filderman se înscrie în UEP și participă, în 1913, la Congresul organizației ca delegat al organizației din București.

Primele bătălii date pentru câștigarea drepturilor civile

Filderman continuă la Iași activitatea UEP. Acțiunile duc la decretarea legii Marghiloman.

Agitațiile antisemite iau proporții – autoritățile îi arestează pe evreii care încearcă să se apere. Filderman se prezintă la ministrul de Interne Mîrzescu și obține eliberarea evreilor arestați (1917). Devenit unul din factorii importanți ai UEP, luptă pe două fronturi; apărarea populației evreiești împotriva exceselor antisemite; determinarea autorităților de Stat de a elabora o lege cât mai cuprinzătoare de încetățenire a evreilor.

Spre încetățenirea evreilor

UEP adresează Parlamentului un protest împotriva legii Marghiloman și duce acțiuni pentru modificarea ei, antrenând în acest sens și pe reprezentanții Puterilor Centrale din București. Filderman – devenit vicepreședinte al UEP – duce tratative cu o delegație de evrei din Austro-Ungaria veniți în acest scop la solicitarea UEP.

Noul guvern Brătianu. UEP cere o lege unică de încetățenire fără altă procedură decât declarația celui interesat că dorește cetățenia română. Într-un comunicat UEP prin care revendică acest lucru, se cere autonomia culturală și religioasă.

Dialogul Filderman – Ionel Brătianu

Prima audiență a lui Filderman la I.I.C. Brătianu. Acesta din urmă cere evreilor să se mulțumească deocamdată cu legea Marghiloman. Opoziția categorică a lui Filderman care mărturisește deschis că n-are încredere în aplicarea ei. O a doua audiență se încheie fără rezultat.

La sloganul antisemiților cum că evreii refuză să se asimileze, Filderman precizează că asimilarea este „dreptul evreilor de a se bucura de toate libertățile și obligațiile cetățenești”. O populație aruncată în gheto... „nu se poate asimila, fiind împiedicată chiar de către cei ce preconizează asimilarea”.

Filderman combate afirmațiile că evreii ar fi niște venetici, că nu și-ar fi făcut datoria în război, venind în acest sens cu o demonstrație detaliată.

Conferința de la Paris

Plecarea unei delegații evreiești din România la invitația Organizației Sioniste Mondiale. Filderman este invitat de Alianța Israelită. Dosarul cu problemele evreilor din România este prezentat la Paris.

Treptat, delegații sioniști s-au retras rămânând singur Filderman. Comitetul delegaților evrei la conferință a alcătuit un grup din trei – Motzkin, Broide și Filderman – care preiau propunerile delegațiilor prezentate Conferinței. Este redactat un memorandum – raportori fiind Filderman și Leo Reich. Într-un memoriu inclus în memorandum se arată situația evreilor din România. La propunerea lui Filderman, Lucian Wolf cere introducerea unui amendament privind statutul ce trebuie acordat evreilor din România.

În țară unii fruntași evrei acceptă compromisul propus de guvern. Încă înainte de plecarea lui Filderman la Paris, la 29 nov. 1918, UEP publică un comunicat prin care respinge legea Marghiloman, întocmită fără consultarea evreilor.

Acordul obținut la Paris la propunerile formulate de Filderman, de a se acorda fără nici o restricție cetățenia tuturor evreilor; a celor care nu sunt supuși străini.

Refuzul lui Brătianu de a accepta aceste prevederi la Conferința de pace ținută în acest răstimp. În scopuri propagandistice, în delegația oficială la această Conferință au fost incluși și evreii Rosenthal – avocat [care ulterior a semnat în Cartea de aur la moartea fruntașului legionar gen. Cantacuzino] și Ezra Bercovici, redactor al ziarului „L'indépendance Roumaine”. Pe Brătianu l-a iritat în mod deosebit perseverența lui Filderman de a apăra interesele evreilor din provinciile alipite.

Tratatul de la Saint Germain din septembrie 1919 cuprinde 12 articole privind minoritățile. La 28 mai 1919, apare însă la București un decret-lege care, prin art. 7 barează drumul spre cetățenie al evreilor. El va fi apoi înlocuit cu art. 137, prin care se recunosc drepturi civile și politice pentru toți evreii de pe teritoriul României.

Ziarul „Viitorul” publică un articol ce afirma că aceste prevederi au fost smulse României cu cuțitul la gât și că România nu le va respecta.

Filderman se adresează conducerii Partidului Liberal cerând explicații. Drept urmare, tot în „Viitorul” apare un comunicat că în ciuda insatisfacției

produse de această lege, problema evreiască a fost și rămâne definitiv rezolvată.

În 1926, în Statele Unite, Filderman obține ajutoare pentru evreii sărăciți în război.

Salvarea refugiaților din Rusia

Guvernul solicită UEP să întreprindă organizarea asistenței refugiaților evrei din Rusia. Intervenția lui Filderman ca acești refugiați să nu fie internați în lagăre ci cazați în diferite localități până la emigrarea lor.

În martie 1922, primul lot de refugiați pleacă în Statele Unite. Un total de 14.000 refugiați. Se obțin fonduri din țară și de la Joint pentru circa 50.000 de refugiați. Acțiunea de organizare, atât a vieții în țară cât și a emigrării acestor refugiați a durat până în 1925 și a presupus cheltuieli de circa 50 de milioane de dolari.

Ajutorarea refugiaților evrei proveniți din Rusia bolșevică rămâne una din paginile frumoase ale istoriei evreilor din România.

Scriitor și publicist

În 1925 Filderman publică lucrarea *Adevărul asupra problemei evreiești din România în lumina textelor religioase și a statisticii* în care combate teza antisemită a „invaziei jidovilor” și arată jertfele din război ale evreimii. Evidențiază latura umanistă a religiei mozaice și combate afirmațiile antisemiților.

Pro domo mea, rectificări autobiografice, apărută în 1932, combate afirmația lui Iorga că evreii ar forma un „izolat”, dând exemple de patroni evrei care aveau ucenici români, ș.a.m.d.

Filderman răspunde la ancheta lui Pamfil Șeicaru privind munca națională (1934) printr-o broșură *Le problème du travail national et la crise du bareau en Roumanie* în care combate tezele naționalismului intransigent, demonstrând că șomajul nu este datorită prezenței evreilor.

Recrudescența mișcării antisemite

Organizarea mișcării antisemite în 1922. A.C. Cuza și N. Paulescu înființează „Uniunea Național-Creștină”, care devine ulterior Liga Apărării Național-Creștine, din care se desprinde ramura legionară, condusă de Corneliu Codreanu Zelinski. Rolul factorilor străini – germani și italieni – în dezvoltarea mișcării legionare.

În 1925 Filderman figurează pe „lista morții” întocmită de legionari. Atenționarea din partea lui R. Franasovici de pericolul care planează asupra lui W.F.

Acțiunile studențești antisemite. Pornite sub pretextul disecției cadavrelor, ele iau amploare. Devastările din Ardeal după Congresul studențesc de la Oradea.

În 1929, Filderman înaintează un memoriu primului-ministru, acuzând direct guvernul că: încurajează mișcările antisemite ale studenților; acordă subvenții ziarelor antisemite care fac propagandă la sate.

Petițiile dr. Filderman

Acțiunea contra abuzurilor, prin petiții adresate guvernului:

- în 1922: în legătură cu depozitarea de terenurile lor a agricultorilor evrei din Maramureș și Basarabia. Intervenția lui Filderman are rezultat, evreii reintră în posesia terenurilor;

- în 1919: în legătură cu greutățile făcute unor evrei din Transilvania și Bucovina în legătură cu încetățenirea – intervenții încununuate de succes. Intervenții în legătură cu înscrierea elevilor evrei în școli, cu scoaterea pasajelor antisemite din cărțile didactice.

Filderman urmărea cu tenacitate rezolvarea problemelor sesizate prin petiții.

La acuzația c-ar fi menținut legături mai strânse cu liberalii, el arată că aceștia au introdus o lege a cultului care avantaja pe evrei – modificată de țărâniști în dauna cultului mozaic – au înscris în legea cooperăției drepturi pentru cooperativele evreiești, desființate de țărâniști; au introdus o subvenție pentru cultul mozaic, care nu s-a plătit de guvernul național țărânist; au acceptat introducerea în școală a limbii ebraice.

Totuși, în anii grei Filderman a menținut raporturi bune și cu Iuliu Maniu, prin care făcea să ajungă la Antonescu informații despre ororile săvârșite de regim.

Evreii în alegeri

Comunicat al UEP, din ianuarie 1922, prin care evreii sunt îndemnați să se înscrie în listele electorale. Un alt comunicat lămurește că UEP este reprezentantul politic al evreilor. Încercarea avocatului Chefner de a organiza o disidență a UEP mai maleabilă și înclinată spre compromisuri, eșuează în fața popularității dr. Filderman.

„Mântuirea”, ziarul lui A.L. Zissu, îl atacă pe Filderman pentru că ar intenționa să formeze un partid propriu. Răspunde M. Schwarzfild în

„Egalitatea” (10.III.1922) că UEP nu este partid politic, ci o organizație care veghează la interesele superioare ale evreimii.

Comunicat UEP care cere organizațiilor locale să voteze candidați care își însușesc revendicările populației evreiești – respectiv: înscrierea în Constituție a drepturilor la cetățenie a evreilor: legea pentru organizarea comunității evreiești și a cultului mozaic, inclusiv acordarea de subvenții pentru școli.

Înscrierea în Constituție a încetățenirii

Grija lui Filderman ca în Constituție să fie înscris clar dreptul la încetățenire a evreilor, a tuturor categoriilor de evrei. Încercarea guvernului de a nu acorda acest drept unor categorii de evrei din Transilvania este dejucată de Filderman (era vorba de evrei neînscriși în listele comunale, de evreii refugiați din Ungaria).

Alegerea lui Filderman ca președinte al UEP în urma demisiei lui A. Stern la Congresul UEP din 1923.

Intervenția lui Filderman de a opri reprezentarea la Câmpulung Bucovina a piesei „Crucificarea lui Hristos”, spectacol care ar fi instigat la ură față de evrei.

Reorganizarea comunităților

Filderman acționează pentru reorganizarea comunităților și îndrumarea lor pe linia unei autonomii culturale, religioase și sociale. În februarie 1921 este convocat un *Congres al comunităților* având ca program elaborarea unui statut unitar și alegerea conducerii pe baze democratice. Filderman a acționat susținut, de asemeni, în acel timp la crearea Institutului de orientare profesională. Înființarea, la îndemnul lui Filderman, de către A. Roller și M. Gold, – încă din 1916 a cercului „Libertatea”, având ca scop desfășurarea unei intense activități culturale și sociale la care să participe și fruntași ai vieții politice și culturale românești.

Înființarea în 1921 a Universității Populare a U.E.R.

În 1922, U.E.P. devine U.E.R. având ca scop lupta în continuare împotriva oricăror discriminări față de evrei, cu atât mai mult cu cât intenția partidului liberal, formulată de Vintilă Brătianu prin lozinca „Prin noi înșine” era aceea de a elimina evreii din viața economică prin măsuri indirecte, prin favorizarea doar a cooperativelor românești, a băncilor populare și sindicatelor agricole.

În calitate de președinte al Jointului (1920), Filderman a acționat pentru sprijinirea țăranilor evrei din Basarabia și Maramureș, pentru apărarea dreptului lor la proprietate, contestat în repetate rânduri de autorități.

În 1920 iau ființă la București Cooperativele reunite, iar patru ani mai târziu Cooperativele de credit mărunț, care în 1930 numărau 109 unități (în afară de cele din Transilvania). Ele au fost desființate în 1949, fondurile fiind preluate de Comunități și apoi de stat.

Filderman a apărat interesele acestor cooperative ori de câte ori au fost lezate.

Activitatea sionistă

Filderman s-a numărat printre cei 8 membri aleși să întocmească actul de întemeiere (1929) al Agenției Evreiești (Sohnut). În 1936 el figura în Comitetul executiv de la Londra a Agenției Evreiești. Agenția Evreiască – secția București – era condusă de el.

În legea așezămintelor cu drept de a face colecte nu figura și organizația sionistă. La intervenția lui Filderman lista este completată și cu aceasta.

Datorită lui Filderman, frunțașii sioniști care vizitează țara – H. Weizman în 1927 și N. Sokolov în 1930 – sunt primiți de înaltele oficialități.

La ancheta „Curentului”, din 1937, privind împărțirea Palestinei și reducerea numărului de emigranți evrei, răspunsul lui Filderman este categoric și privește necesitatea creării unui stat evreu, arătând că și interesul României este de a fi creat acest Stat evreu.

În 1937, apare „Planul A. Călinescu” de organizare a emigrării anuale a 50 mii de evrei, finanțarea acțiunii revenindu-i lui M. Blank. Solicitat să-și spună părerea, Filderman arată că cel mult 5000 de evrei ar putea emigra anual. Atrage atenția că această acțiune nu absolvă guvernul de combaterea antisemitismului.

Conflict între dr. Filderman și Organizația sionistă în urma unei note apărute în ziarul „Renașterea Noastră” din 1936 în care se arată că cine combate P.N.E. nu este evreu. Dr. W. Filderman a combătut în mai multe rânduri P.N.E.

În spiritul curentului asimilist – provocat de David Emanuel, dr. Goldstein, Aurel Candrea, frații Sanielevici, ș.a. – dorea și W.F. să se semneze, o declarație cum că populația evreiască refuză intervenția străină în rezolvarea problemei ei de existență în România. În urma unei intervenții a studenților de la „Hașmonaea” W. Filderman a renunțat la semnarea declarației.

Atacurile „Mântuirii” și „Renașterii Noastre” contra U.E.R. care au sprijinit poziția studenților și a lui Filderman.

Relația dintre W. Filderman și A. L. Zissu

Deși nereligios, Filderman respecta cultul și instituțiile religioase, în timp ce Zissu dorea un iudaism al învățăturilor și meditațiilor, a unei cucernicii lipsite de orice formalism, iar sub raport politic o colectivitate unită în jurul ideii naționale, beneficiind de autonomie culturală, școli cu limbă de predare ebraică ș.a. Ambii împărtășeau, însă, o poziție emancipaționistă.

Încă prin rezoluția Congresului sionist din 1913 s-a resimțit necesitatea pentru sioniști de a lupta și pentru cucerirea drepturilor cetățenești. Din 1915, când Filderman intrat în conducerea U.E.P, această organizație se găsea pe linia prevederilor sioniste. Cu toate acestea disensiunile între sioniști și uepiști erau continuu întreținute în special de tineretul sionist.

În programul U.E.P. din 1919 era prevăzut totuși pe lângă încetățenirea tuturor evreilor, deoarece la peste 1/3 nu li se acordase cetățenie, și o autonomie culturală și religioasă pentru evrei, vezi: Programul politic prezentat de Filderman („Dimineața” din 27.IV.1920).

Lupta electorală

Înțelegerea convenită între conducerea U.E.P., dr. Filderman și Th. Fischer (președinte P.N.E.) n-a putut fi perfectată de-a lungul anilor din cauza opoziției lui S. Stern – secretar al P.N.E. din Vechiul Regat.

Conducătorul Filderman, U.E.P. se aliază în diferitele campanii electorale cu trei-patru partide care sprijină revendicările evreiești.

Eșecul P.N.E. în alegerile din 1936, când nu întrunește nici cele 2% necesare pentru reprezentarea în Parlament, este simptomatic pentru izolarea acestuia. U.E.R. avea majoritatea evreilor din Vechiul Regat; deși dispus la un compromis pentru colaborarea cu P.N.E. în 1936 n-a ajuns la nici un rezultat, din cauza intransigenței P.N.E.

Se apropie furtuna

Filderman avertizează pe fruntașii politici români, asupra pericolului ce reprezintă mișcarea antisemită, în special legionarii după 1933-1934.

Guvernul Tătărescu (1934) pregătește un proiect de lege pentru revizuirea cetățeniei evreilor, afirmând că 500 de mii de evrei s-ar fi introdus fraudulos în țară. Filderman atacă acest proiect, arătând exagerarea cifrei evreilor „străini”, în majoritatea lor emigrați deja.

La 29 ianuarie 1936, formarea Consiliului Central al Evreilor, în care pentru prima oară U.E.P. colaborează cu P.N.E. Memoriile depuse – presiunile din afară, care arată că proiectul de revizuire a cetățeniei este în contradicție cu prevederile Tratatului de la Paris – fac să cadă Proiectul Tătărescu prin care 80% din evreii din teritoriile alipite ar fi pierdut cetățenia.

La 22 decembrie 1937 Filderman, care cunoștea planul de a se forma un guvern Goga-Cuza, pleacă în străinătate după ce dă instrucțiuni colaboratorilor săi despre modul de a acționa în situația creată. El recomandă: sistarea oricărei tranzacții cu oficialitățile, alertarea în același timp a Congresului Mondial Evreiesc, a Jointului, a Comitetului pentru apărarea evreilor din Răsărit. La 27 ianuarie are loc la Geneva sesiunea Comitetului pentru protecția minorităților. La sesizarea evreilor din România cu privire la măsurile antievreiești, în special legea de revizuire a cetățeniei, Ministrul de Externe, Istrate Mircescu prezent acolo, promite amânarea aplicării legii și introducerea unor modificări binevoitoare. Ulterior, retractează această comunicare. Urmează o seamă de măsuri antievreiești: întreprinderile sunt obligate să concedieze evrei; agricultorii evrei sunt deposedați de terenurile lor; ziarele democratice conduse de evrei sunt suspendate ș.a.

Discuția lui Filderman cu scriitorul Jerome Tharand în cadrul căreia sunt combătute cu fermitate afirmațiile antisemite, invocându-se date precise și statistice (1938).

Interzicerea colectelor sioniste. Filderman se prezintă la ministrul Ghelmegeanu arătând că prin aderarea la Convenție privind constituirea Palestinei aceste colecte sunt în interesul țării. Se revine asupra interzicerii.

Formarea Federației Uniunilor Comunităților Evreiești prin unirea: Uniunii Comunităților din Vechiul Regat, Uniunii Comunităților Sefarde, Uniunii Comunităților din Transilvania și Banat, biroul ortodox din Turda, prin care se centralizează activitatea de asistență, se organizează emigrarea, se înființează instituții economice și se unifică acțiunile de rezistență contra măsurilor antisemite.

Dr. Filderman intervine ca puținii evrei rămași încă funcționari publici, să-și păstreze locurile. Ei nu sunt admiși însă în Partidul Națiunii.

El combate zvonurile că evreii ar fi săvârșit în Basarabia acte reprobabile contra românilor la retragerea trupelor (1940).

Măsuri antievreiești luate în continuare. Situația se agravează începând cu 10 iulie 1940 când se iau măsuri legiferate antievreiești: interzicerea tăierii rituale, interzicerea evreilor de a face parte din consilii de administrație, oprirea subvenției acordate cultului mozaic. Intervențiile dr. Filderman rămân fără rezultat. Ziarele antisemite îl consideră ca un om periculos; se cere arestarea lui.

8 august 1940: apare decretul lege privind situația juridică a evreilor prin care aceștia sunt scoși din funcții publice; n-au dreptul să dețină proprietăți rurale, să practice comerțul în comune rurale, să fie editori, să aibă cinematografe. Începe evacuarea evreilor din sate.

Prin numeroasele intervenții ale dr. Filderman se obține ca evreii refugiați din Bucovina să nu fie obligați să părăsească teritoriul țării.

La 9 august 1940 evreii sunt scoși din armată.

Dr. Filderman adresează un memoriu regelui Carol II.

În septembrie 1940 apare o decizie a Ministerului Cultelor, care duce la închiderea unor sinagogi. Dr. Filderman intervine pentru ca ele să fie redade cultului.

Congresul Comunităților convocat din inițiativa dr. Filderman, pentru alegerea unui nou șef rabin în februarie 1940. Este ales tânărul rabin Al. Safran în locul dr. I. Niemirower (decedat).

Ca urmare a presiunilor germane, Ion Antonescu este însărcinat cu formarea unui nou guvern. Regele Carol II abdică în favoarea fiului său Mihai I. Dizolvarea F.N.R., care la rândul sau dizolvase partidele politice. Din lipsa de cadre, Antonescu numește în funcții publice elemente legionare (4 septembrie 1940).

Declarații formale ale lui Ion Antonescu și Horia Sima de a respecta legalitatea dar comercianții evrei sunt ridicați din case de către poliția legionară; preluarea cu forța a averii evreilor; așezăminte evreiești sunt preluate fără nici o formă legală.

Antonescu protestează împotriva modului în care legionarii acaparează sectoarele vitale ale țării și îi acuză de metode gangsterești. „Nici de la jidani nu pot să le iau averea, căci este a lor”.

Ruptura cu legionarii

10 ianuarie 1941 ultima ședință a guvernului – Antonescu denunță crimele legionarilor. 21-22 ianuarie, rebeliunea legionară. Armata e de partea lui Antonescu. Printre victimele rebeliunii, 118 evrei morți și 79 răniți.

28 ianuarie un nou guvern alcătuit din militari și tehnicieni. Sunt judecați 1942 legionari, în parte în contumacie. Vinovații principali ai rebeliunii – legionarii aflați în guvern: Horia Sima, gen. Petrovicescu, C. Maimuca. Sprijiniți de elemente naziste, cu misiuni oficiale în țară au fost trecuți peste graniță.

Supralicitarea fidelității de către Antonescu față de Germania: 12 octombrie 1941, intrarea trupelor germane în țară; 23 noiembrie, aderare la axa Berlin-Roma-Tokio; 4 decembrie semnarea acordului economic cu Germania.

Antonescu era informat – probabil din unele surse evreiești – de fărâșele legile comise, în continuare, de legionari. Însărcinează pe Al. Roșianu să ancheteze situația. Acesta a anchetat, peste câteva luni și situația masacrului de la Iași – fără să fie declanșat însă un proces.

29 iunie 1941: Sub pretextul unui control polițienesc sunt duși la Chestura din Iași mii de evrei; o parte sunt uciși în mod bestial, alții încărcăți în trenurile morții. Au rezultat 8.000-12.000 victime: numărul lor exact nu se știe nici astăzi.

Comunicatul lui Antonescu că la Iași au fost uciși 500 de „iudeo-comuniști” care ar fi atacat armata germană este un fals.

Masacrul de la Iași n-a fost un fapt izolat; orori similare s-au petrecut în multe localități din nordul Moldovei, dar nu de asemenea proporții.

Regimul antonescian fără legionari

Aplicarea măsurilor împotriva evreilor sub motivul „românizării muncii și avuției naționale”. Acțiunea de pauperizare, prin exproprierea avuției evreilor, a fost urmărită sistematic. S-a creat un subsecretariat al românizării. Pană la 6 decembrie 1942 au fost expropriate: 406.404 ha teren arabil, 90.625 imobile, 1471 mari întreprinderi. În plus, evreii erau supuși unor taxe excepționale, obligați să predea efecte, evacuați din unele localități, nu puteau circula cu trenul, supuși la muncă obligatorie, amenințați la orice era considerat abatere cu deportarea în Transnistria.

Organizarea Sfatului Evreiesc de către Filderman: lupta se ducea nu numai cu guvernul, ci și cu consilierii naziști – dr. Filderman este atacat în presa germană, care-l clasifică drept spion anglo-american.

Un examen de conștiință

Dr. Filderman cunoaște reticențele față de nemți ale lui Antonescu, care, deși antisemit, era permeabil la intervenții. Antonescu îl cunoștea pe Filderman din liceu, deși Filderman nu-și amintea de dânsul și nu întreținuse mai înainte nici un fel de raporturi cu el.

În urma constituirii guvernului Antonescu, dr. Filderman își face un examen sever de conștiință, hotărându-se asupra conduitei de urmat. Se hotărăște pentru a încerca un contact direct cu Antonescu: „Deci nici o teamă, nici o sfidare insolentă, ci numai rațiunea justiției, va reuși să pună la adăpost viața evreilor”.

La 17 septembrie, cu sprijinul lui Eftimie, dr. Filderman obține o audiență la Antonescu. Generalul cere ca evreii să-i fie loiali. Filderman arată că față de măsurile luate contra lor nu poate cere evreilor acest lucru. Amintește de faptul că cultul mozaic a fost exclus din rândul cultelor aprobate, că artiștii evrei au fost excluși din teatre, că pe magazinele evreiești au fost lipite de către legionari afișe jignitoare.

Antonescu promite că va lua măsuri contra abuzurilor. În scrisoarea trimisă lui Filderman arată că primele luni de guvernare au fost ale „romantismului”, că de acum încolo va face ordine. Asigură că populația evreiască nu va avea de suferit în plan politic și economic – „cuvântul gen. Antonescu este cuvânt”.

Profitând de această întâlnire, dr. Filderman depune pe masa lui Antonescu memoriile adresate diferitelor ministere. În *problema învățământului* cere ca acolo unde nu există școli ale comunităților elevii evrei să poată urma școlile de stat, să li se permită studenților să se înscrie – ceea ce nu s-a aprobat, la facultăți. S-a admis, însă, ca evreii să înființeze școli secundare și superioare.

În *problema cultului*, dr. W. Filderman a cerut ca evreilor să li se permită respectarea tradițiilor, ca de sărbători să poată ține închise magazinele.

De asemenea, prezintă memoriile privind situația medicilor, avocaților, a negustorilor, a voiajorilor.

Horia Sima îl acuzase pe general de colaborare cu Filderman încă din primele luni de guvernare. Căci de câte ori erau sesizate abuzuri la adresa evreilor Filderman se adresa lui Antonescu, amintind acestuia de „cuvântul dat”, sesiza că: instituțiile evreiești, școlile, orfelinatele nu primesc nici un ajutor; cimitirele evreiești sunt expropriate ș.a.m.d.

Antonescu ordonă autorizarea funcționării cimitirelor, oprește temporar dezgroparea morților din cimitirul Sevastopol. Decide ridicarea interdicției tăierii rituale, suprimă inscripțiile de pe magazinele evreiești, reduce evacuarea din unele localități, aprobă, permite înființarea unui teatru evreiesc ș.a.

Pentru evreii refugiați din Germania, Polonia, Ungaria – intervine pentru emigrarea lor.

Intervențiilor preș. com. din Iași S. Cristian se asociază sprijinul lui Filderman la preș. Curții de Casație Dimitrie Lupu – pentru a curma abuzul autorităților chiar și după pogrom.

Scrisoarea lui Antonescu către dr. Filderman, prin care acesta încearcă să justifice măsurile antievreiești prin faptul că evreii bolșevici se poartă cu soldații și cu populația românească în mod barbar.

Antonescu primește însă, în continuare memorii ale lui Filderman care obține funcționarea legală a sinagogilor.

Lupta contra semnului galben

Protest adresat Ministerului de Interne împotriva introducerii semnului galben. Și patriarhul Nicodim arată că în felul acesta se profanează religia.

Aflând de intenția de a se generaliza purtarea acestui semn, dr. Filderman obține, cu ajutorul dr. N. Lupu, o nouă audiență – 10 septembrie – la Antonescu. Speculând orgoliul lui Antonescu și arătând că semnul galben e purtat de evrei numai în țările ocupate, obține suprimarea acestei dispoziții (la 13 septembrie). Cu ocazia acestei audiențe, supune atenției lui Antonescu și următoarele probleme: admiterea ca meseriașii evrei să fie folosiți în specialitatea lor, ca soarta celor 50.000 de evrei expulzați din comunele rurale să fie ameliorată, ca salariații comunităților să fie scutiți de munca obligatorie, etc.

Filderman ridică aceste probleme, deși nu mai avea nici o calitate oficială Federația Comunităților fiind desființată. Totuși, Antonescu continuă să-l considere reprezentant al evreilor.

Sub ochii Gestapoului

Încă din 1933, când hitleriștii au preluat puterea în Germania, dr. Filderman s-a situat pe o poziție de adversar hotărât al nazismului. Creează un fond special de 10% din încasările comunităților pentru ajutorarea evreilor din Germania. În 1939 trimite în mod demonstrativ 4 vagoane de azimă pentru evreii din Germania și susține cu energie boicotul produselor germane.

Toate acestea erau cunoscute Gestapoului care urmărea nimicirea dr. Filderman. Ghingold îi propune după 1942 să plece din țară, dar dr. Filderman refuză „pentru a putea sta în apărarea evreilor”.

Antonescu tergiversează planul de evacuare în Guvernul General a evreilor din țară. 280.000 evrei ar fi trebuit, conform planului lui Gustav Richter, ca începând din septembrie 1942, să fie trimiși în lagărele de la Treblinka, Belzek și Sobibor.

Datorită, în bună parte și memoriilor lui Filderman, această deportare în masă a evreilor n-a avut loc.

Din 1943, Antonescu își dă seama că Germania a pierdut războiul. Încearcă fără succes să-l determine pe Hitler să încheie o pace separată, apoi ca Italia și sateliții Axei să iasă din război. Antonescu lua în calcul „fidelitatea populației evreiești”, în cazul când ar fi fost obligat să rupă alianța cu Germania.

Transnistria

Teritoriul între Nistru și Bug administrat de România este menit să devină locul de concentrare și izolare a evreilor din Basarabia, Bucovina și chiar din restul țării. Începând din 1941, aici au fost deportați și evreii din București, din nordul Moldovei apoi deportări individuale, suspecți de activitate subversivă, vinovați că au încălcat disciplina muncii obligatorii, acuzați de pretinse acte de sabotaj. Aici au fost deportați între octombrie 1941 și decembrie 1943 140.000 evrei, basarabeni și bucovineni.

Dr. Filderman este informat de situația dezastruoasă a celor deportați. Un comitet, sub conducerea rabinului Safran se ocupă cu strângerea de ajutoare. Dr. Filderman solicită ca ajutoarele să se facă legal. Obține acest lucru, dar este oprit de guvernatorul Transnistriei Alexianu. În cele din urmă, o delegație compusă din Fred Șaraga, I. Ebercohn, I. Sechter și I. Marcovici este autorizată să plece în Transnistria spre a stabili ce ajutoare sunt necesare (decembrie 1942).

Volumul ajutoarelor acordate a fost de 79.462.000 lei: în parte proveniți și din fondurile Jointului, cu care menținea în mod clandestin legătura.

Dr. Filderman solicită Ministerului Finanțelor ca mii de evrei – mare parte din alte țări, aflați într-un lagăr de concentrare dincolo de Bug, sub control german să fie transferați în zona românească, spre a putea beneficia de ajutor.

La sesizarea reprezentantului Crucii Roșii Internaționale K. Kolb și în urma vizitei nunțului papal Andrea Casullo – care a donat 1.350.000 lei

pentru ajutorarea deportaților, dar și datorită situației de pe front, în 1943 se i-au unele măsuri de îmbunătățire a vieții deportaților din Transnistria.

La intervenția lui A. Zissu, Mihai atrage atenția lui Antonescu că va avea de dat socoteala pentru regimul inchizițional aplicat evreilor din Transnistria și nu numai.

În 1943 sunt readuși de peste Nistru: evreii deportați ca „infractori” la munca obligatorie; evreii din Dorohoi; cei deportați sub pretextul de a fi comuniști. În martie 1944 sunt aduși în țară 1884 orfani, care și emigrează apoi în Israel. Ultimii supraviețuitori sunt aduși după 23 august, și datorită intervenției dr. Filderman pe lângă șeful Comisiei militare interaliate, gen. Vinogradov.

Centrala Evreilor

Înființarea în ianuarie 1942 a Centralei Evreilor. Filderman este demis din funcția sa de suprem lider comunitar. Intenția lui G. Richter – împuternicit al Reichului pentru problema evreiască. Se pare că a dorit să-l lichideze fizic pe Filderman. Intenția a fost zădărnicită de Antonescu deoarece ar fi produs o impresie rea și ar fi fost interpretată ca un amestec al Gestapoului în treburile interne ale României.

În conducerea Centralei, dr. Filderman reușește să infiltreze, însă, unii foști colaboratori ai săi: Iosif Kandel, Colin, ș.a.

După înființarea Centralei nici un evreu nu se mai putea adresa autorităților decât prin intermediul ei. Centrala se ocupa de împrumuturi, colete cu efecte, „donații” pentru Societatea de patronaj, etc. Cum Centrala n-avea capacitatea și nici autoritatea de a le executa se cerea și ajutorul dr. Filderman, care avea astfel prilejul de a obține unele înlesniri pentru evrei. Astfel la intervenția dr. Filderman, toți cei pedepsiți pentru ne-predarea efectelor, conform decretului din 1941, au fost amnistiați (1943).

Internat în Transnistria

La refuzul dr. Filderman de a colabora cu C. E. R. în colectarea unui împrumut de 4 miliarde de lei, el este deportat în Transnistria. Depune în Transnistria o activitate intensă: Întreține o corespondență clandestină cu Sfatul evreiesc care activa clandestin. Organizează cu medicii deportați un

sistem de asistență sanitară; intervine pentru reluarea corespondenței deportaților cu familiile lor din țară.

Oameni politici atrag atenția guvernanților că prin deportarea dr. Filderman se aduce un argument în plus pentru acuza de completă înfeudare a țării față de Germania. Din străinătate vin proteste inclusiv din partea Papei. După două luni Filderman va fi readus din deportare.

Prăbușirea regimului nazist

Constantin Vișoianu și Barbu Stirbey – emisari ai guvernului la Cairo – tatonează posibilitatea unui armistițiu; întâmpină însă dificultăți în stabilirea contactelor. Maniu și Brătianu îi cer dr. Filderman să transmită o scrisoare prin care să se inspire aliaților încredere în cei doi emisari. Filderman trimite acea scrisoare la 10 mai 1944.

Aflând în vara lui 1944 că s-ar pregăti acțiuni contra armatelor germane staționate în țară dr. Filderman avertizează că această acțiune ar putea provoca represiuni sângeroase contra evreilor.

Dr. Filderman a fost primul conducător al comunității evreiești care informat fiind despre cele ce se petrec în lagărele naziste și cruntele reprimări ce însoțesc orice act de rezistență, a transmis aceste știri organizațiilor sioniste și evreiești din America.

La 14 iunie 1944 dr. Filderman este chemat de Rege, în cadrul consultărilor pentru pregătirea înlăturării lui Antonescu. Dr. Filderman expune situația evreilor, arată ca o necesitate vitală ruperea relațiilor cu Germania și cere să se ia măsuri pentru apărarea populației evreiești, fiind de așteptat că naziștii se vor răzbuca în primul rând pe evrei în cazul unei nereușite a acțiunii.

Dr. Filderman urmărește cu încredere desfășurarea evenimentelor, fiind permanent în legătură cu noii factori politici ai B.N.D. În batalioane de apărare a Capitalei la 23 august 1944 participă și evrei.

După 23 august 1944. Prima lege emisă de noul regim este amnistia celor condamnați pentru activitatea antifascistă. La 31 august 1944 un decret-lege restabilește Constituția din 1923. Apare sub guvernul Rădescu statutul minorităților, restabilind egalitatea tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, limbă sau religie. Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 s-au soldat cu victoria blocului condus de partidul comunist. A urmat dizolvarea P.N.T în iulie 1947 iar în 30 decembrie, abdicarea forțată a regelui și proclamarea Republicii. În anii 1945-1947 țara a fost lovită de o

gravă criză economică și socială. În acești ani au fost judecați criminalii de război (1945 și următorii), au avut loc epurările ș.a.m.d.

În apărarea evreilor. Reconstituirea în 1945 a unității Federației Comunităților Evreiești sub conducerea lui Filderman și reluarea activității U.E.R. Legionarii, conduși de Horia Comănescu, duc tratative cu P.N.T., pentru intrarea în partid. Penescu, fost ministru de interne în guvernul Sănătescu, recunoaște ca a dispus eliberarea legionarilor din închisori.

Măsurile de retrocedare a bunurilor luate de la evrei întârzie. În decembrie 1944, Filderman declară că legile rasiale sunt încă în vigoare. Un comunicat al Partidului Național Evreiesc (P.N.E.) exprimă protestul împotriva situației inechitabile pentru evrei și cere ca organizațiile evreiești să fie consultate la luarea măsurilor care-i privesc.

„Curierul Israelit” organ al U.E.R. arată că evreii sunt încă persecutați, că nu se primesc elevi și studenți în școlile de stat pe măsura locurilor existente.

Consiliul Evreiesc (C.G.E.) condus de Filderman înaintează memorii guvernului la 1 septembrie, la 6 și 21 octombrie 1944, arătând că se întârzie cu rezolvarea unor probleme. Arată că în timp ce pentru românii din Transilvania de Nord care au prestat muncă forțată problema a fost rezolvată favorabil, ea n-a fost rezolvată la fel și pentru evrei. Arată șicanele ce se fac evreilor care vor să se întoarcă în țară. Intervine pentru reîntoarcerea evreilor din U.R.S.S.

Obține o subvenție pentru cultul mozaic, care ulterior va fi, însă, anulată.

Într-un raport al U.E.R. din 31 decembrie 1946 se menționează că mai sunt încă evrei nesupuși în drepturile lor civice suprimate prin revizuirea cetățeniei.

În noiembrie 1944, dr. Filderman este ales în prezidiul de onoare al Congresului Mondial Evreiesc.

Acuzat că menține legături cu Maniu și Brătianu, Filderman este supus unor presiuni de marginalizare, fără efect imediat, însă.

Întrucât verifică cauzele incidentelor antisemite ce se produc în țară, dar nu este dispus să le atribuie cum fac ziarele comuniste agenților liberali și țărăniști devine incomod pentru regim.

Lupta pentru libertatea emigrării. Dr. Filderman se situa aproape pe aceleași poziții cu sioniștii și împotriva politicii comuniste în privința emigrării. Arătând situația precară a evreimii provenite din Basarabia și Bucovina și care din 316.693 câți erau în 1939, n-au mai rămas decât 19.576

(vezi articolul său din „Gazette de Lausanna” 1944/26 noiembrie), cere urgentarea emigrării acestora.

Adresează un memoriu Națiunilor Unite, descriind suferințele evreilor din România în anii de prigoană și prezintă situația lor actuală. Cere comisiei de anchetă ONU să cerceteze cu prioritate problema palestiniană și ca o delegație a evreilor din România să fie consultată dat fiind interesul ei pentru emigrare.

Acordarea unor fonduri pentru Fondul Național Evreiesc (F.N.E.) din prețul azimei, acceptată la propunerea lui Filderman în Consiliul Federației Evreiești, este respinsă de către delegații comuniști, care până la urmă sunt de acord doar cu condiția să se aloce fonduri și unor instituții C.D.E.-iste. W. Filderman acordă un important rol contenciosului U.E.R. în apărarea drepturilor evreilor refugiați sau deportați care se întorc în țară. Întocmirea unei liste cu toți deportații, inclusiv cei din Bucovina și Basarabia, pe baza căreia aceștia să-și poată revendica drepturile.

La Conferința de Pace delegația română propune blocarea conturilor cetățenilor români în contul despăgubirilor de război. Filderman arată că printre aceștia se află și evrei care și-au depus economiile spre a nu fi confiscate și cere ca această problemă să fie discutată de Consiliul Miniștrilor de Externe, spre a se evita o nouă depozitare a evreilor. Referire expresă la

O colaborare imposibilă. Comisia de epurare, condusă în viața comunitară de Abramovici, Cosmeanu, ș.a. judecă pe evreii colaboraționiști. Dosarele sunt măsluite. Comisia cade curând în desuetudine la intervențiile lui Filderman.

„Curierul Israelit” este desființat de noul regim în primăvara lui 1945. Protest fără succes al lui Filderman. CDE-ul înființat în iunie 1945 sub conducerea lui A. Abramovici și apoi a lui B. Feldman este arătat de Filderman că a întreprins o nefastă acțiune „de a încorpora pe toții evreii într-o singură organizație”.

CDE-iștii torpilau orice inițiativă care venea fie de la sioniști fie de la U.E.R., și în primul rând de la Filderman. Pentru ei acest lider tradițional era dintre cei mai incomozi.

În februarie 1947 când se discutau probleme legate de încheierea păcii cu România, Filderman se adresează Conferinței de pace, cerând ca România să nu fie recunoscută ca națiune aliată, până nu va restabili în întregime drepturile evreilor.

Aflând cu stupeoare că procesul criminalilor de la Iași va fi judecat într-o mică localitate din provincie, Filderman intervine cerând ca procesul să fie

judecat la București iar Uniunea Comunităților să constituie parte civilă cu un leu despăgubiri.

Atac contra lui Filderman întreprins de A. G. Vaida care-l acuză pe acesta că acționează contra CDE și a guvernului. Sesizată, conducerea partidului comunist îngăduie continuarea atacurilor.

Plecarea dr. Safran și a fiului lui Filderman pentru a solicita în S.U.A. ajutoare pentru poporul român lovit de secetă. Ajutoarele sunt obținute. Încercarea de a-l disloca pe W. Filderman de la Joint – introducerea de elemente comuniste în organizație, care iau decizii peste capul președintelui acestei organizații.

La 1 martie 1947 dr. Filderman este primit de Institutul de cultură de pe lângă Templul Coral. Elogii adresate de către dr. I. Bucăr și de av. Schwefelberg.

Memorii adresate de W. Filderman în numele U.E.R. conducerii Partidului Comunist pentru faptul că angajamentele luate de B.P.D. în cadrul acordului cu evreii în campania electorală din 1946 n-au fost respectate.

Ziarul CDE „Unirea” îl acuză pe dr. Filderman că trădează democrația națională. În martie 1948 are loc fuga lui Filderman luând cu sine întreaga sa arhivă. Condamnat în contumacie. În cadrul Hot. C. C. al P.C.R. de reabilitare a celor condamnați pe nedrept din iunie 1967, Filderman este și el reabilitat.

*

* *

Digestul de mai sus, prin care este rezumată voluminoasa și densa monografie *Dr. W. Filderman – 50 de ani din istoria judaismului român*, datorată avizatului exeget S. Schafferman, nu face decât să atragă atenția cercetătorilor aplecați asupra istoriei evreilor din România asupra: locului și rolului lui W. Filderman în această istorie; meritului lui S. Schafferman în relevarea acestora.

Studierea, în continuare, a operei, acțiunii și vieții liderului comunitar evreu care a fost W. Filderman, ca și a atâtor alți fruntași ai partidelor și organizațiilor evreiești, ai instituțiilor comunitare, culturale și culturale ș.a.m.d. rămâne o sarcină curentă pentru toți cei angajați în efortul refacerii ca istorie, ca știință istorică, a unei istorii aieva a evreilor din România.

O cercetătoare germană despre evreii din România

Dumitru HÎNCU

De un număr de ani, d-na Hildrun Glass, cercetătoare la Süd-Ost Institut din München s-a consacrat studierii trecutului minorităților din țara noastră. Un prim și masiv volum a analizat raporturile dintre germani și evrei în perioada interbelică, mai exact de la crearea statului unitar român până la instalarea guvernului Goga-Cuza, cel dintâi guvern neechivoc antisemit și cu declarate simpatii față de Reichul nazist.

Până la ea, investigațiile asupra istoriei minorității germane de la noi se opreau cu precădere asupra structurilor interne ale acesteia și numai în treacăt și asupra ambianței politice și sociale în care ea a viețuit, iar referirile la relațiile cu celelalte minorități – cu excepția celei maghiare – erau total ignorate. De aceea, plecând de la adevărul istoric că, alături de maghiari, germanii și evreii au fost principalele etnii minoritare în România dintre cele două războaie mondiale, d-na Glass a alcătuit un amplu și remarcabil studiu asupra raporturilor dintre ei. Raporturi care, în curgerea timpului, au cunoscut multe momente faste, pe cele mai diverse planuri, pentru ca după instaurarea regimului nazist în Germania ele să cunoască o fractură pe care autoarea a caracterizat-o drept „nimicirea unei conviețuirii”⁵.

D-na Glass s-a bizuit în această cercetare pe trei tipuri de izvoare: materiale interne ale organizațiilor celor două minorități și ale instituțiilor de stat din România și Germania, publicistica epocii și literatura memorialistică aferentă temei. Și a analizat cu acribie structurile interne ale populațiilor evreiască și germană, dezvoltarea organizațiilor lor, ariile lor de întâlnire în viața socială și politică, până la pătrunderea nazismului în Bucovina, Transilvania, Banat și întreruperea unor vechi și fertile dialogări, cu nefastele ei consecințe, punând la îndemâna marelui public și a cercurilor de specialitate o autentică lucrare de referință în materie.

Or, iată că după șase ani, d-na Glass ne oferă o nouă și la fel de riguros structurată lucrare, de astă dată consacrată exclusiv trecutului evreilor din România într-un răstimp intrat în mai mică măsură încă sub

⁵ Hildrun Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918-1938)*, R. Oldenbourg Verlag, München, 1996.

lupa cercetătorilor – anume anii 1944-1949 – și apărută tot sub egida lui Süd-Ost Institut din München⁶.

Pornind de la situația populației evreiești în momentul răsturnării regimului Antonescu – în timpul căruia ea a fost, se știe, lipsită de cele mai elementare drepturi și exclusă din viața publică, a dat zeci de mii de victime nevinovate, la Iași și Odessa, apoi o mare parte deportată (mai întâi din Bucovina și Basarabia, apoi de regimul fascist din Ungaria și din Transilvania de nord) sau strămutată forțat din localitățile de baștină, măsură asociată cu confiscarea proprietăților urbane și rurale, supusă „muncii obligatorii” în condiții umilitoare și sub pază militară, ori la tot soiul de alte abuzuri și exacțiuni – autoarea a pășit la evocarea noilor ei structuri și organizații, a eforturilor de reinscriere socială și a începuturilor emigrării în masă ca urmare a eșuării acesteia. După care a trecut la disecarea politicii noului regim dictatorial, regimul comunist, de supunere (și a) evreilor noii sale ordini, prin interzicerea vechilor structuri comunitare, crearea unei organizații obediente scopurilor sale, persecutarea, arestarea și condamnarea liderilor sioniști prezentați ca „slugi ale imperialismului” etc. Ceea ce a dat naștere la o reacție de împotrivire a populației evreiești, descrisă foarte competent și circumstanțiat.

„Antisemitismul din viața politică a României. 1944-1949” – cum e intitulat capitolul 8 – e considerat pe mai multe paliere: poziția „partidelor istorice”, poziția PCR, instrumentalizarea de către acesta a antisemitismului, situarea liderilor evrei conservatori față de politica oficialităților, „românizarea” PCR, retorica internaționalistă, prejudecăți antisemite și pragmatism în politica externă. Toate acestea, însoțite de revelatoare tabele statistice și de o impresionantă bibliografie care ilustrează cât se poate de convingător – dacă mai era nevoie – efortul susținut, dar și încununat de succes al d-nei Hildrun Glass de a ne dărui o nouă lucrare peste care nu se va mai putea trece în abordarea trecutului recent al populației evreiești din țara noastră.

⁶ Hildrun Glass, *Minderheit zwischen zwei Diktaturen*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2002, 337 p.

Hildrun Glass

Zerbrochene Nachbarschaft

Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien
(1918–1938)

1996

Hildrun Glass

Minderheit zwischen zwei Diktaturen

Zur Geschichte der Juden in Rumänien

1944–1949

2002

R. OLDENBOURG VERLAG MÜNCHEN

Un nou venit în familia academică: Institutul Universitar Euro-Mediteranean „Maimonide” din Montpellier

Mircea Moldovan

Adăugându-se unei pleiade de instituții de profil care funcționează în Franța (l’Ecole des Hautes Etudes du Judaïsme din Paris, l’Institut universitaire européen Rachi din Troyes, l’Université juive européenne, l’Institut des connaissances des religion du Livre, la chaire UNESCO „Connaissance réciproque des Religions du Livre et enseignement de la Paix”), *Institutul Universitar Euro-Mediteranean „Maimonide”* a fost creat în decembrie 1999 pentru a oferi un învățământ de calitate în domeniul iudaismului și a componentelor sale prin favorizarea schimburilor intelectuale dintre universitățile și centrele de cercetare din bazinul mediteranean.

În virtutea bunelor relații cu municipalitatea, sediul institutului se află într-o clădire istorică la No. 1 rue de la Barralerie, în inima cartierului evreiesc medieval unde au fost redescoperite mikve, sinagoga și casa de învățătură. Institutul are o conducere executivă (președinte, vice-președinte, secretar, director Michael Iancu și 5 membri), un comitet de onoare și un comitet științific. Istoria comunității evreiești din Montpellier este strâns legată de cea a orașului. În prezent, ea numără mai mult de cinci mii de persoane. Prozelitismul evreiesc a operat destul de activ aici în primele secole din era noastră. Primele atestări despre prezența evreiască, difuză și nu în ghetou, în oraș datează din secolul XII (1121), dar era vorba deja de o stare de fapt. Beniamin de Tudela a scris despre orașul vizitat în 1165. Sinagoga, baia rituală și sediul activităților caritabile sunt menționate din anul 1277. Restaurarea băii s-a efectuat în anul 1985, iar a celorlalte componente ale ansamblului este în curs. Cimitirul a funcționat între porțile Saunerie și St-Guilhem până în anul 1263. Cel de-al doilea cimitir va fi răscumpărat de comunitate la 1319. Începând cu anul 1349, Montpellier este alipit la Regatul Franței.

În anul 2000, primul an de activitate, programul de învățământ s-a dezvoltat pe trei axe principale: un curs săptămânal de istoria iudaismului și a Israelului, un curs de Biblie și gândire evreiască și un curs de limba

ebraică; importante conferințe lunare (*Montpellier, oraș al toleranței; Hilles, un înțelept din timpul lui Isus; Evreii din Maroc, ieri și azi; Justiție și memorie; Evreii și secolul XX; SUA și Israel sub președinția lui Bill Clinton*, iar în prima jumătate a anului 2001: *Sigmund, fiul lui Iacob; Sursele evreiești ale psihanalizei; Contribuția evreiască la limba spaniolă; Descoperirea rădăcinilor evreiești ale europenității*); seminare bisemestriale (*Cuvinte și muzica diasporei; Yidishland; Iudaismul comtadin; Lumea sefardă*). Programul *Întâlnirilor Maimonide* a parcurs următoarele teme: *Secolul XXI va fi al spiritualității? De la învățământul disprețului la cel al stimei? Laici sau religioși, iudaism singular sau plural? Starea xenofobiei în Europa: între alarmism și fatalitate, ce răspunsuri pot fi date pentru mileniul 3?* Sunt prevăzute, de asemenea, excursii de studii pe traseele iudaismului mediteranean. Conferințele și seminariile sunt asigurate de specialiști universitari și cercetători francezi și străini, dar și de artiști din domeniile muzical și teatral, scriitori, avocați și ziariști. În octombrie 2000 a fost organizată expoziția *Copii evrei deportați din Franța*.

Programul se desfășoară în colaborare cu Universitatea Paul Valery – Montpellier III și Serviciul Comun de Formare Continuă al acesteia, care eliberează și o Diplomă Universitară în Studii Evreiești. Cursurile sunt repartizate pe durata a doi ani de studii: Semestrul I – 21 de ore de Ebraică la nivelul 1 și 21 ore Istorie și civilizație; Semestrul II – 21 de ore Ebraică, nivelul 2, și 21 ore Biblia și gândirea evreiască; Semestrul III – 21 ore Ebraică, nivelul 3, și 21 ore Istorie și civilizație 2; Semestrul IV – 21 ore Ebraică, nivelul 4, și 21 ore Istorie și civilizație 3. Seminariile *Întâlniri Maimonide* și marile conferințe sunt integrate în fiecare semestru de studii. În cadrul Universității Paul Valery există șase unități de formare și cercetare și un departament specific. În cadrul Departamentului Limbi Străine aplicate, în cadrul compartimentului VI Limbi romanice și mediteraneene este grupată Ebraica. Universitatea avea, la finele anului 1999, 20.523 studenți, un buget de 155.157.76 franci, un buget de 5.395.000 franci pentru cercetare, un campus de 10,35 ha 42 de clădiri în suprafața desfășurată de 50.197 mp., din care afectați cercetării 19.299 mp. În Centrul de cercetare Marc Bloch (BRED) funcționează echipa de cercetare *Juifs, Arméniens et Chrétiens d'Orient* al cărei co-director este profesorul Carol Iancu.

PRODUCȚIE **RCRPrint**
Logistica tipografică de artă

Tel./fax: 01 - 233.15.39; e-mail: rcrprint@aznet.ro

Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România

Colț din vechiul cartier evreiesc Văcărești
(După Henri Stahl – „Bucureștii ce se duc“,
Tipografia „Neamul Românesc“,
Vălenii de Munte, 1910.)

20000.